

HANDBOEKJES ELCK 'T BESTE

BRIEVEN VAN JOHAN DE WITT

UITGEGEVEN MET STEUN VAN HET COMITÉ
VOOR EEN STANDBEELD VOOR JOHAN
DE WITT TE 'S-GRAVENHAGE

DOOR

DR. N. JAPIKSE

UITGEGEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ VOOR
GOEDE EN GOEDKOOPE
LECTUUR AMSTERDAM

BRIEVEN VAN JOHAN DE WITT

STAATKUNDE

LETTEREN

HANDBOEKJES ELCK 'T BESTE

ONDER LEIDING VAN L. SIMONS

UITGEGEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ VOOR
GOEDE EN GOEDKOOPE
LECTUUR AMSTERDAM

KUNST

WETENSCHAP

GESCHIEDENIS

HYGIENE

BRIEVEN VAN JOHAN DE WITT

UITGEGEVEN

MET STEUN VAN HET COMITÉ VOOR EEN
STANDBEELD VOOR JOHAN DE WITT TE
's-GRAVENHAGE

DOOR

Dr. N. JAPIKSE

1919

WIJSBEGEERTE

PRACT. LEVEN

INLEIDING

Er valt, niettegenstaande alles, wat hiertegen schijnt te pleiten in de laatste jaren, een verblijdende toemening van ons vermogen tot onpartijdige waardeering van het verleden te constateeren. De onthulling van een standbeeld van Johann de Witt te 's Gravenhage op 12 Juni 1918 is er een zeer ondubbelzinnig bewijs van. Zij heeft kunnen geschieden door van zeer verschillende zijden geboden steun, terwijl ons Koninklijk Huis opmerkelijke bewijzen van belangstelling gaf. Vergeten al niet, vergeven dan toch blijkt, wat men Johan de Witt als partijman meende te mogen ten laste leggen en hem dikwijls verweet.

Vanwaar deze veranderde gezindheid? Ik weet slechts één antwoord. Onze tijd weet gelukkig opnieuw te bewonderen durf, geestkracht en volharding, eigenschappen, die juist in De Witt overheerschende trekken zijn. Neem dezen man, waar ge wilt; ge zult nergens slapheid of halfheid, ge zult steeds een heele overtuiging en een zeldzame voortvarendheid vinden. Nu wetenschappelijke geschiedbeoefening de mogelijkheid opende den grooten raadpensionaris in zijn eigen briefwisseling goed te leeren kennen, straalden deze eigenschappen helder uit boven het partijzuchtige, dat men vroeger in hem zoo zeer op den voorgrond gesteld en, niet zonder eenig recht, gehemeld had. Nu was de weg gebaad tot betere kennis en — in verband met de ruimere opvattingen van onzen tijd — tot meerdere waardeering van het geheel van dezen persoon.

Zóó belangrijk was de geldelijke steun, die aan het Comité verleend werd, dat het na afwikkeling van alle

zaken met een batig saldo zat. Een niet veel voorkomend verschijnsel in zulke gevallen! Het Bestuur van het Comité meende dit niet beter te kunnen besteden dan door een uitgave te bezorgen van eenige der vele brieven van den raadpensionaris uit de meest bewogen tijden van zijn leven. Het mocht hierbij de medewerking van het bestuur van het Historisch Genootschap te Utrecht verwerven, dat er niet alleen in toestemde, dat de noodige brieven uit de door dit Genootschap bezorgde groote uitgave¹⁾ hiervan zouden worden overgenomen, maar tevens een exemplaar dezer uitgave ter beschikking van het Comité stelde. Waarvoor hier een woord van groote erkentelijkheid moge uitgesproken worden!

Schrijver dezer regelen, die zich op uitnoodiging van het bestuur van het Comité met het doen eener keuze uit De Witt's correspondentie belastte, meende zich in hoofdzaak te moeten en mogen beperken tot twee der meest sprekende periodes uit den tijd van dezen raadpensionaris: de tweede Engelsche oorlog en het jaar 1672. Dit zijn de jaren, waarin de beste zijden van De Witt's persoonlijkheid het meest naar voren kwamen, wat dan ook in zijne brieven duidelijk uitschijnt. Dan geeft De Witt zich met zijn volle kracht aan de verdediging van zijn land, dat hij, even goed als Oldenbarnevelt, onder het hart heeft gedragen.

In den oorlog tegen Engeland (1665—1667) was het succes onmiskenbaar groot. De vrede van Breda bracht in hoofdzaak de vervulling van wat De Witt in dezen aan Nederland opgedrongen oorlog van meet af had hopen te bereiken: een behandeling op geheel gelijken voet met Engeland in de vredesvoorwaarden van Breda,

¹⁾ In 4 deelen naar de door wijlen Fruin bewerkte excerpten uit de op het Algemeen Rijksarchief bewaarde correspondentie.

de aanneming bovendien door Engeland voor de door Nederland voorgestane beginselen van vrij verkeer ter zee, de „vrije zee”, bepaaldelijk ook voor neutralen. Men moet deze triumpf niet laag aanslaan en bedenken, dat de toen aangenomen beginselen meer dan een eeuw in onze betrekkingen met Engeland hebben kunnen heerschen, waarna ze — helaas! — hebben moeten plaats maken voor een minder vrije opvatting, die nu nog altijd niet overwonnen is.

In den oorlog van 1672 was het succes oogenschijnlijk niet heel groot. Integendeel! Te land bleek de weermacht bedenkelijk slecht en de Franschen met hunne bondgenooten konden tijdelijk een groot deel van Nederland veroveren. Maar de vloot was voortreffelijk, als in 1666 en 1667, en door dit te constateeren, erkent men uitdrukkelijk De Witt's aandeel aan de redding van Nederland in dat rampjaar 1672. Zonder haar ware Nederland eerst recht „redeloos, reddeloos en radeloos” geweest. En dat zij onder het beleid van bestevaër Michiel de heerschappij kon behouden, tegen de Fransche en Engelsche vloten samen, danken wij juist aan de uitnemende zorgen van Jan de Witt voor de vloot, die, toen hij het ambt van raadpensionaris aanvaardde, tegen de Engelsche alleen niet bestand was.

Maar heeft hij dan het leger niet verwaarloosd? Het is zoo dikwijls gedachteloos beweerd, dat men het haast als een axioma is gaan gelooven. De verwording van het leger uit de dagen van Frederik Hendrik na 1650 is een onmiskenbaar feit. Maar weet men wel, wie de eerste is geweest, om dit aan te wijzen en op verbetering aan te dringen! Johan de Witt zelf, reeds in het jaar 1657 en nog weer in 1668! Hem te verwijten, dat zijn waarschuwingen in den wind geslagen zijn, is zijn positie in den staat miskennen. De Witt was geen koning of heerscher in eenigen zin; hij kon niets zonder toestemming der almachtige Staten-colleges. Holland en Zeeland heeft

hij er toe kunnen brengen voor de vloot te zorgen, waarbij deze gewesten het meeste belang hadden. Hiervoor heeft hij zelf als eerste minister van Holland ook het meest geijverd. Voor het leger voelden de zeegewesten niet zooveel en de landprovinciën, die hierbij het meeste belang hadden, deden er weinig voor. Niet zonder reden heeft De Witt hun den slechten toestand van het leger in 1672 in de eerste plaats verweten.

1672 is, wat De Witt's prestatien betreft, voor hem zelf een titel van eer even goed als 1665. Ook dan zet hij alles op de verdediging van het land, die hij ten slotte in de stelling van Amsterdam wil zoeken. Hij denkt niet aan overgave. De partij-hartstocht heeft hem nu niet in de gelegenheid gesteld zijn volle kracht tot het einde te blijven geven. Hem — en enkelen zijner naaste partijgenooten — weet men de heele schuld van het ongelukkig begin van den strijd te land; hem schold men voor verrader! Hij zelf begreep na de verheffing van Willem III, welke hij uit partijzucht te lang had tegengehouden, dat zijn tijd voorbij was, en vroeg ontslag uit het ambt, dat hij negentien jaar lang bekleed had. De moord van den 20sten Augustus maakte spoedig daarna aan zijn leven een einde. Dit beloop der dingen heeft onze visie op den De Witt van 1672 lang hinderend in den weg gestaan. Zijne brieven wijzen ook hier den rechten weg.

Behalve in deze meest markante jaren uit zijn staatkundige loopbaan heb ik De Witt hier willen doen kennen in zijn particulier leven. Het is van een moreele gaafheid — als dat van weinigen onzer —, het is van een aantrekkelijken eenvoud, het getuigt van een nooit verflauwende belangstelling in het wel en wee der zijnen, zelfs te midden der drukkendste staatszorgen. Zijn spreekwoordelijke eerlijkheid kon in enkele dezer brieven van particulieren aard met een paar curieuse voorbeelden geïllustreerd worden, zijne

inzichten in zaken van kerk en philosophie eenigermate toegelicht.

Hun, die dit mochten wenschen, heb ik de gelegenheid niet willen onthouden kennis te maken met enkele van De Witt's hoofdgedachten op het gebied der binnen- en buitenlandsche politiek. Voor verder doordringen in deze materie is meer studie noodig dan dit boekje vermag te geven. Het hier gebodene is alleen tot zeer algemeene orienteering bedoeld.

Enkele uitingen van algemeenen aard, waarvansommige getuigen, hoe goed De Witt het Nederlandsche volk heeft gekend, heb ik als zoovele parels uit de lijvige deelen der correspondentie opgevischt; zij mogen ook dienen tot het beter leeren kennen van dezen grooten Nederlander uit de 17^e eeuw — den tijd van onze grootste spankracht —, wat het algemeene doel dezer uitgave is.

Tot gemak van den lezer heb ik de in de eerste vier hoofdstukken afgedrukte brieven aan elkander verbonden door een verbindenden, toelichtenden tekst, en ze bovendien van enkele ophelderende noten voorzien. Daarom te meer meen ik in deze inleiding kort te mogen zijn.

Een waardeering van De Witt behoeft na alles, wat in den laatsten tijd over hem geschreven is, hier niet te worden gegeven.

Om den gebruiker dezer uitgave te gerieven, voeg ik hier alleen de voornaamste data uit De Witt's leven bijeen.

Geboren 24 September 1625 te Dordrecht als tweede zoon van Jacob de Witt en Anna van den Corput. Bezoekt de Latijnsche school te Dordrecht, studeert te Leiden (1641—1645), onderneemt met zijn ouderen broeder Cornelis een reis naar Frankrijk en Engeland (1645—1647).

Is van 1647 tot 1650 advocaat in Den Haag en houdt zich dan tevens met belangrijke mathematische studiën bezig.

Wordt in het einde van 1650 pensionaris van Dordrecht, waarmede zijn staatkundige loopbaan begint.

Volgt in Juli 1653 Adriaan Pauw op als raadpensionaris van Holland en verkrijgt daarmede op 28-jarigen leeftijd het aanzienlijkste en meest verantwoordelijke ambt, dat er toen in Nederland was.

Huwt in Februari 1655 met Wendela Bicker van Amsterdam (zie nader p. 95).

Oefent sedert zijn aanvaarding van het ambt van raadpensionaris een gedurende vele jaren stijgenden invloed in alle belangrijke aangelegenheden, die op staatkundig gebied in Nederland aan de orde komen, het meest in de buitenlandsche politiek. Van 1668 af is zijn invloed dalende.

4 Augustus 1672: vraagt ontslag als raadpensionaris en krijgt een plaats toegewezen in den Hoogen Raad van Holland.

20 Augustus 1672: wordt met zijn broeder Cornelis in Den Haag vermoord¹⁾.

N. J.

¹⁾ Voor verdere kennismaking met De Witt mag ik verwijzen naar mijn biografie, verschenen in Meulenhoff's Nederlandsche Historische Bibliotheek (Amsterdam, 1915).

I. DE WITT OM EN OP DE VLOOT VAN 1665 TOT 1667

Het hoogtepunt in De Witt's leven is de tweede Engelsche oorlog (1665—1667), door Nederland — om in modernen stijl te spreken — als zuivere verdedigingsoorlog gevoerd. Het ging hier om de handhaving van Nederland's handel in en buiten Europa, vooral om den laatsten, tevens dus om Nederland's wordend koloniaal bezit.

Bereikt is in dezen oorlog het doel, dat De Witt zich van den aanvang af stelde: dat Nederland op gelijken voet met Engeland zou behandeld worden. De vrede van Breda is een compromis, waarbij aan den genoemden eisch werd voldaan. Bovendien aanvaardde Engeland het neutraliteitsrecht, gebaseerd op ruime bewegingsvrijheid van neutralen, zooals Nederland dit voorstond: dit heeft sedert zelfs, met een korte onderbreking, in onze verhouding tot Engeland tot 1780 gegolden. Deze vrede vormde daarom een zeer gelukkige tegenstelling met dien van Westminster (1654) en dit dankte Nederland voor een zeer groot deel aan het werk van Johan de Witt voor de vloot.

Zijne bemoeiingen met de vlootuitrusting beginnen, zoodra deze zelf om de dreigende verhouding tot Engeland (herfst 1664) noodig wordt. Zij worden intenser, wanneer de oorlog uitbreekt (Maart 1665) en een 100-tal groote schepen in zee moeten worden gebracht. Na het ongelukkig begin van den oorlog in den slag van Lowestoff (Juni 1665) besluit hij zelf in het beleid op de vloot in te grijpen: hij wordt met twee anderen, Rutger Huygens uit Gelderland en Johan Boreel uit Zeeland, benoemd tot gedeputeerde der Staten-Generaal op de vloot. Als zoodanig maakt hij de expeditie naar Bergen in Noorwegen mede, om een daar binnen gevallen handelsvloot af te halen. Op dien tocht weet hij de invoering van verscheidene hervormingen aan te brengen, geheel in samenwerking met De Ruyter, die op dezen tocht voor het eerst als opperbevelhebber der geheele vloot optreedt.

Gedurende den verderen oorlog blijft De Witt met voort-

durend ingespannen aandacht voor de vloot zorgen en in September 1666 gaat hij nogmaals aan boord.

Van deze handelingen op maritiem gebied geeft de nu volgende bloemlezing uit zijne brieven een overzicht. Wij beginnen met enkele brieven uit Nieuwediep, waar De Witt in het voorjaar van 1665 vertoefde als gedeputeerde der Staten-Generaal tot bevordering der uitrusting.

1. (Aan Nicolaas Vivien¹). 28 April 1665).

De voorlede nacht de windt wat sijnde gaen leggen, hebben wy aenstondts zeyl gemaect naer de Vlieter ende vervolgens huyden geinspecteert alle de schepen, sich aldaer noch onthoudende, vanwaer ick eerst desen avondt tusschen thien ende elff uyren alhier ben gearriveert, sijnde het werck uitgevoert by verdeelinghe in drie partyen, alsoo het andersins onmogelijck waere geweest in éénen dach hetselve te absolveren. D'andere confraters, wat minder op haere reeckeninge gehadt hebbende, waeren op mijn arrivement alhier al naer de ruste, sulx dat van haere ondervindinge eerst morgen rapport gedaen sal connen werden....

2. (Aan Nicolaas Vivien. 19 Mei 1665).

In alle landen²), daer bequaeme manschap tot defensie van den Staet bevonden werdt, sijn oock middelen, om sich by nootvall daarvan te connen dienen ; het recht van uutschryvinge, van opbott, van pressinge sijn in eene vrye republiek wat odieus ; maer gelijk als de vasallen ende leenmannen aen de Staten ende de burgeren aen de steden by eede verplicht sijn, om by noodtweer selfs op te sitten

¹) Neef van De Witt, pensionaris van Dordrecht. Hij verving den raadpensionaris tijdens diens afwezigheid uit Den Haag.

²) Men bedenke bij het lezen van het volgende, dat het niet gemakkelijk was de voor de groote vloot noodige bemanning van 20.000 koppen bijeen te brengen.

ende met de waepenen te volgen, daer borgemeesteren ende schutmeesteren voorgaen, soo schijnt het niet ongerijmt te sijn, op eene sachte manniere ende, des noot zijnde, oock by trappen het daertoe te brengen, dat het vaerendt volck binnen dese landen oock by tyde van nootweer verobligeert zy haer tot bemanninge van 's landts oorlochschepen te laeten employeren ; jae, soude het, mijns bedunckens, voor de regieringe van een landt, welckers welvaert by de zee bestaet ende bygevolge oock door schepen van oorloge gedefendeert moet werden, onverantwoordelijck sijn, van kloecke, zeevaerende manschap ten overvloedt voorsien te wesen ende echter, by faulte van goede ordre, deselve manschap tot noodige defensie niet te connen gebruycken. Alle 't gene tot den publicquen welstandt nootsaeckelijck is, soo verre dat by manquement van dien de gansche republiek perecliteert te gronde te gaen, werdt by alle overheden sonder eenige exceptie ofte verschooninge aengetast, aengeslaegen ende gebruyckt ende de commiseratie over diegene, die sulx geldt, en kan niet opwegen de compassie, die men moet hebben over alle de ingesetenen van 't landt — daeronder de verschreven eerste selfs mede begrepen sijn —, die andersins pericul loopen, om alle met de gansche republycque t'onder te gaen....

Jae, souden, mijns oordeels, in een Staet als dese is, alle de ingesetenen van 't landt ende sulx oock onder anderen mede alle de vaerende gesellen by eede behooren te werden verplicht, om t'allen tyde ter ordonnantie van de Staten te waeter ende te lande, by noot ende op soldye alsboven, te moeten dienst doen naer haere capaciteyt ende vermogen ; ende indien men oordeelde, tot versachtinge ende tot beter ingressie te sullen dienen, dat daerby gevoecht wierde de clausele : „daer yemandt off eenige van de Staten selfs sullen voorgaen”, naer het exempel van de clausele, doorgaens influerende in den eedt der burgeren, te weten : „daer borgemeesteren ende schutmeesteren voorgaen”, ick meyne, dat daerinne

geen swaericheydt wesen soude, maer dat, by noot ende om haer vaederlandt dienst te doen, altydts wel eenigen ende selfs oock doorgaens wel bevaeren luyden in de regieringe bevonden souden werden, die haer daertoe heuchelijck ende onbekommert souden laeten gebruycken. . . .

3. (Aan Nicolaas Vivien. 24 Mei 1665).

Wy hebben by inspectie van de zeegaeten ende uut d'examinatie van eenige lootsluyden, daerbenevens gedaen, verscheyden saecken geremarqueert, die ons merckelycke verlichtinge toebrenghen in de becommeringe, die wy altydt gehadt hebben, om een groote vlote van hier t'zee te brengen, als d'Engelschen de gaeten op haer avantagieuste besett hielden; ende vertrouwen, dat eenige concepten, daerop geformeert, by de hooftofficierren ende captains in de executie behoorlijck waergenomen werdende, onder Godes zegen selfs in sulcken gevalle 't gevecht buyten eenige notable disadvantage met eene capitale vlote, van hier uitloopende, begonnen ende vervolgt soude connen worden. Wy hebben oock by de verschreven inspectie ondervonden, dat het niet buyten apparentie is de vlote door het Slenck te connen in zee brengen, daermede dan sooveel soude wesen geavanceert, dat de vlote met alle winden, die boven Zuydt-ten-Oosten sijn, soude connen in zee geraecken; maer wy sijn van voornemen met het eerste handtsaem weder ons werck daarvan noch naeder ende met particulierder affpeylinge ende affbaeckeninge van alle de droochten, in 't selve gatt bevonden werdende, te maecken. . . .¹⁾

4. (Aan Nicolaas Vivien. 27 Mei 1665).

Indien wy de resolutheydt niet gehadt hadden de vlote te doen ancker lichten tegens het gemeen advis van de lootsluyden, soo soude die alsnoch hier binnengaets leg-

¹⁾ Volgt een beschrijving der zeegaten.

gen, want den eersten dach, doen het grootste gedeelte in zee raecte, was de windt geen halff quartier uys, eer den luitenant-admiraal Cortenaer¹⁾ zeyl maeckte, noch Westelijck geweest ende voorts noch looff stille tot het moment, dat by hem het ancker uut de grondt gehaelt wierde, behalven dat noch de windt in den beginne was beneden het Noordt-Noordt-Oosten, jae selfs eenigen tijdt in 't uutloopen van de meeste schepen beneden het Noorden tot by het Noorde ten Westen ; ende daertoe was het waeter doenmaels al gewecken, jae al anderhalve voet gevallen, eer het schip Oraigne, wesende het diepstgaende van de gansche vlote, over 't ondiepste van 't Landtdiep geraeckte, waeruut dan seeckerlijck aff te nemen is, dat, by sooverre de volgende schepen haer, conform de gegeven ordre, tegelijck met den luitenant-admiraal Cortenaer gemitteert hadden, op dien dach alle de schepen met goet gemack in zee geraeckt soudén hebben, overmits het verschreven schip Oraigne soo laet over het ondiepste gezeylt is, dat niet alleen alle de vordere groote schepen, die wy al voorhenen sooveel mogelijk naer het gatt hadden doen avanceren, maer oock selfs het laetste schip van de vlote off vóór off nevens hetselve schip Oraigne soude hebben connen over geraecken.

Wy hebben de lootsen, die, naer de verklaeringe van den heere van Wassenaer²⁾, oorsaecke waeren, dat de resterende schepen op dien dach waeren binnen gebleven, geen keur gelaeten, om te connen beletten, dat men, volgens onse naedere ende precise ordre, des volgenden nachts geen ancker lichte, maer anderszins hadden zy in voorgaende deliberatiën iterativelijck verklaert, dat geen

¹⁾ Egbert Meeusz Cortenaer, luitenant-admiraal van de admiraliteit te Rotterdam.

²⁾ Jacob van Wassenaar-Obdam, luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland en opperbevelhebber der Nederlandsche vloot.

ancker dan by lichten dach gelicht conde werden, sonder de gansche vlote te pericliteren ; ende by sooverre die nacht versuymt waere geweest, hadde de verschreven vlote 's anderen daechs, vermits de groote stilte ende voorts tot nu toe vermits de contrarie-winden, noch binnengaets moeten blyven leggen. Wy souden de verschreven resolutheydt niet hebben derven plegen, indien wy niet selfs de diepte van het Landtdiep perfectelijck hadden affgepeylt ende de cours van 't canael exactelijck geobserveert gehadt, daeruyt wy een seecker besluit conden maecken, dat, buyten een extra-ordinaris toevall ende besoeckinge, ons werck off geen off seer weinich danger subject was. Godt Almachtich gelieve in alle het vordere synen genaedigen bystandt soodaenich te verleenen, als hy tot noch toe in 't gepasseerde gedaen ende betoont heeft, in wiens heilige hoede ick UwEd. hiermede sal bevelen ende verblyven etc.

Na de nederlaag van Lowestoff begaf De Witt zich opnieuw naar het Nieuwediep. Hierover handelen de volgende uittreksels :

5. (Aan Nicolaas Vivien. 16 Juni 1665).

Gisteren naer 't scheyden van de vergaderinge van den heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt hebbe ick my herwaerds bespoedicht ende, comende ontrent Petten, de Engelsche vlote voor de wal in 't gesicht becomen, sonder nochtans deselve te hebben connen tellen, vermits daertoe niet naer genoch aen 't landt was. Ick hebbe oock corts daeraen in 't gesicht gekregen negen andere schepen, dicht by de wall, die de visschers ende andere luyden aen 't strandt uut de contenanciën van de pincken oordeelden te wesen schepen van desen Staet, welcke haer cours setten naer 't Texel, doch, vermits het waeter noch vallende was, daer niet conden binnen comen. Twee schepen van de verschreven Engelsche vlote stelden haer cours naer de verschreven negen, doch 't gros van

haere vlote bleeff leggen. Ende naedemael ick beducht was, dat de vreesse, die de vluchtelingen noch mochte in de buyck leggen, haer by 't affcomen van meerder Engelsche fregatten tott eenige lacheteyt hadden mogen doen resolveren, soo hebbe ick my met een visschersschuytken derwaerts begeven. Doch alvorens ick conde aen boort comen, saeten al voor 't meerendeel aen de grondt in de mondt van 't Landtdiep. Ick ben op 't uuterste, 't welck het diepstgaende was, verbleven, totdat het waeter wederom soo verre was gewassen, dat alle de verschreven schepen, een voor een, wederom sijn vlot geraeckt ende binnen gezeylt, tot het verschreven diepstgaende incluys, daarmede ick dienvolgende alhier op de rede ben gearriveert....

6. (Aan Nicolaas Vivien. 17 Juni 1665).

UwEd. missieve van gisteren is my huyden wel ter handen gecomen ende, alhoewel den luitenant-admirael Johan Evertsz¹⁾ noch uut handen van de oploopende gemeynte in Den Briele is gesalveert, soo wil ick echter vertrouwen, dat Haer Edel Groot Mog. effectivelijck sulen besorgen, dat over de gepleechde insolentie exemplaere straffe sal werden gedecreteert, zijnde van de alderhoochste ende dangereuste consequentie, dat het graeuw toege-laeten soude werden naer haere blinde passie sententie te wysen ende die de facto te executeren. Wat wy alhier tot praeparatie van ordentelycker rechtspleginge hebben geëffectueert, sal UwEd. uut onse publycque depesche²⁾ vernomen hebben; maer aengesien dese natie, volgens haere aengeboren al te groote barmhertichedt, in 't oeffenen van criminele justitie seer traech ende slap is, soo sal het, mijns bedunckens, ten alderhoochsten noodich

¹⁾ Evertsen was, na de binnenkomst in de Maas, in Den Briel ernstig mishandeld door het volk.

²⁾ De brief van De Witt en sijn mede-gedeputeerden aan de Staten.

wesen, dat Haer Hoog Mog.¹⁾, op de receptie van onse missive van huyden, aen de gesaementlycke heeren gedeputeerden alhier rescriberen, dat haer de verschreven aengewende provisionnele devoiren welgevallich sijn, met serieuze aenmaeninge om daerinne met allen ernst, vigueur ende promptitude te continueren, ten dien fine alle noodige informatiën op 't alderspoedichste te nemen ende te voltrecken, oock voorts in alles den scheepsch-crijchsraedt naer vermogen te assisteren ende van raedt ende advis te dienen, omme in dier voegen het werck tot een goedt ende spoedich eynde te beleyden; dat mede vanwege Haer Hoog. Mog. aen den scheepsch-crijchsraedt selve geschreven werde, dat zy over de gepleechde wandevoiren met de uuterste vigueur ende promptitude sullen hebben te procederen tot de verdiende straffe dergener, die haer niet naer behooren hebben geëvertueert. Ick bemercke met leedtwesen, dat, buyten alulcke serieuze aenmaeningen ende de reïteratie van deselve naer intermissie van eenige weynige daegen, het werck alhier soo by de mede-gedeputeerden als by den scheepsch-crijchsraedt niet naer behooren uytgevoert sal worden.

Terwijl hij zich bezighield met het opnieuw slagvaardig maken der vloot, rijpte het plan, om zelf mede in zee te gaan. De motieven worden uiteengezet in een der belangrijkste brieven, die De Witt ooit geschreven heeft.

7. (Aan de Vrouwe van Swijndrecht²⁾.
12 Augustus 1665).

Mevrouwe ende veelwaerde suster,

.... Ick hadde my altijdts in UwEd. soodaenigen standtvastigheydt ende courage voor oogen gestelt, dat

¹⁾ De Staten-Generaal.

²⁾ De Witt's oudste zuster Johanna, gehuwd met Jacob van Beveren, heer van Swijndrecht. De brief is uit Nieuwediep.

ick my niet hebbe connen inbeelden soodaenigen teederheydt, als waervan ick nu in 't laetste van UwEd.^{ts} missive de teecken en bespeure. Myne resolutie, om de expeditie met 's landts vlote by te wonen, is gefondeert op eene absolute nootsaeckelijckheydt tot behoudenis van ons algemeene lieve vaederlandt, immers om daerontrent sooveel te helpen contribuieren, als in mijn vermogen sal sijn. Wel is waer, dat voor diegene, die 't niet selfs gesien heeft, het bynaer ongeoefflijck schijnt, dat in een leger van ontrent de twintich duysent menschen off daerover, bestelt met verscheyden hoofden, die haer gansche leven lang het werck by de handt gehadt hebben, niet een eenich capabel persoon soude werden gevonden, om daerover de noodige conduicte te hebben ende te exerceren; maer echter soo is de saecke, Godt betert, waerlijck alsoo gelegen, sulx dat het eene onvermydelycke nootsaeckelijckheydt is, daerinne van buyten ander leven ende als de ziele te brengen, om niet wetens ende willens sich te exposeren in 't uuterste gevaer, om den vyandt ten proye te werden. Hoedanich nu hetselve stonde te werden geëffectueert, was de eenige deliberatie. Militaire officieren te lande daerover te brengen was ondoenlijck, soo om de jalousie, die 't selve ontrent de hoofden te waeter soude hebbe gecauseert, als om verscheyden andere respecten, te lange alhier te verhaelen; in voegen dat niet anders overblijft, als door commissarissen met de auctoriteyt van den Staet het werck sooveel doenlijck te rechte te brengen, waerontrent de ervaerentheydt geleert heeft: eerstelijck dat niemandt by de hoofden van de vlote die aengenaemheydt ende dat credit soude hebben gevonden, dat se aen sijn advis ende ordres soud en vrywillichlijck ende als overtuycht wesende pareren; ten anderen is by de leden van de regieringe verklaert, dat zy niemandt kenden, die by sijn selven die confidentie soude hebben, om de hoofden in haere advisen te derven tegengaen ende echter met een goetd werck, contrarie haer sentiment, te doen voortvaeren,

't welck in mijn regardt in 't uytbrengen van de voorgaende vlote was gebleecken ende apparentelijck, met Godes hulpe, in 't uytzeylen met deese vlote oock wederom blycken sal, die wy verhopē met een Zuyde-, jae selfs Zuyd-Weste-windt in zee te helpen, beyde, soo ten aensien van 't verschreven gepasseerde¹⁾, als ten aensien van 't gene wy nu wederom geresolveert hebben te ondernemen, contrarie het eenpaerich gevoelen van alle de hooftofficieren niet alleen. maer oock van alle de lootslyuden; ten derden, dat het oock niet genoeg is de saecke wel te begrypen en tegens 't advis van de soldaeten ende zeeluyden te derven ondernemen, maer dat het oock noodwendich is, die luyden met eene groote langmoedigheydt ende cracht van demonstratiën alvorens te overtuygen, 't welck ontrent luyden, op een soo ruw element opgevoet, al seer beswaerlijck is te effectueren; ten vierden, dat als al yemandt uut Hollandt hadde connen werden gevonden, die men, 't geene voorsegdt is, conde vertrouwen ende toeschryven, deselve echter van dat gewichte by de mede-gedeputeerden uut de andere provinciën niet soude sijn geweest, dat deselve aen sijn advis meerder als aen dat van de hooft-officieren ende zeeluyden soudē willen defereren, daer myne langduyrige conversatie met deselve gedeputeerden haer als in eene gewoonte gebracht heeft, het werck in alle commissiën meest op my te laeten aencomen ende my de saecke genoegsaem alleen ende absolutelijck toe te betrouwen.

Gelijck dan oock om die verschreven ende meer andere redenen de meeste leden van Hollandt ende alle de andere provinciën eenpaerlijck van dat sentiment waeren, dat als ick in de verschreven commissie niet soude gebruyckt werden, alsdan de geheele commissie behoorde achterwege te blyven Ick sal my niet inlaeten, om te discutieren de swaericheden, die van de andere zyde door myne absentie ende voornaementlijck by mijn overlyden in de

¹⁾ Nl. bij het in zee brengen van de vloot in Mei (hiervóór, blz. 4).

vlote hier te lande soudén staén te verwachten, die ick, alhoewel van mijn selven niet veel presumerende, echter bekenne al vry hooch te hebben gewogen, maer nochtans geensins sóó verre, om tegens de eerste redenen te connen opwegen ; 't welck oock alsoo geoordeelt sijnde by verre de meeste leden van Hollandt, die ick verseeckert ben, dat my alle estimeren ende lieffhebben, soo is het redelijck, dat de bloedtvrunden, die van al te stercke affectie lichtelijck daerinne soo klaer niet connen sien als neutraelen, haer 't selve oordeel mede onderwerpen ende haere al te grooten apprehentie voor die swaerigheden versetten met een aengenaemer gedachte, dat naementlijck Godt de Heere het voorgenomen werck zegenende — gelijk deselve daerom vierichlijck moet gebeden sijn ende daerbenevens een vast betrouwen op hem gestelt wesen — 's landts vryheydt daerdoor des te meerder sal werden bevestigd, daervoor wy alle onbeswaert moeten sijn, ons lijff, leven, goedt ende bloet te waegen ende op te setten. Ende soo UwEd.^{ts} becommeringe oock wat kan werden verset met myne onbecommerde resolutheydt, soo kan ick UwEd, met waerheydt verseeckeren, dat ick geduyrende al mijn aenwesen alhier ende anders noyt een eenige swaermoedige gedachte op 't werck gehadt hebbe ; maer my verseeckert houdende het beste te hebben verkosen, sal ick, in Godt betrouwende, den eenen ende den anderen uitslach getroost ende sonder eenige swaermoedige bewegingen tegemoedt sien, immers soo Syne Goddelyke Majesteyt my de genaede doet van by myne tegenwoordige stantvastigheydt te laeten continueren, daeromme ick hem vierichlijck sal bidden, gelijk mede, dat het hem gelieve UwEd, ende alle andere myne verwanten ende geallieerden van gelycken te stercken, verblyvende.

Mevrouwe ende suster,

UwEd.^{ts} oodtmoedige dienaer ende
geaffectioneerde broeder

Johan de Witt.

De volgende brieven, aanvangende met een aan De Witt's vrouw, handelen over den tocht zelf; de eerste nog uit Nieuwediep, de volgende uit zee:

8. (Aan Wendela Bicker. 5 Augustus 1665)¹⁾.

Alderlieffste,

UwEd. missive van gisteren is my wel ter handen gecomen, waeruy ick aen de eene zyde metaengenaemheydt bespeurt hebbe UwEd. goede resolutie, om wel getroost van Godes handt te ontfangen, al 't gene Syne Goddelycke Majesteyt ons sal gelieven toe te senden, daerinne ick bidde, dat Godt de heere UwEd. meer ende meer gelieve te stercken, gelijk deselve ten hoochsten moet gedanckt sijn voor de genaede, die hy in dien deele aen my geliefft te bewysen, want ick in alles soo wel getroost ende gemoedt ben, als ick van mijn gansche leven in eenige saecken getroost ofte gemoedt ben geweest, rustende des nachts, naer gewoonte, sonder wacker te worden, 't welck ick oock wil hopen, dat UwEd. insgelijx sal wedervaeren, soo haest de eerste veranderinge wat sal wesen gepasseert, sonder sich tegens de aenstaende slach eenichsins te ontsetten, maer op Godt de heere te betrouwen ende van syne handt blygeestich te ontfangen, all 't gene hy ons sal gelieven toe te senden, immers mynenthalven niet becommert te wesen, als verseeckert zijnde, dat het my in leven ende in sterven altijdts sal wel gaen ende in 't laetste geval oneyndich beter als in 't eerste, sonder dat ick echter daerom sal naerlaeten door alle betaemelycke voorsichtigheydt, volgens Godts bevel, mijn leven te conserveren ten dienste van het vaederlandt ende van myne familie.

De vlote alhier is albereyds in betere posture gebracht, als ick hadde derven hopen, ende sullen wy niet naerlaeten alle bedenckelycke vlijt ende naerstigheydt toe te

¹⁾ Ook uit Nieuwediep.

brenghen, ten eynde deselve op 't alderspoedichste volcomentlijk klaer ende in zee geraecken mach, daertoe echter noch al eenige daegen sullen van noode wesen. Wy vinden de officieren alhier generaelijck seer verblijdt ende geanimeert, dat wy mede sullen in zee gaen ende dat zy aen ons altijds assistentie sullen connen hebben, sonder genootsaecht te wesen daerover naer Den Haeg te schryven aen de heeren Staten; waarmede Godt Almachtich biddende, UwEd. te willen stercken ende met synen geest bywonen, sal ick eyndigen ede verblyven,

Alderlieffste,

UwEd. ootmoedige dienaar ende
getrouwe man
Johan de Witt.
1665.

[P.S.] Indien Jan Diemer¹⁾, buyten vermoede, vergete mocht hebben mijn signet mede te nemen, soo gelieve Uw.Ed. 't selve door den commis Van den Bosch te doen naersenden.

9. (Aan Nicolaas Vivien. 9 Augustus 1665).

Ick hebbe met eenige van de hooftofficieren praeparatoirlijk wat beginnen te discoureren over 't uutbrengen van de vlote door 't Spaignaerts-gatt, maer deselve, met contrairie-impressiën van impossibiliteyt gepraeoccupeert sijnde, hebben daerinne groote swaericheydt gemaect; weshalven wy geraeden gevonden hebben op de verschreven te doene peylinge drie ofte vier van de verschreven hooftofficieren met ons te nemen, om 't werck daerdoor, soo 't mogelijk is, des te beter te faciliteren.

De vlote vindt sich jegenwoordich naer 't ontmannen van de elff schepen, in onse publycque depesche ge-

¹⁾ Een knecht van De Witt.

mentioneert, in soo heerlycken postuyr, mitsgaeders de officieren ende matrosen wederom soo welgemoedt, dat, onder Godes genaedigen zegen, daarvan veel goedts is te hopen, voornaementlijk soo deselve door de conduicte ende valeur van den voornoemden luitenant-admiraal De Ruyter ende van eenige capable officieren, ontrent hem sijnde, mochte wesen gesterckt.

10. (Aan Nicolaas Vivien. 17 Augustus 1665)

In wat manieren 's lants vlote op den 14, 15 ende 16^{en} in zee geraeckt is, sal UE. uyt schryvens van de heeren Haer Hoog Mog. gedeputeerden ende gevolmachtichden, soo in Texel als alhier in 's lands vloote, vernomen hebben. Wat ons belanght, wy weten niet, dat eenige schepen in 't uytzeylen door 't Spagniaertsgatt eenige ramp off ongemack ontfangen hebben; ende naedemael daerdoor by de experientie ende de practycque selffs bevesticht is, 't gene wy naer voorgaende ondersouck ende affpeylinge in de theorie geoordeelt hadden seer licht om doen te wesen, soo hebbe ick van mijn plicht geacht UE. by desen te laten toecoomen eene descriptie van de constitutie ende gelegentheyt van 't verschreven Spagniaertsgatt, voorsooveel wy geoordeelt hebben considerabel te wesen, om daerop in 't uyt- en inseylen van 't verschreven gatt regard te werden genoomen¹⁾....

Ende connen de schepen uyt 't verschreven Spagniaertsgatt gebracht werden niet alleen met Zuyde- ende Zuyt-Weste-winden, gelijk op den voorschreven 14^{en} deses is geschiet, maer oock met Weste-wind, gelijk des anderen daechs ten aensien van de schepen, 't verschreven gatt doenmaels uytgelopen wesende, is gebeurt. Jae, soude ick derven verseeckeren, dat ter nauwer noot, de wint West ten Noorder wesende, noch eene vloote door 't selve gatt uytgebracht soude connen werden, mits dat 't selve

¹⁾ Nu volgt een omstandige beschrijving van het Spanjaardsgat, dat later De Wittsdiep genoemd werd.

geschiede by hantsaem weder ende een effen zee. Ende, dewyle aen d'andere zyde door 't Lantdiep de schepen in zee gebracht kunnen werden met Noorde-, Noorde ten Weste-, jae selfs tot Noort-Noort-Weste-winden toe, mits dat deselve, in voegen verschreven, mede alvooren met de ebbe bovengaets gebracht sijn, soo resteren maer vier streecken van 't gantsche compas, met dewelcke men van de rede van Texel met groote schepen niet en can in zee geraecken, te weten : West-Noort-West, Noort-West ten Westen, Noort-West ende Noort-West ten Noorden ; daer vóór desen¹⁾, ten tyde als by ons ernstelyck gede-libereert werde op de conjunctie van de vloote onder den luitenant-admiraal Jan Evertsen, uyt de Wielingen verwacht werdende, met die, in Texel leggende, de opperhoofden van 's lants vloote ende de lootsluyden ons hadden verclaert ende aen den voornoemden luitenant-admiraal Jan Evertsen iteratelyck doen schryven, dat men met gene andere winden diende zee te nemen dan van Noort-Noort-Oost tot Zuyt-Oost, beyde incluys, ende sulx in alles maer tien streecken van 't compas voor goet ende 22 voor quaet gekeurt hebben. Op alle 't welcke ick voor seecker ende gewis houde, dat volcoomen staet kan werden gemaect, jae dat selfs die lootsluyden, die met ons de peylinge van de gaeten gedaen hebben, van 't gene verschreven staet, jegenwoordich soodanich sijn overtuycht, dat sy my verclaert hebben, hetselve voor haer advis wel te willen uytgeven ende teyckenen, alhoewel sy oock daernevens gevoecht hebben, dat wel hondert andere haer daerinne ontwijffelyck soudentegensprecken ; 't welck onfeylbaerlyck alleenlyck berust op eene oude, verkeerde opinie ende impressie van onmogelyckheyt, om door 't Sagniaertsgatt met groote vlooten zee te nemen ; weshalven ick oock oordeele, dat de voorschreven lootsen, om 't verschreven presuppoost, des

¹⁾ Dit was geschied in het voorjaar bij het eerste uitzeilen der vloot.

te minder haer geëvertueert hebben, om van de diepte ende andere gelegentheden van 't verschreven Spagniaertgatt rechte kennisse te nemen, gelijk dan oock uyt dieselve oorsaecke van onkunde, soo ick vertrouwe, gebeurt is, dat op den verschreven 14^{en} deses de gantsche vloote niet teffens ende tegelycke uytgeraecht is, 't welck andersins, in cas daerontrent by yeder lootsman in 't regard van 't schip, hem aenbetrouwt, tydelijk ende behoorlijk waere gevigileert, seer wel hadde connen geschieden, sooals claerlijk is gebleecken ten aensien van de twee grootste schepen, 't eene genaemt het Huis te Swieten ende 't andere Delffland; daervoren de heer Van Haeren¹⁾ ende ick aengenomen hebbende te sorgen ende 't ongemack, 't welck sy subject soude mogen werden, op ons te nemen, deselve oock dienvolgende, alhoewel seer innewaerts gelegen, echter de aldereerste van alle de schepen met goet gemack in zee zijn geraecht; ende in cas ten aensien van alle d'andere gelycke vigilantie waere gebruyckt, soude nae menschelycke apparentie de gantsche vloote met het selvige getye gemackelijck in zee geraecht zijn. Waarmede Godt Almachtich biddende, dat 't gemeene lant in tyden ende wylen van dese onse ondervindinge goede vruchten moge trecken, sal ick UE. in Syne Goddelycke Majesteits bescherminge bevelen ende verblyve, mijn heer, UE. ootmoedige dienaer²⁾.

II. (Aan Nicolaas Vivien. 22 Augustus 1665).

Wy hebben, naer verscheyden deliberatiën met den scheepsch-krijchsraedt gehouden op de ordre, in de aenstaende bataille met den vyandt te observeren, soodanich met eenpaerich contentement van alle de hooft-

¹⁾ Willem van Haren, gedeputeerde van Friesland ter Staten-Generaal.

²⁾ „Actum in 't schip de Liefde, seylende ontrent Noordt-West van Texel circum circa 19 mylen van de wall, den 17 Augusti 1665”.

officiëren gedisponeert, dat wy vastelijk vertrouwen daarmede d'inclinatie, by Haer Edel Groot Mog.¹⁾ vóór desen betoont ontrent eenige poincten, by die gelegentheydt in achtinge te nemen, volcomentlijk te sullen wesen geassequeert: zijnde onder anderen by de verschreven dispositie behoorlijk regard genomen, om de admiraels van de esquadres in den beginne van de bataille niet te veel te exponeren, mitsgaeders oock om een corps de reserve sich soodaenich te mogen doen onthouden, dat diegene, die by den vyandt 't alderhevichste sullen werden bevochten ende sulx in noodt mochten geraecken, daerdoor, sooveel doenlijk, mogen werden gesecoureert; met meer andere saecken, te lange ende oock mogelijk ondierstich, om alhier verhaelt te werden. Hoe verre nu 't gene verschreven is, in de executie selfs naer weder, windt ende andere toevallen sal connen werden geobserveert, moet by de experientie selfs naeder ondervonden werden....

Wy oordeelen, dat noyt favorabelder occasie sal werden geboren als met de jegenwoordige vlote, die in seer heerlycken standt is ende vol couragie, insonderheydt by sooverre tegens onse comste voor 't landt het nieuwe admiraelsschip van Rotterdam ende de drie nieuwe schepen van Amstelredam, die al vóór 't uutloopen van de vlote onder de Vlieter gelegen hebben, mitsgaeders de schepen van de vlote van den luitenant-admiraal De Ruyter, voorsooveel deselve noch in goeden stant sijn, mede gereedt connen gevonden werden, gelijk denselven luitenant-admiraal ons verklaert heeft negen van de schepen, waarmede hy ingecomen is²⁾, immers soo bequaem te sijn, als één van de schepen van dese vlote soude connen ofte mogen wesen.... De saecke schijnt sich voorwaer

¹⁾ De Staten van Holland.

²⁾ Bedoeld is de vloot, waarmede De Ruyter, kort vóór zijn benoeming tot opvolger van Wassenaer, uit Amerika was teruggekeerd; hij was binnengevallen te Delfzijl.

jegenwoordich te schoon op te doen, om deselve niet met alle naerstigheyt ende vigueur te vervolgen ende in dier voegen het gewenschte redres van de voorleden disastre¹⁾, onder Godes genaedigen zegen, te becomen ; in wiens heilige bescherming UwEd. bevelende, sal ick verblyven enz.²⁾.

12. (Aan Nicolaas Vivien. 16 September 1665).

Het is ongelooflijk, hoe de daegelijckse toevallen in dit onseecker element daegelijcks oock nieuwe sorge ende het beramen van naeder ordres vereysschen, waerinne het minste versuym, by subite rencontre van den viandt, groote confusie ende bygevolge wederom een tweede disastre over 's lands vlote soude konnen veroorsaecken. Maer Haer Edel Groot Mog. connen haer verseeckert houden, dat ick by soodanige toevallen, die de beraemde ordres wat disloqueren ende 't werk buyten postuyr brengen, niet en ruste, vóór ende aleer dat, naer soodaenige voorvallen, alles wederom in ordre gebracht ende een yder sijn convenable post geassigneert sy....³⁾

13. (Aan Nicolaas Vivien. 16 September 1665).

Het is my seer onverwacht voorgecoomen, dat eenige leden van Haer Edel Groot Mog. vergaederinge, sooals UEd. by desselfs missive van den 8^{en} deses adviseert, gedachten soudén beginnen te krygen, om niet goedt te vinden, dat ick de executie van het tweede lidt van Haere Hoog Mog. resolutie in date den 30^{en} Julii lestleden⁴⁾,

¹⁾ Nl. de nederlaag bij Lowestoff.

²⁾ „In 't schip Delfland, zeylende ontrent 10 mylen beoorden 't Doggers-sandt, ontrent Oost van Nieuw-Casteel, de 22^{en} Augusti 1665”.

³⁾ „In 'tschip Delffland, zeylende tusschen het Doggerssandt ende 't Witte Water, 16 off 18 mylen Noord-Noord-West van 't Texel, den 16^{en} September 1665”.

⁴⁾ Nl. om de Engelsche vloot aan te tasten en „uit de zee te jagen”.

hier in 's lants vloote soude helpen bywoonen. Ick kan UEd, verseecken, dat het my indifferent is, waer ofte in wat post, 't zy te land, 't zy te water, ick mijn geringh talent te wercke legge ende employere, om den Staet dienst te doen. Maer het is, mijns bedunckens, buyten controverse, dat het d'intentie is van Haer Edel Groot Mog. in 't generael ende van alle de leden van derselver vergaedinge in 't particulier, dat het moet wesen in die post, daer den Staet, naer menschelycke apparentie, van my den meesten dienst kan trecken ende waerinne het minste versuym het meeste onheyl over het landt soude connen brengen; welckenaengaende ick voor desen myne opinie te meermalen aen Haer Edel Groot Mog. vrymoedichlyck geopenbaert hebbe ende by desen alsnoch moet verklaren, dat ick, nu een maendt met 's lants vloote buytens duyns geweest zijnde ende dienvolgende het werck van dichteby ingesien hebbende, 't selve niet alleenlyck bevinde van soo grooten omslach, als ick vóór desen mondelingh verklaert hebbe, maer dat ick oordeele, om alles in soo grooten lichaem wel te dirigeeren ende in goede ordre te houden ende oock voornaementlyck om daermede pro occasione nata alle de noodige desseynten te formeren ende met soodanigen promptitude, als in zaecken van oorloge gerequireert is, ter executie te doen stellen, soo niet meerder, immers ten minsten sooveel overlech, opmerckinge ende assidueyteit van noode is, als om ter vergaedinge van Haer Edel Groot Mog. waer te nemen de plaetse, die my aldaer is geassigneert. Want behalven dat t'elckens veele saecken staen te resolveren ende te ordonneren, oock by nieuwe toevallen al wederom pro re nata te veranderen ende in te schicken, soo dient het ooge ende de handt, jae selfs de prickel continuelyck daerop ende daeraen gehouden, dat het geresolveerde by alle de hoofden ende capiteinen met de gerequireerde promptitude werde naergecoomen ende achtervolcht: 't welck gepresupponneert zijnde, soo gelieve UEd. te overdencken, off niet in de vergaedinge van Haer Edel

Groot Mog., daer soo veel verstandige ende ervaerne regenten ende ministers gevonden worden, het gebreck van mijn affwesen — soo 't selve anders oock eenich gebreck aldaer moge causeren — lichter kan werden gesuppleert als hier in 's lants vloote, daer de luyden tot geene groote overleggingen gebooren ende veel min opgevoet schynen te sijn, maer wel om 't gene wel overleydt ende geresolveert is, met goede courage ende stantvasticheyt te helpen ter executie stellen. Het schijnt ongeoorloofflijk ende wy bevinden het echter jegenwoordich door demonstrative aenwysingen waerachtich, dat, soo wanneer 's lants vloote op Donderdach, den 11^{en} Junii lestleden¹⁾, met een goede, doorkoelende voorwindt onder d'Engelsche custe ontrent ten één uyren naer de middach in 't gesicht van de Engelsche vloote is gecoomen, deselve Engelsche vloote doenmaels wel drie ofte vier mylen buyten de bancken in de volle zee heeft gelegen ende sulx met de meeste avantagie van de wereldt onder 't faveur van soo goeden wint geattacqueert conde werden ; ende niettemin heeft den scheeps-krijchsraedt op een los presuppoost, hercoomende, soo 't schijnt, uut eene gepreconcepeerde imaginatie van dat de Engelschen binnen hare bancken laegen, sonder eenich overlech, ondersoeck off affpeylinge, off 't selve praesuppoost met de waerheyte was overeencomende ofte niet, daerop aenstonts geresolveert het wederom t'zeewaerts in te leggen, om, soo sy meynden, de vyandt daerdoor buyten haere bancken te locken, daer notoirlijk al eenige daegen vóór de aencomste ontrent de Engelsche custe overleydt ende vastgesteld hadde moeten wesen, wat men soude by der handt nemen, in cas den vyandt, gelijk men presupponeerde, selfs achter de bancken inderdaet gevonden hadde mogen werden, ende in allen gevalle op 't schip van den admirael ende van de andere hoofden bytijds sooveel kennisse

¹⁾ Bij de vorige expeditie, nl. vlak vóór den slag van Lowestoff.

hadden moeten wesen, dat, alhoewel men juyst niet bequaem conde wesen, om selfs achter de bancken te loopen, ten minsten hadde connen affpeylen, off den vyandt achter de bancken off wel drie off meer mylen daerbuyten was leggende.

Wat ons belanght, wy hebben al vóór ons arrivement op de custe van Noorwegen overlech beginnen te maecken, niet alleenlijk wat te doen stonde, soo men den vyandt om de Noort mochte ontmoeten, maer oock selfs wat in consideratie soude coomen, in cas den vyandt wederom vandaer naer haere haevenen mochte wesen geweecken; maer, sonder ymants persoon off capaciteyt te cort te doen, soo moet ick alsnoch verklaeren onder de zeehooffden niemand te kennen, die sich tot het opwecken van alle soodanige gedachten, voornaementlijk in een embras van saecken ende klachten, die hem in soo grooten vloote continuelyck het hooft doen omloopen, soude connen suffisant vinden, behalven dat, om de geformeerde gedachten anderen in te prenten ende voornaementlijk om alle de capiteinen wel te doen begrypen, wat haer te doen staat, ende om haer 't selve, onaengesien alle voorvallende veranderingen, wel in de memorie te doen blyven, meer dan gemeene patientie van nooden is ende d'occasiën van handtsaem weder, mitsgaders om haer sonder veranderinge van de reyse aen boort te krygen, met sonderlinge sorchvuldicheyt dienen te werden waergenoomen, dewyle die sich, mits harde winden off andere ongelegentheden, dickmaels met wederom en presenteren ende sulcx by faute van genoechsaeme vigilantie seer lichtelyck een irreparabel versuym gepleecht soude connen werden. De saecken, in de vergaederinge van Haer Eder Groot Mog. trotterende, connen dickmaels wel eenich uytstel leyde sonder merckelycke prejudicie van den Staet, maer het minste versuym in de tegenwoordige expeditie ter zee soude soodanich grief aen den Staet connen toebrengen, dat het naermaels irreparabel oude wesen ende dat alle bedenckelycke voorsichticheyt ende goed beleyt te lande

het wetck niet wederom soude connen rechten, daer ter contrarie, dese expeditie wel ende met victorie, mitsgaders met behoorlijk vervolch van dien, uutgevoert wordende, alle de saecken te lande, soo van binnen als van buyten, naer alle apparentie wellicht een goede ploy sullen nemen ende onfeylbaerlijck aen allen zyden een goede ende verseeckerde vrede daerop sal volgen, soodat een goet succes aen dese zyde oock een versuym ofte abuys, 't welck aen die zyde gecommitteert mochte wesen, sal connen rechten; maer ter contrarie het beste bestier ende succes, 't welck men aldaer soude connen bybrengen ende erlangen, soude niet capabel sijn, om eene tweede desastre, die 's lants vloote mochte overcoomen, te connen redresseren. Wel is waer, dat 't een ende 't ander van Godes zegen ende genaede moet werden verwacht, maer dewijlle Godt de Heere ons bevoolen heeft van onser zyde naer vermogen te vigileren ende alsoo over onsen arbeydt synen zegen te verwachten, soo kan ick niet anders oordeelen, off de zorge, die Haer Edel Groot Mog. ende vervolgens mede Haer Hoog Mog. ons over dese vloote aenbevoolen hebben, dient te continueren, totdat den uytvall daervan gesien sal sijn, ende dat het swaerste, gelijk als men zeydt, het swaerste wegen moet. Ick hope ende vertrouwe vastelijck, dat nu in corte daegen de saecke soodanigen uytslach sal hebben, dat een gewenschte vreden tot eere van den Staet der Vereenichde Nederlanden daerop sal coomen te volgen. Indien Haer Edel Groot Mog. de saecken alhier soodanich van naerby conden aenschouwen, als zy wel doen het werck van hare vergaederinge met 't gene daeraen dependeert, ick houde mijn verseeckert, dat deselve mede van geen ander verstant souden wesen dan dat door mijn affwesen van hier voor 's lants dienst meerder sal werden verlooren dan door myne presentie aldaer soude werden gewonnen".....¹⁾

1) In een P.S. deelt De Witt nog mede, dat Huygens en Boreel het geheel met hem eens „ende vooral mede de heer

14. (Aan Nicolaas Vivien. 23 September 1665)¹⁾.

Wy hebben, soo in 't helpen uytpressen van de vloote als in 't zeylen naer Bergen, alle doenlycke acceleratie toegebracht, in de reyse derwaerts de Schotsche custe soo naer genomen, als het Godts weder ende windt ons heeft gepermitteert, ende niettemin is aen de eene syde 's vyandts vloote noch tusschen deselve Schotsche custe ende de vloote van desen Staet gepasseert, d'eene even buyten het gesicht van de andere, ende aen de andere syde sijn wy voor Bergen te laet gearriveert, om aldaer te connen atrapperen 't esquadre, 't welck de hostileydt op de Oost-Indische retour- ende andere coopvaerdy-schepen io Berge gepleecht hadde. Voor Bergen gecomen wesende, hebben wy, boven ende behalven de schriftelycke ordre, die wy door meer dan thien off twaelff gaillots, al van den dach aff, dat wy uytgelopen sijn, ende wederom, dat wy naer 't arrivement van den luitenant-admiraal De Ruyter, cours hebben beginnen te zeylen, ende voorts successive-lyck geduyrende de reyse, als wy wat geavanceert waeren, aen de Oost-Indische retour- ende andere coopvaerdy-schepen, tot Bergen leggende, toegesonden hadden, om haer 't eenemael klaer te maecken ende gereedt te houden, noch aenstondts ende op 't selve moment yverige persoonen derwaerts gesonden, soo om by de gouverneur, als om by de commandeurs ende schippers van de voorschreven schepen, het uutpressen van deselve te bevorderen ende alle empeschementen daaronrent te detourneren. Maer het heeft Godt de Heere belieft, door

luitenant-admiraal De Ruyter, die mijn vertreck sonderlinge soude bedroeven ende beswaeren, te meer dewijlle de dissolutie van de gansche commissie onfeylbaerlyck daerop soude volgen".

¹⁾ De vloot had bij het terugkeeren van Bergen groote schade belooopen door storm en De Witt geeft in den nu volgende brief een retrospectieve beschouwing tot verdediging van het beleid op de vloot.

harde contrariëwinden het uytcomen van de voorschreven schepen voor een tijdt te beletten ende ons dienvolgende met 's landts vloote aldaer den tijdt van thien daegen geattacheert te houden. Tot het affhaelen ende selffs tot het ontlaeden van de achtergebleven retourschepen, die in Bresont¹⁾ laegen, hebben wy alles gecontribueert, wat eenichsins in ons vermogen was, ende hebben oock deselve geluckelijck by de vloote becomen. Wy hebben ons voor Bergen niet alleen niet een moment vruchteloos opgehouden, maer selffs noch met 't achterlaeten van een retourschip ende eenige weynige coopvaerdyschepen, onder voorgaende bestellinge van eenige escorte voor deselve, cours beginnen te setten. De winden sijn buyten onse macht ende bestieringe, daermede het Godt de Heere belieft heeft ons te besoecken ende in dier voegen 's landts vloote te verstroyen, oock eenige brandtschepen, coopvaerdyschepen ende mogelijck oock eenige oorlogschepen te doen te gronde gaen. Geduyrende het onweder is alles gecontribueert, wat de menschelycke voorsichticheydt heeft connen suppediteren, om de vloote byeen te houden, boven 't gene oock al bevorens door 't vaststellen van rende-vousen, 't assigneren van de cours ende andersins aen alle de twaelf hooftofficiëren was bekend gemaect, met last aen de admiraels van de esquadres, om oock alle de particuliere capiteynen daarvan kennisse te geven, 't welck echter by eenige van deselve door 't haestich opcomen van de storm niet heeft connen worden geëffectueert: te weten, voorsooveel het assigneren van de cours belangt. Den Schout-by-nacht De Liefde²⁾ die 's avonts laet met de twee achtergebleven Oost-Indische retourschepen in de vloot quam, hebben wy noch door een gaillot by missive van 't een ende 't ander kenisse gegeven. Ende dienonaengesien heeft de verstroyinge niet verhoedt connen werden.

¹⁾ Het uiteinde van de Störfjord, ongeveer 10 kilometer zuidelijk van Aalesund.

²⁾ Johan de Liefde.

Indien hierontrent yets moge wesen versuymt, soude hetselve daerinne bestaen, dat veele schepen ende daeronder mede de Oost-Indische retourschepen, off immers eenige van deselve, aen de windt hebben blyven leggen dryven, daerdoor wy oock, om haer in te wachten, genecessiteert sijn geweest, een langen tijdt hetselve mede te doen; ende indien een yegelyck het ter lens voor de windt hadde laeten affloopen, soude de gansche reyse met den storm gewonnen sijn geweest; maer off haer eenige wichtige consideratiën daarvan mogen hebben gediverteert, als vreesse van door de zee achter de spiegel ingeslaegen te werden off diergelycke, is ons onbekent. Voor 't landt gecomen wesende, hebben wy ons onthouden ter plaetse, vanwaer, naer menschelycke apparentie, de gaeten van 't Texel ende 't Vlie ende de schepen, deselve invallende, best conden werden beveylicht, ende voornaementlyck het Vlie, daer de meeste apparentie was, dat de schepen soudon op aencomen. Als wy bericht ontfangen hebben, dat d'Engelsche vloote haer wat beneden ons was onthoudende op de staert van de Breeveerthien, hebben wy de consideratie van de bewaeringe van 't Texel mogen aen een zyde stellen, gelijk wy oock hebben gedaen, ende, alhoewel maer vijftich oorloeschepen sterck wesende, hebben wy ons aenstondts derwaerts vervoecht; maer, aldaer gecomen sijnde, in plaetse van de Engelsche vloote off een gedeelte van deselve, gelijk wy eenichtsints vermoeden, aldaer te vinden, hebben wy, daerontrent eenige weynige uyren gecruyst hebbende, becomeen de tydinge van 't gene den vice-admiraal Van Nes¹⁾ met syne byhebbende oorloeschepen, mitsgaders een goet aentall coopvaerdyschepen ende daeronder, soo wy doenmaels verstonden, één Oost-Indische retourschip, maer, soo wy naederhandt vernomen hebben, twee van de retourschepen, van de Engelschen was bejegend. Maer, terwijl wy ons vervoecht hebben ter

¹⁾ Aert van Nes.

plaetse, daer wy denselven vice-admiraal met syne byhebbende schepen, die in groot gevaer waeren, meynden te ontmoeten, gelijk wy oock 't geluck hadden hem aen te treffen, soo heeft den vyandt, soo wy nu vernemen, seer weynich mylen vandaer, geattrapeert de schepen het huys te Swieten ende anderen, in onse publicyque depesche geroert, die wy ons bynaer verseeckert hielden t'eenemael buyten gevaer te wesen.....¹⁾

15. (Aan Nicolaas Vivien. 25 September 1665).

Ick hebbe geduyrende de storm naer mijn kranck vermogen allmede helpen uytkycken ende selffs in 't alderhartste van 't weder wel drie uyren aen den anderen boven gestaen in regen, zeewater end wint, om, sooveel doenlijck, door minderen off meerderen van zeyl ende door 't setten van de cours, naer gelegentheyt ende naer 't gene wy met het gesicht ontdekten, alle verdere verstroyinge te helpen provenieren²⁾.

16. (Aan Nicolaas Vivien. 26 September 1665).

De voorouders hebben andere tyden beleeft ende de swaericheden, daerinne deselve gesteecken hebben, gecompareert tegens de jegenwoordige, hebben geen proportie, voornaementlijck daerby in achtinge genomen sijnde de geringe middelen, waermede zy het werck hebben moeten uitvoeren. Ick wil hopen, datter jegenwoordich by de regieringe geen minder cordaetheydt ende standtvasticheydt bevonden sal worden, in welcken gevalle, ende een yder het syne contribuerende met lust, ernst ende yver, aen den zegen van Godt Almachtich

¹⁾ Aan het slot van den brief volgt de verzuchting : „l'homme propose, mais Dieu dispose”. — De brief is geschreven: „In 't schip Delfflandt, den 23en September 1665, voor Camperduyn”.

²⁾ Deze woorden zijn, in eenigszins gewijzigden zin, op De Witt's standbeeld in Den Haag geplaatst.

ende aen eene goede uitcomste niet en is te twijffelen. Veele nieuwe verbintenissen te maecken, insonderheydt van dewelcke den Staet niet vooraff eenige reële effecten soude genieten, houde ick voor periculeus, dewyle doch een yder t'zyner tijdt presteert, 't geene van sijn interest is ende meerder niet, sooals in de jegenwoordige gelegentheydt, Godt betert, niet dan al te veel is gebleecken. Engelandt met de hoedt in de handt naer te loopen, al waere het oock order 't een off 't ander plausibel pretext, soude, mijns oordeels, die natie meerde opsetten ende terugge doen gaen dan toetreden; maer, als eenich geluckich succes tegens haer mochte wesen geobtineert, soude eene publycque aanbiedinge van eene verseeckerde vrede met eere ende ontwijffelijck oock met goetd succes connen geschieden, tot hoedanich succes Godt Almachtich Synen genaedigen zegen gelieve te verleenen; in wiens heilige protectie UEd, hiermede bevelende, sal ick affbreecken ende blyven etc.¹⁾

17. (Aan Nicolaas Vivien. 17 October 1665) ²⁾.

Wy hadden voor ons vertrek van de Hollandtsche custe advertentie becomeen door een habil ende expert persoon, daertoe nevens meer anderen uitgesonden, dat achter de bancken van Harwits voor Baesel³⁾ ofte daerontrent in de baey, genaemt Hoselbaey⁴⁾, die men in Hollandt abusivelijck noemt Sauwsbaey⁵⁾, laegen twee en twintich schepen van oorloge. Op welcke advertentie wy met de crijchsraedt gedelibereert ende, onaengesien eenige swaericheden, die daerontrent voorgeworpen wierden, alles daertoe geprepareert hadden, om met één ofte

¹⁾ „In 't schip Delfflandt voor Goeree, den 26 September 1665”.

²⁾ De vloot was nu overgestoken naar de Engelsche kust en bevond zich op de hoogte van Yarmouth.

³⁾ Bawdsey?

⁴⁾ Hollesley-Bay.

⁵⁾ Solesbay.

des noot sijnde, met twee esquadres in de verschreven baey in te loopen tusschen Olphernesse¹⁾ ende de bancq, genaemt de Wyting, door ende de verschreven Engelsche oorloeschepen aldaer onder Godes zegen te ruineren ofte veroveren²⁾.

Ook in 1666 wijdde De Witt al zijn inspanning aan de vloot-uitrusting. In het einde van Mei ging hij met andere gedeputeerden opnieuw naar het Nieuwediep, om het uitvoeren te bespoedigen en den last voor den opperbevelhebber mede vast te stellen. Na den vierdaagschen zeeslag, waarin De Ruyter een belangrijke overwinning behaald had, spoedde hij zich naar Vlissingen, waar een groot deel der vloot binnengevallen was : zij moest zoo spoedig mogelijk weer in zee gebracht. Van zijn verblijf hier leest men in de volgende brieven :

18. (Aan de Staten van Holland en West-Friesland. 19 Juni 1666).

Edele Groot Mogende heeren,

Het is nu meer dan tweemaal vier en twintich uyren, dat wy sijn hier geweest, behalven dat wy tot verrichtinge ende expeditie van eenige affaires ende noodige despeshes, specterende tot onse commissie, binnen Maeslandt-sluyts, in Den Briele ende 't Goereesche gatt te saemen noch wel twaelf uyren hebben doorgebracht, ende echter en verschijnt alhier noch niemandt van de collegiën ter admiraliteit, in Hollant ende Vrieslandt residerende, 't welck ons ten hoochsten verwondert ende becommert. Ende naedemael wy oordeelen, dat aen 't weder vervaerdigen ende uutpressen tenminsten van eenige van 's landts ingevallen schepen, sonder krenckinge van de eere ende verwaerloosinge van den dienst van 't landt, niet een eenich moment mach werden versuymt, soo hebben wy

1) Orford-Ness.

2) De wind verijdelde de uitvoering van dit plan. Men verkende nog de invaart van de Theems en ging daarop huistoe.

twee esquipage-meesters, alhier tot Vlissingen residerende, die soo nu soo dan door de verschreven collegiën gebruyckt worden, bewillicht, geauthoriseert ende geordonneert, om masten, stengen, wangen¹⁾ ende alle andere noodige behoefften, die hier off tot Middelburch voor geldt te becomen sijn, ten spoedichsten in te coopen; gelijk wy oock de raeden ter admiraliteit, mitsgaeders bewint-hebberen van de geotroyeerde Oost-Indische Compagnie ter caemere van Middelburch alhier, gedisponeert hebben, alle diergelycke behoefften, voorsooveel die onder haer berusten, ten dienste van de vlote ende tot reddinge van 's landts schepen te laeten volgen, onder belofte van behoorycke vergeldinge ende voldoeninge, die wy willen hopen, dat de respective collegiën niet sullen weygeren te presteren, off andersins, dat Uw Edel Groot Mog. geen difficulteyt sullen maecken, haer de waerde van dien op haere subsidiën te corten ende de betaelinghe selfs directelyck te besorgen.

De schepen, alhier ingevallen, sijn seer ontramponneert, voornaementlyck aen masten, stengen, reën etc., ende sijn oock alle van haere ammunitie van oorloch seer verre ontbloot. De quaele practycque van 't voorleden jaer²⁾ doet vele wederom seer hevich aenhouden, om eens te mogen opgaen tot incoop van nieuwe plugne, die in 't gevecht meest over boordt is geraeckt; maer wy hebben haer alle sulx platt affgeslaegen ende sullen 't selve oock de facto, sooveel in ons is, trachten te beletten. . . .³⁾

19. (Aan Nicolaas Vivien. 21 Juni 1666).

Ten selven daege dat wy alhier sijn gearriveert, hebb' ick, vermits het postdach naer Vranckrijck was,

¹⁾ Zijstukken, klampen, die tegen een mast geslagen worden, om dezen te steunen.

²⁾ Nl. het verlof voor de bemanning, om bij gedeelten aan wal te gaan.

³⁾ „In Vlissingen, den 19^{en} Junii 1666, vóór den middag”.

in haest een relaes van 't gepasseerde in de jongste bataiile opgesteld ende den heere Van Beuningen toegesonden, sooals ick 't selve doenmaels uut de mondt van den heere De Ruyter ende eenige andere officieren van de vlote hadde verstaen ; doch hebbe zedert bemerckt, dat het gelooff van die heeren haere genegentheyt wat te veel hadde gevolgt, sulx dat, om Haer Edel Groot Mog, daervan naer behooren te dienen, in 't verschreven relaes al eenich redres gemaect sal moeten werden ; daertoe ick my sal appliceren, soo haest d'occupatiën van meerder belang, dienende tot herstellinge van de vlote, my tijdt sullen overlaeten, om d'imformatiën, daertoe noodich, te recouvreren¹⁾.

20. (Aan Nicolaas Vivien. 23 Juni 1666).

Het schijnt my gansch wonderlijck, dat eenige leden noch haesiteren op den aenbouw van andere twaelf capitale oorlochschepen, daertoe sy doch eyntlijck sullen resolveren, als sy door haere irresolutheyt den oorloch sullen hebben doen continueren ende door de continuatie van dien vele van de jegenwoordige capitaelste schepen hebben doen spillen. Indien den verschreven aenbouw voortgang quaeme te gewinnen soo tydelijck, dat men sich daervan in het toecomende voorjaer conde dienen, ick houde het daervoor, dat lichtelijck deselve schepen alsdan niet souden behoeven gebruyckt te worden, maer dat eene goede vrede ons daervan soude dispenserem ; doch, by sooverre den oorloch dienonaengesien mochte mochte continueren, indien alsdan in practycque gebracht conde worden de voorslach, om vóór de respective hooft-officieren tegens de slach toegetaeckelde, capitale schepen gereedt te hebben, daeronder oock eenige weynige met canon versien, voorsooveel eenige van haere schepen in 't geheel mochten wesen geruineert, verbrandt ofte

¹⁾ Inderdaad heeft De Witt zulk een verhaal opgesteld, dat ook afzonderlijk werd uitgegeven.

gesoncken, om soo aenstondts nae de bataille wederom aensienlijk in zee te mogen verschynen, ick houde het daervoor, dat daerdoor in allen gevalle eene seer groote bevorderinge tot den vrede veroorsaect soude wesen¹⁾.

In het begin van Juli liep de vloot ten tweede male in zee. Het plan was, dat De Ruyter nu zou trachten de Theems op te loopen, maar dit gelukte in dit jaar nog niet; De Witt schrijft uit Den Haag:

21. (Aan De Ruyter. 7 Juli 1666).

Wy willen hopen, dat God de Heere bequaeme windt ende lust sal verleenen, om het voorgenomen dessein ter executie te stellen. Wat belangt het inseylen der plaetse, daer het gemunt is²⁾, dewyle het aldaer soo ruym ende diep is, dat selfs de grootste Engelsche schepen daer wel in- ende uutlaveren, jae dat oock geheele vloten dickmaels daerinne ankeren, soo willen wy vertrouwen — nochtans onder UwEd. beter gevoelen —, dat de difficulteyt op 't verschreven inseylen, by eenigen gemoveert, het uitvoeren van de gegeven instructie niet en sal verhinderen, als andere toevallen off condtschappen UwEd. daarvan niet aff en leyden; want, als op de staerten van de droochten in 't inzeylen gaillots off ander kleyn vaertuych werden geleydt ende voorts ten wederzyden aen de droochten gelijk vaertuych onder zeyl blijft, dat mede in 't rechte diep een of meer gaillots een goede spacie vooruut zeylen ende 't loodt continuelyck laeten gaen, soo se eenige ondiepte vernemen, door behoorlijk zeyn daarvan de volgende oorloeschepen tydelijk te waerschuwen, soo dunckt ons, dat het verschreven inzeylen met soo grooten pericul niet vermengt en is. Het soude ontwijffelijck oock veel gerustheydt geven, dat

¹⁾ „Vlissinge, den 23en Juni 1666, ter middernacht; met grooten haest”.

²⁾ Het Koningsdiep.

alle de stuyrluyden eens wel onderrecht wierden door diegene, die daarvan met de meeste kennisse spreekt, van de gelegentheydt van 't gatt ende van de cours, die men in 't vatten van dien ende in 't inseylen moet houden. Soo myne memorie niet en failleert, is de capiteyn Willem Boudewijnsz, vaerende 't Engelsche fregatt, in den voorleden jaere door den luitenant-admiraal Cortenaer overovert, daer oock redelijck wel bedreven ende, soo my geseyt is, noch een stuyrman op 't schip van den heer Van Gent¹⁾, daarvan monsieur Nieuwpoort²⁾ UwEd, oock sal connen bericht doen. Het is oock doorgaens onmogelijck, dat in groote exploicten van oorloch niet wat gehazardeert soude worden, insonderheydt als, de saecke succederende, daarvan een groote uutcomste te verwachten is. Wy sullen Godt Almachtich bidden, UwEd. in 't executeren syner instructie met synen zegen te willen secunderen ende geleyden, als van syne handt alleen het succes te verwachten sijnde; ende ik blyve etc.

22. (Aan de Ruyter. 16 Juli 1666).

UwEd. en behoefft sich geenszins te becommeren over ende ter saecke, dat het principaele dessein, in UwEd.^{ts} instructie vermeldt, niet en is ter executie gestelt. Wy hadden wel gewenscht, dat sulx doenlijck waere geweest, om den vyandt in 't ongereedt te hebben mogen op 't lijff comen, maer, dewyle UwEd, instructie expresselijck inhoudt, dat UwEd. nochtans daarmede niet en werdt gebonden, om naer gelegentheydt van saecken, naer beloop van weder ende windt, naer condtschappen ende andere toevallen dienaengaende ende oock voorts generaelijck soodaenich te disponeren, als UwEd, ten meesten dienste van den lande raetsaem achten sal, soo sijn wy absolutelijck voldaan van den yver ende de goede deb-

¹⁾ Willem Jozef van Gent, toen kolonel van een regiment zeesoldaten.

²⁾ Secretaris van De Ruyter.

voiren, by Uw Ed, aangewendt, om 't verschreven dessein, onder Godes zegen, te hebben mogen voltrecken, ende hopen wy, dat by 't uutcomen van den vyandt op de ruyme zee off wel by eenige andere occassie Godt Almachtich UwEd. ende 's landts vlote onder UwEd.^{ts} beleydt soodaenich sal zegènen, dat wy wederomme oorsaecke sullen mogen hebben, om ons met UwEd. te verheugen ende eenmael tot een goede ende seeckere vrede te geraecken. Waarmede etc.

Minder gelukkig verliep de tweedaagsche zeeslag in het begin van Augustus. Ook nu ging De Witt onmiddellijk na het binnenvallen der vloot naar Zeeland. Over de reis hierheen schrijft hij:

23. (Aan de Staten van Holland en West-Friesland. 8 Augustus 1666).

Edele Groot Mogende heeren.

Naerdatt ick gisteren in den avondt Uw Edel Groot Mog. laetste bevelen hadde ontfangen ende vervolgens d'andere heeren Haer Hoog Mog. gedeputeerden vermits het scheidende van derselver vergaederinge aan haere respectieve logementen hadde wesen affvraegen off doen vernemen, wie van deselve de reyse aenstonts mede souden connen aennemen, sijn den heere Van der Hoolck¹⁾ ende ick noch denselven avondt, tusschen tien ende elff uyren, uut Den Haeghe vertrocken ende, de windt seer favorabel sijnde, hebben ons met een galliot ende een kaege daerby uut de Maeze in zee begeven, nemende onse reyse buyten om tot aen Walcheren, alwaer wy ons huyden cort naer den middach tusschen twaelff en één uyren hebben doen aensetten hier voor Domburgh, wesende een dorp, gelegen ontrent anderhalff mijl van Soutelande, waervoor, volgens het schryven van den heere

¹⁾ Gijsbert van der Hoolck, gedeputeerde van Utrecht ter Staten-Generaal.

luitenant-admiraal De Ruyter, 's landts vlote jegenwoordich geanckert leydt, werwaerts wy ons soo aenstonts met een waegen begeven off wel in plaetse van dien naer Diefhoecke, daer alhier naeder geimformeert worden, dat de verschreven vlote naest ende soo dicht voor geanckert leydt, dat men de chaloupen van de oorlochschepen kan aen landt chauwen¹⁾ off wencken. Wy hebben d'Engelsche vlote eerst gesien bewesten het landt van Schouwen, naer gissinge ontrent drie mylen van den wal, ende leydt deselve alsnu geanckert recht voor het Veersche gatt, ontrent anderhalff of twee mylen hier van Domburgh, alwaer deselve de eere ontfangt van door veel spectateurs van Middelburgh ende andere plaetsen van dit eylandt van de duynen te werden besichticht. Wy gissen wel, dat, naer den aerdt van de menschen deser landen, aldaer sal werden overgebracht, dat wy al in eenich gevaer van de Engelschen geweest sijn; maer UwEdel Groot Mog. gelieven haer verseeckert te houden, dat wy in allen deele sóó wel op onse hoede sijn geweest ende op alle voorvallen sóó goede voorsieninge hadden gedaen, dat wy egeene de alderminste periculen subject sijn geweest; want vooreerst hadden wy by ons de verschreven kaege, wesende seer wel bezeylt ende vlott gaende, daerin wy ons altijds conden begeven ende over de droochten loopen, ende ten anderen hadden wy noch by ons een goede boot, daarmede wy ons by stilte off andersins conden doen roeyen ende aan landt setten; wy hebben oock, om te vermyden een Engelsch fragatge met noch twee lichte vaertuygen, die sich voor 't landt van Schouwen in zee vertoonden, onsen cours niet buyten den Banjaert om, sooals gemeenlijk geschiedt, maer binnen deselve door, te weten door 't Brouwerhavensche gatt ende den Roompott herwaerts aen genomen; gelijk wy oock, om te vermyden alle sinistre toevallen buyten

¹⁾ Een vlag ineengerold, een tsjouw genoemd, laten waaien als teeken om aan boord te komen.

het eylandt van Walcheren, ons hier aen landt hebben doen setten, dewyle het doch oock de rechtste ende cortste wech was, soodat Uw Edel Groot Mog. haer gelieven verseeckert te houden, dat wy alhier genoechsaem met deselve securiteyt, doch met veel meer spoet gearriveert sijn, dan off wy binnen door off over de veeren onsen wech genomen hadden¹⁾).

In September raakte de vloot nog eens uit. De Witt vond in het einde dezer maand aanleiding zich, evenals in 1665, tot gedeputeerde naar de vloot te doen zenden, ditmaal alleen. De volgende brieven spreken hiervan:

24. (Aan De Ruyter. 25 September 1666).
Mijn heere.

Desen avondt comt ahier²⁾ de bygaende importante tydinge uut Londen³⁾, die ick van mijn schuldige plicht geacht hebbe WwEd. aenstondts toe te senden. Ick hebbe daerop de vergaedinge van de heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslant geconvoceert tegens morgen vóór de predicatie; ende soude mogelijck op soo onverwachten ende wonderbaerlycken toevall — insonderheydt den generael Monck⁴⁾ selfs te Londen gearriveert wesende ende daeruut te presumeren staende, dat d'Engelsche vlote niet in state moest sijn, om binnen een corten tijdt wederom in actie gebracht te worden — wel eenige veranderinge vallen in 't geresolveerde van Haer Hoog Mog. van den 21^{en} deses⁵⁾ ende in de aenschryvinge, doenmaels aen UwEd. affgegaen; weshalven, indien 's landts

¹⁾ „Domburgh, in 'te ylandt van Walcheren, den 8en Augusti 1666, 's naermiddachs ten een uyre”.

²⁾ Nl. in Den Haag.

³⁾ Nl. van den grooten brand, die te Londen gewoed had (12—16 September).

⁴⁾ George Monk, hertog van Albermarle, opperbevelhebber der Engelsche vloot.

⁵⁾ Waarbij de vloot gelast was binnen te vallen.

vlote noch eenichsins in state is, om daarmede geageert te connen werden, soude UwEd. op soo importanten tydinge in bedencken connen nemen, off deselve vlote niet noch by den anderen soude connen werden gehouden, sonder die te doen separeren off invallen tot naeder ordre van de regieringe, die oock van den toestandt derselver vlote, alsoo noch byeen gehouden wesende, in aller ijl soude connen werden geadverteert, om daernaer haere deliberatiën te mogen richten.

Ick schryve dese ter haest, in den nacht, sonder daerover met yemandt te hebben gecommuniceert, maer verhope, dat UwEd. desenaengaende op morgen eenige naedere aenschryvinge van de regieringe sal werden toegesonden. Waarmede.... etc.

25. (Aan Nicolaas Vivien. 27 September 1666)¹⁾.

Mijn heere,

Soo aenstondts lichten wy het ancker met het fregatt de Prins te Paerdt, voerende 14 gotelingen ende, soo den capitain verclaert, sóó wel beseylt, dat, al verviele hy onder de Engelsche vloot, echter wel moet soude hebben het haer te ontleggen. Wy sullen alle doenlycke haest maecken, om de vlote op te soecken ende te achterhaelen, ende, soo wy deselve tusschen dit ende die Hooff-

¹⁾ Aan dezen brief van 27 September ging in tijdsorde nog een andere van denzelfden datum aan Vivien vooraf, waarvan het begin luidt: „Huyde morgen ten vijff uyren machtich wordende de geparapheerde ende geteeckende resolutie van gister-avondt ende de waegen al vóór mijn deur gereedt staende, bevonde ick, dat by faute van den copiïst daerinne eene notable omissie was, sulx dat ick genootsaecht ben geweest deselve wederom te doen redresseren, waarmede het over seven uyren is geworden, eer ende bevorens ick conde vertrecken, sullende de commissie selfs.... naer verwachten". Geschreven: „In Maeslandtsluys, den 27en September 1666, 's morgens ontrent thien uyren".

den niet op en loopen, sal ick één van de vaertuygen, by my^wesende, naer Calais affsenden. om aldaer perfecte condtschap te nemen ; waarmede affbreeckende, sal ick verblyven etc.¹⁾

26. (Aan de Staten-Generaal. 29 September 1666).

Hooch Mogende heeren,

De harde windt, die, tusschen den 27^{en} ende 28^{en} deses uut den Zuyden ende Zuydt-Westen sterck opcoelende, ons een groot stuck te rugge gedreven heeft, is oorsaeck geweest, dat ick niet vóór huyden morgen vroeck alhier aen boordt gecomen ben, alwaer bevonde, dat deselve harde windt vele schepen van 's lands vlote, die doenmaels ter goeder geluck ten ancker lach, al vry wat beschaedicht hadde, hebbende, naer het provisionnel ingecomen bericht, drie van deselve haere boechspriet ende fockemast, mitsgaeders vele haere anckers ende eenige cabels verloren ; niettemin is deselve vlote huyden met het begin van de ebbe onder zeyl gegaen op presuppoost van dat de Fransche vlote haer noch in 't Canael tusschen Havre de Grace ende Bologne was onthoudende²⁾). . . .

Wyders op de verschreven notable ingecomen advertentiën den scheepsch-krijchsraedt geconvoceert wesende, is aen deselve voorgesteld ende in bedencken gegeven, off men met dese jegenwoordige voorwindt den vyandt in de Duyns niet op 't onversienste soude connen ende behooren te gaen besoecken. Edoch sijn daerin gevonden de naer-

¹⁾ „Actum in 't fregatt de Prins te Paerdt, gaende onder zeyl voor de Maeze, den 27en September 1666, 's middachs tusschen 12 ende één uyre”.

²⁾ Frankrijk was als bondgenoot van Nederland in den oorlog betrokken geraakt. Er was nu sprake van een vereeniging van onze vloot met een Fransche onder den hertog de Beaufort, die echter niet tot stand kwam. De Witt geeft verder in dezen brief gissingen, waar zij zich wel zou kunnen bevinden.

volgende bedenckelijkheden : eerstelijck, dat de Engelsche oorloeschepen, gisteren naermiddach achter de Cingels gelegen hebbende, ontwijffelijck met de vloedt sullen wesen opgelaveert ende haer by de anderen in de Duyns vervoecht hebben, eer ende bevorens wy haer aldaer souden connen bywesen ; ende ten tweeden, dat de tegenwoordige oostelijck windt, alhoewel favorabel wesende, om van hier naer de Duyns te comen, echter nochtans in een gevecht aldaer voor ons seer prejudiciabel soude sijn, als waeyende recht op d'Engelsche wal aen, ende dat mitsdien alle de schepen, die in 't gevecht eenige notable rampen aen masten, reën off andersins souden mogen become, aenstondts tegens de Engelsche wal aen onder haere casteelen souden vervallen ende alsoo t' eenemael verloren sijn ; weshalven wy dan bevindende, dat het een notable disavantage voor Uw Hoog Mog. ende derselver vlote soude wesen 't Canael in te zeylen, als den heere hertoch van Beaufort wederom daeruut ende naer Brest soude wesen gelooopen, om redenen, ter presentie van de heeren Uwer Hoog Mog. gedeputeerden en gevolmachtichden¹⁾ tot expeditie ende over 't employ van 's landts vlote te meermaelen gededuceert, ende dat het aen de andere zyde onverantwoordelijck soude sijn sulx te hebben naergelaeten, by soo verre den gemelden heere hertoch van Beaufort noch in 't Canael op de conjunctie nocte vertoeven, soo is het eenpaerich advis van den luitenant-admiraal De Ruyter ende van alle de andere hooft-officieren van de vlote geweest, dat, naedemael uut de verschreven ingecomen advertentiën, het wel scheen van de meeste apparentie te wesen, dat den meergemelden heere van Beaufort op de receptie van de voorgeroerde resolutie van den 18^{en} deses sich naer Brest sal hebben begeven, oversulx oock wel meest geraeden was, met

¹⁾ De Witt spreekt steeds van „de gedeputeerden”, van „les députés” enz. ; de reden is, dat de Staten-Generaal besloten hadden meer dan één gedeputeerde te zenden.

's landts vlote 't Canael niet in te loopen, vóór ende aleer dat men naeder seeckerheydt soude hebben, dat den voorgemelden heere hertoch van Beaufort sijn aengevangen cours naer de West mochte hebbe gestaect ende dat hy op d'een off d'ander post in 't Canael 's landts vlote mochte inwachten; dat oock, vermits de schepen alsboven doorgaens seer van anckers ende touwen waeren ontbloot, het gansch ongeraeden was noch naeder aen de Hooffden off tusschen deselve ten ancker te comen, vermits te beduchten stonde, dat met de eerste harde windt, in soo diepe waeter ende daer soo harden stroom gaet, de overige anckers ende touwen mede soude pericul loopen, om gespilt ende alsoo 's landts vlote in 't uutterste gevaer gebracht te werden. Mits alle welcke redenen dan goetgevonden is, het ancker wederom te laeten vallen tusschen 't Noordtvoorlandt ende Duynkercke verschreven¹⁾ op vierentwinrich vaedem waeters, het Noordtvoorlandt naest.²⁾

27. (Aan Nicolaas Vivien. 30 September 1666).

Mijn heere,

Ick hebbe niet anders connen bespeuren, off myne comste alhier heeft de herten van eenen yegelijck seer verlicht ende verheucht; immers sijn t'myner aencomste in 't admiraelsschip meest alle de hooftofficiëren daer aenstondts mede verschenen ende hebben my, één voor één, haere blyschap bekent gemaect, onder anderen mede voornaementlijck den heere De Ruyter, die verclaerde sich in dese Fransche toevallen soo becommert te hebben gevonden, dat hy vertrouwde daarvan eergisteren

¹⁾ In werkelijkheid wordt Duinkerken niet eerder in dezen brief genoemd.

²⁾ „In 't schip de Seven Provinciën, leggende ten ancker ontrent acht mylen bewesten het Noordtvoorlandt; by gissinge noch wat zuydtwaerder aen, den 29en September 1666”.

wederom een seer stercke koortse te hebben gekregen, naerdát hy de vorige daegen soo verre aen de beterhandt geweest hadde, dat hy al eens uut het bedde opgestaen ende den krijchsraedt, opsittende, bygewoont hadde; gisteren gevoelde hy sich weder heel redelíjk, maer huyden is hem weder een nieuw acces van koorts bygecomen, met koude sijn aenvang nemende, soodát het sich nu schijnt te setten tot een tertiaen....

Ick hebben mijn tijdt vooreerst wat moeten besteden, om eenigen, daer het wel van noode by was, wat in te predicken, dat onse vlote noch soo slecht niet en is geconstitueert, off het kan by den vyandt noch wel slechter gestelt sijn; immers dat den affgrijsselecken brandt van Londen daerinne al vry wat alteratie moet hebben gecauseert; ende, indien zij nu maer een halve neep kregen, dat zy het beswaerlycker soudén connen versetten, als off zy op een ander tijdt tweemaal sooveel schaede hadden ontfangen. Het is ongeloofflíjk, hoe de herten naer huysch verlangen ende hoe de gaeten trecken, doch ick en achte niet, dat wy noch tot die necessiteyt geredigeert sijn, om uutter zee te vallen; maer, soo de Franschen al wederom mochten het Canael affgeseylt sijn, gelijk het seer apparent schijnt, dunckt my, dat ontrent het Noorden off elders, soo hier geen goede occasie voorcomt, noch al yets zal dienen te werden geattenteert; waarmede affbreeckende, sal ick verblyven etc.¹⁾

28. (Aan den griffier Ruysch²⁾. 2 October 1666).

Mijn heere,

In wat voegen het eygentlíjk zy gelegen met de dispositie van den heere luitenant-admiraal De Ruyter, hebb'

¹⁾ „In 't schip de 7 Provinciën, onder zeyl tusschen Duynkerke ende 't Noordtvoorlandt, hetselve Voorlandt naest; den 30en September 1666, ontrent halff twee uyren naer de middach”.

²⁾ Nicolaas Ruysch, griffier der Staten-Generaal.

ick hierbenevens aen Haer Hoog Mog. geadviseert ; daerby ick my verplicht vinde alhier tot naerichtinge van Haer Hoog. Mog. te voegen, dat Sijn Ed. niet alleen jegenwoordich in geen staet is, om alhier eenigen dienst te connen doen, maer dat het oock naer 't oordeel van de medecijs niet gesien¹⁾ is, dat hy in veerthien daegen off meerder tijdt in soodaenigen staet gebracht off herstelt sal connen wesen, voornaementlijk blyvende op zee ende binnen het boordt van een schip, daer het geduyrich gewoel ende geraes hem mogelijck oock syne genesinge al wat terugge houdt, behalven dat hem de kennisse van de voorvallende occurrentiën ende incomende condtschappen niet wel kan werden onthouden, die dan dickmaels soodaenich sijn, dat se hem al wat becommeringe ende ontroeringe van 't gemoedt causeren ; *motus enim animi facillime sequuntur temperamentum corporis*²⁾ ; welcke becommeringe ende ontroeringe, gelijk die geoordeeldt worden in een qualijck gedisponeert lighaem de sieckte al merckelijck te hebben geaggraveert, soo werdt oock gevreesst, dat deselve nevens de verschreven andere ongemacken syne reconvalescentei wel merckelijck soudén connen retarderen ; waeromme dan geensins geraeden schynende soo waerdigen officier buyten eenigen dienst van 't landt, in dese ongemacken ende mogelijck oock wel in noch aenstaende periculen, alhier te behouden, soo hebb'ick op 't advis van den doctor ende chirurgien hem voorgestelt, off het niet best geraeden waere hem aen landt te doen brengen, opdat hy, aldaer sijn gemack hebbende ende dienvolgende mede naer apparentie des te eerder genesende, oock des te eerder wederom dienst aen den Staet moge doen ; ick bevinde wel, dat Sijn Ed. sich daertoe soude laeten disponeren, indien hy niet voor

¹⁾ Hier op te vatten in den zin van : „dat er geen goede kans op is”.

²⁾ Gemoedsbewegingen nl. volgen zeer gemakkelijk de lichaamsgesteldheid.

opspraecke van oncundige off quaedtwillige menschen beducht was. De medici hebben hem daerover oock huyden onderhouden ende, soo zy my rapporteren, hem daer mede niet geheel alieen van gevonden ; wat inclinatie hy wyders daertoe morgen op sijn goede dach soude mogen betoonen, sal ick affwachten ende in allen gevalle dienthalven niets finaelijk disponeren sonder voorgaende overlech ende advis van de andere hooftofficieren van de vlote. Doch hebbe van mijn schuldige plicht geacht UwEd 't gene verschreven is, in antecessum bekend te maecken, omme, off mogelijck het aen landt brengen van den gemelden heere luitenant-admiraal mochte werden goetgevonden ende ter executie geleydt, hetselve Haer Hoog Mog. niet al te onverwacht soude voorcomen. Waertoe dese alleenlijck. dienende, sal ick hiermede affbreecken ende verblyven etc.

29. (Aan den griffier Ruysch. 2 October 1666).

Mijn heere,

Dese naermiddach met den krijchsraedt overwogen sijnde den toestandt van de continuerende indispositie van den heere luitenant-admiraal De Ruyter ende daerop gehoordt het advis van den doctor ende chirurgien, is by alle de hooft-officieren eenpaerlijck, conform 't verschreven advis van de medicijns, geoordeelt, dat van denselven alhier in 's landts vlote geen verderen dienst en is te trecken, maer ter contrarie, dat door het ongemack ende de ongelegentheden, die Sijn Ed. alhier moet uuttaen, wel grooten ondienst aen den Staet door verswaeringe van syne indispositie soude connen worden toegebracht, weshalven, naedemael den gemelden heere De Ruyter syne eygen swackheydt mede meer ende meer begonde te gevoelen, goetgevonden is, dat Sijn Ed. op morgen, soo weder ende windt sulx toelaet, met een van de bestbezeylde fregatten van de vlote naer de Maeze

gevoert sal worden ; 't welck ick van mijn plicht geacht hebben UwEd. by desen bekent te maecken, om sich daervan verders te mogen bedienen, sulx ende daer 't behoort. Waarmede etc.¹⁾

30. (Aan de Staten-Generaal. 5 October 1666²⁾).

Hooch Mogende heeren,

Huyden een weynich vóór de middach cregen wy de Engelsche in 't gesicht, comende uut de windt, ende corts daeraen is weder by de vlagge gecomen een van onse fregatten, afgesonden geweest sijnde in 't Canael op condtschap, die ons in 't voorbyzeylen toegeroepen heeft, dat hy voor deselve Engelsche vlote uut is comen zeylen van omtrent Beveziere¹⁾ af 't Canael uut. De koelte is tegenwoordich soo stijf, dat wy den capitein niet wel hebben connen aen boordt crygen, maer hy heeft ons, achterom zeylende, toegeroepen, dat, soo hy se heeft connen tellen, deselve tseventlich schepen van oorloch sterck was. Wy rengeren ons vast in ordre, sijnde alle de vlaggen wel op haer post, gelijk oock de respective schepen van oorloch, onder deselve vlagge gehoorende, al in goede ordre haer plaets beginnen te nemen ; ende alhoewel den vyandt de loef heeft, als uut de windt gecomen sijnde, soo kan hem echter sulcx tegenwoordich mits de harde koelte geen of weynich advantagie geven, 't welck hy, soo 't schijnt, oock wel bemerckende, niet seer hardt afkomt, maer al in de windt blijft hangen, soodat het te vermoeden is, dat hy huyden niet seer sal aenbyten, maer dat de nacht op handen sal sijn, eer hy by ons is. Alhier staet alles, Gode sy loff, heel wel, sijnde alles bereydt, 't gene nodich is, om hem naer behooren te ontfangen, ende, soo ick kan bespeuren, sijn de officieren ende matroosen alle te samen alhier welgemoedt. Waerby tegenwoordich niets

¹⁾ 3 October verliet de admiraal de vloot.

²⁾ Beachy Head.

van consideratie connende voegen, sal ick Godt almachtich bidden, Uwer Hoog Mog. loffelycke regieringe ende derselver rechtveerdige waepen en te willen zegenen. daertoe het gebedt alhier naer gewoonte met goede stichtinge is gedaen, ende hebb' ick daerop het volck met eene heratelycke aenspraek tot haer debvoir ten besten geëncourageert, waerop een yder blygeestich belooft heeft geensins te sullen beswycken, maer sich als dappere mannen te sullen quyt en, ende sal ick voorts verblyven, Hooch Mogende heeren, etc.¹⁾

[P.S.] In 't schryven deses heeft het den vyandt wederom van ons afgewendt, soo 't schijnt hare custen niet te verre willende verlaten, ende sijn wy geresolveert ons utterste debvoir, om nae haer op te comen of by veranderingh van windt op haer af te loopen, 't welck, in gevalle, soo 't schijnt, huyden niet en kan geschieden, naer alle apparentie op morgen sal connen werden ge-effectueert, ten waere sy ons in 't geheel trachtete te ontwycken".

31. (Aan de Staten-Generaal. 6 October 1666).

Hooch Mogende heeren,

Gisteren hebb' ick Uw Hoog Mog. in 't corte geadviseert, hoe wy ten selven daege een weynich vóór de middach 's vyandts vlote in 't gesicht kregen, comende uut de windt, die doenmaels Zuydt-Zuydt-West was, op ons aen. Wy hebben daerop het beraemde zeyn gedaen, dat sich yder onder sijn vlagge ende op sijn post soude rangeren in goede ordre, ende, opdat sulx te gevoecllycker soude connen geschieden, hebben wy kleyn zeyl gemaect, welckenvolgende oock de vlote sich in corten

¹⁾ „In 't schip de Seven Provinciën, den 5en October, 's naermiddachs tusschen 3 ende 4 uyren, ontrent 9 mylen van 't Noordtvoorlandt, 't selve Voorlandt omtrent Zuidt-West ten Westen van ons".

allenthalven in seer goede ordre heeft gevonden, zeylende doenmaels met den vyandt over een ende deselve boech, leggende beyde met het hooft Zuidt-Oostwaerts aen ; den vyandt, in dier voegen tot ontrent halff vieren off vier uyren naer den middach al sachtkens op ons affgecomen wesende, heeft het doenmaels van ons affgewendt ende zijn cours West-Noordt-West aengesteld, sulx dat van dien dach niets heeft connen werden uitgerecht ; wy hebben daerop geresolveert het van onser zyde over denselven boech te laeten voortgaen tot een stuck in den nacht ende alsdan noch eenigen tijdt vóór 't ondergaen van de maen te wenden, om soo voorts den ganschen nacht over te loopen ende tegens den dach d'Engelsche custe wederom naest te wesen ende den vyandt aldaer, was 't doenlijk, aen te treffen ; dienvolgende hebben wy ontrent negen uyren in den avondt zeyn gedaen, om te wenden, te meer alsoo het seer begonde op te droogen ende dat wy dienvolgende, het langer over die boech laetende voortstaen, de Vlaemsche bancken te naer souden zijn gecomen ; maer ontrent deselve tijdt is de windt soodaenich opgesteecken, daa het voor de meeste schepen niet mogelijk was meerder dan 't schoverzeyl te connen voeren ; welkenvolgende dan oock corts daeraen gedaen is het zeyn, geordonneert om een yder alle zeylen, uitgesondert het schoverzeyl, te doen innemen, insonderheydt mede opdat de schepen van 's landts vlote des te beter souden connen by den anderen blyven ende niet t'eenemael verstroyt werden ; door 't verschreven rouw weder wierde de flock van dit schip aen de eene zyde wat gescheurt, maer conde noch wieder gerepareert werden. In dier voegen dan met één zeyl den ganschen nacht gedreven hebbende, de windt eerst Suidt-West ten Westen, naederhandt West ende tegens den dach wederom Zuydt-West met harde koelte ende dysich wedder, bevonden wy ons metten dach naer gissinge dwars van Walcheren ontrent vijff mylen in zee. Wy vertrouwen, dat het den vyandt gisteren avondt tegen het aenbreecken van den vloet aen een

ancker sal hebben gesmeten ; immers, indien wy bven de windt geweest hadden, soudē wy sulx hebben gedaen, maer beneden de windt van den vyandt te ankeren met een vlote, die albereyds van anckers ende cabels seer ontbloot is, conde geensins geschieden, wandt daerdoor seer lichtelijck connende genecessiteert worden op 't affcomen van den vyandt de anckers te moeten kappen, soude een goet gedeelte van de vlote, daerdoor van rytuych 'teenemael ontbloot zijnde, ter oirsaecke van dien de zee moeten ruymen. Het is jegenwoordich noch seer mottich ende dysich weder, soodat wy by de vlagge noch niet meer connen tellen dan drie en veertich reezeylen ; ende die ons noch manqueren, sijn meest van het esquadre van den luitenant-admiraal Banckert¹⁾, die wy vertrouwen met sijn vlagge ende de schepen, daeronder resorterende, meest te loeffwaerts van ons te wesen, aengesien hy gisteren avondt, als de vlote wende, mede wat te windtwaert was. Wy sullen alle mogelycke mid-delen aenwenden, om de vlote wederom wat te versae-melen, ende alsdan, om niet verder Noordtwaerts te vervallen, het ancker in den grondt werpen, soo geen andere toevallen ons andere mesures doen nemen. Waer-medē etc.²⁾

32. (Aan de Staten-Generaal. 6 October 1666).

Hooch Mogende heeren,

Opdat 's landts vlote, aen den vyandt comende, sich des te beter in postuyr ende ordre soude mogen vinden ende houden, hebben wy twee saecken noodtsaeckelijck geacht : eerstelijck, dat niet alleen de vlote in 't generael

¹⁾ Adriaen Banckers.

²⁾ „In 't schip de 7 Provinciën, den 6 October 1666, 's morgens ten 8 uyren, door een hardt weder de voorlede nacht gedreven zijnde tot dwars van Walcheren, by gissinge ontrent 5 mylen van de wal”.

soude wesen verdeelt in drie esquadres ende yder esquadre wederom in drie smaldeelen, maer dat oock yder capitein soude werden geassigneert, off ende wanneer hy soude moeten wesen vóór off achter de vlagge, daeronder hy is bescheyden, mitsgaeders de hoeveelde in ordre ende sulx vóór wien en achter wien hy sich in alle voorvallen sal moeten bevinden; ende ten tweeden, naedemael het in 't cours zeylen by veranderinge van windt off hardt weder, mitsgaeders door 't ankeren en 't ancker spoedich off traech t'huysch te krygen, oock andere toevallen, onmogelijk is, dat een ygelyck altijds ende preciese sich op sijn geordonneerde post bevinde, dat derhalven oock een kennelijk zeyn diende te werden beraemt, om t'allen tyde de vlote in soodaenigen ordre te connen trecken.

33. (Aan Nicolaas Vivien. 8 October 1666).

.... Ick bespeure uut de voorschreven UwEd.^{ts} missive¹⁾, dat myne advisen van den 29^{en} der voorlede maendt aldaer al eenige becommeringe gemaect hadden ten opsichte van de sobere constitutie van 's landts vlote ende dat van de rechte constitutie van die van de vyanden niet als presumptive conde werden geoordeelt ende dat het daerom ten hoogsten te wenschen waere geweest, dat de langhverwachte conjunctie hadde connen geschieden. Wat de voorschreven conjunctie belanght, deselve hadde sonder eenich bedencken geëffectueert geweest, indien men alhier op den 18^{en} September geene resolutie genomen hadde, daerby deselve als onmogelijk wierde gestelt, ende den hertoch van Beaufort by missive geadverteert, dat Sijn Hoocheyt wel soude doen sich met sijn onderhebbende vlote in Brest te retireren; ende de saecke nu aldus uutgevallen sijnde, dat hy sich tot ontrent Dieppe geavanceert hadde, heeft hy tweemael sooveel

1) Nl. van 2 October, zooals uit het hier weggelaten gedeelte van dezen brief volgt.

pericul gelooopen, alsoff de conjunctie selff tot voor Duynkercke off voor de haevenen van Zeelandt waere geschiedt. Wat de voorschreven aengetogen becommeringe belangt, ick bekenne gaerne, dat het syne speculatiën heeft pro et contra, off men jegenwoordich met 's landts vlote noch bataille met d'Engelschen behoort te rechercheren ofte niet, militerende voor de negative d'indispositie van den heere De Ruyter ende van veele matrosen ende soldaeten in de vlote, die ick echter naeder ondersocht hebbende, niet en bevinde 't getall van vijffthienhondert te exresseren; ende is oock den luitenant-admirael Banckert wederom in redelycke dispositie, soodaenich dat hy syne functie sal connen waernemen, maer den vice-admirael Enno Doedes Starr met de drie indispooste schouten-by-nacht sijn tot noch toe niet wederom in den krijchsraet verschenen, hebbende sich doen excuseren op haere indispositie. Voor de affirmative militeert, dat ontwijffelijk 's vyandts vlote mede al vry geharasseert ende beschaedicht sal sijn; dat den generael Monck aen landt is ende voorall dat, mits het swaere ongemack van den brandt van Londen, den vyandt, soo hy eenige disastre mocht krygen, deselve seer beswaerlijck soude conden repareren, in voegen dat alsdan van goede apparentie soude worden in de aenstaende winter een goede vrede te consequeren; ende voor sooveel als de saecke door de seer apparente conjunctie met de Fransche vlote tegens het aenstaende voorjaer oock alsdan wel wat van seeckerder uitcomste ten goede schijnt te sullen wesen, soo dient oock, dat d'Engelschen, by soo verre 's landts vlote jegenwoordich geen bataille rechercheert, door de geheele werelt seer sullen glorieren, dat zy eerst de Fransche terugge gejaecht ende vervolgens mede noch Haer Hoog Mog. vlote de zee hebben doen ruymen, 't welck echter van geringe consideratie soude sijn, indien sy daerdoor niet verhoovaerdicht, van de vrede gealieneert ende oock de gemeynthe in Engelandt daerdoor in willicheyte van contributie gebracht

soude worden. Ick bekenne, dat ick derhalven tot de affirmative inclinere, gelijk ick oock aen Haer Hoog Mog. ende Haer Edel Groot Mog. schryve de meyninge te wesen, in gevalle wy connen surmonteren de klachten van schaeden ende ongelegentheden, die ons lichtelijck naer dit harde weder van veele officieren sullen tegemoedt comen; soo wy nochtans daarmede soudon pecceren tegens het gevoelen ende de goede meyninge van de hooge regieringe, most ons sulx in corten bekend gemaect werden by aenschryvens van Haer Hoog Mog., aengesien wy niet gemeynt sijn met het werck te leuteren, maer, soo haest wy den luitenant-admiraal Banckert met de verdere affgedwaelde schepen weder by ons hebben ende Godt de Heere weder ende windt verleendt, buyten nieuwe obstaculen alsboven, sonder een eenich moment te versuymen, wederom recht op den vyandt toe te gaen ¹⁾

34. (Aan Nicolaas Vivien 11 October 1666).

.... Wat de gepasseerde stormwinden belangt, deselve hebben ons, Gode zy loff, in dit schip soo weynich ongemack toegebracht als aen diegene, die sich ten selven tyde op 't landts gevonden hebben, sijnde noch leckagie noch spillinge aen anckers off eenige andere rampen noch oock pericul van ergens op een laeger te dryven subject geweest, ende is generaelijck alles in dit schip noch soo wel geconstitueert, soo ten aensien van 't volck als andersins, dat het mogelijk noyt beter gemant aen den vyandt gecomen is; ick conde oock ope de aencomste van den vyandt niet anders bespeuren, off een yegelijck was seer wel gemoedt, soodat buyten de reconvalescencie ende

¹⁾ „In 't schip de 7 Procinciën, ten ancker dwars van de Maeze, naer gissinge ontrent 8 mylen van de wall, den 8en October 1666, 's avonts”.

presentie van den heere De Ruyter alhier in dit schip bynae niets en is te verwenschen.¹⁾

In 1667 had de tocht op de Medway, gewoonlijk de tocht naar Chatham genoemd, plaats. Het was de uitvoering van De Witt's plan van 1666. Hij woonde de onderneming zelf niet bij. Maar hij volgde haar met de grootste belangstelling. De volgende uittreksels mogen een indruk geven van de gedachten, die hem in die dagen bezielden. De brieven, waaraan zij ontleend zijn, zijn gericht aan zijn broeder Cornelis de Witt, ruwaard van Putten, die hem ditmaal als gedeputeerde op de vloot verving:

35. (Aan Cornelis de Witt. 8 Juni 1667).

Ick hope, dat het werck met resolutheydt getenteert ende met goedt succes voleyndicht sal worden, 't welck ick oock genoechsamen voor indubitabel achte, indien de schepen, fregatten ende 't kleyn vaertuych, die de reviere naer Chattam op moeten, vigouereuslijck aengeleydt werden ende door eenige toevallen niet met espouvante terugge keeren, weshalven daertoe alle bedenckelycke cautelen sullen dienen te werden geadhibeert ende 't werck door sulcke luyden bestelt ende bygewoont, die niet lichtelijck en beswycken, maer interepide connen voortgaen. Ick twijffele niet, off UwEd. sal eenige gailots ende boots in de verschreven reviere naer Chattam laeten voorzeylen, behoorlijck verspreyt, die alle het loot continuelijck laeten gaen ende, ondiepte vernemende, een zeyn doen, opdat de volgende jachten, fregatten ende schepen altijds mogen volgen diegene van deselve, die geen teecken doen ende sulx in 't rechte diep sijn. My dunckt, als ick UwEd.^{ts} post bewaerde, ick soude naeuwlijx connen laeten dat exploict selfs in persoon by te

¹⁾ „In 't schip de 7 Provinviën, ontrent het eylandt van Walcheren, naer gissinge $7\frac{1}{2}$ mylen van de wal, den 11en October 1666, 's avonts laet''. Krachtens bevel der Staten viel de vloot binnen.

wonen ; 't selve succederende, is oock, soo 't my toeschijnt, het werck van de landtmilitie buyten gevaer ende de inwoonderen van Kent, soo quaelijck getracteert wordende, soudén mogelijck noch wel connen toevallen¹⁾.

36. (Aan Cornelis de Witt. 24 Juni 1667).

Gisteren tegens den avondt sijn alhier aengecomen brieven van den heere luitenant-admiraël De Ruyter van den 19^{en} ende 20^{en} deses, medebrengeñde, dat UwEd. met seventien oorlochscheper, vier branders etc. door 't Coninxdiep de reviere van Londen ingeseylt was, om te recognosceren ; dat UwEd. noch op den verschreven 19^{en}, 's avondts ten seven uyren, uut het schip de Agatha, zeylende tusschen Quynenburg²⁾ ende Gravesande hem, heere De Ruyter, geadverteert hadde, dat UwEd. mits de favorable windt geresolveert hadde voort te zeylen naer de Hope ende by Gravesande voornoomd, om te sien, off aldaer eenige 's Coninx oorlochscheper off Engelsche coopvaerders soudén wesen aent te treffen³⁾. Wy hebben alle 't selve met singuliere aengenaemheydt verstaen, verhopende, dat Godt de Heere Almachtich verder succes aen 't voornemen sal verleenen.

37. (Aan Cornelis de Witt. 27 Juni 1667).

Huyden voor de middach sijn alhier successivelijck ingecomén UwEd.^{ts} drie distincte missiven, respectivelijck gedateert den 20^{en}, 22^{en} ende 23^{en} deses, d'eerste mentionnerende van 't veroveren van 't fort Charnesse⁴⁾ ende de twee anderen van 't vermeesteren ende verbranden van soo notabel aentall conincklycke oorlochscheper. Godt

¹⁾ Uit Den Briel, waar De Witt toezicht gehouden had op het uitloopen van een deel der vloot.

²⁾ Queensborough.

³⁾ Uit Den Haag, evenals de volgende brieven.

⁴⁾ Sheerness.

de Heere zy gelooft ende gedanckt voor soo grooten genaede ende geve, dat den hoochmoedt der vyanden daerdoor wat ingetoomt ende den jegenwoordigen bloedigen oorloch in een eerlycke ende verseeckerde vrede verandert moge werden. Huyden is daervoer in de kercken alhier, naer lecture van de verschreven UwEd.^{ts} drie missiven, eene publycque dancksegginge gedaen, gelijk oock daerover by Haer Hoog Mog, een algemeyne danckende bededach uitgeschreven is tegens Woonsdach toecomende ende acht daegen, met ordre om des avondts solemnele vreuchdevuyren aen te steecken, sooals in diergelycke gelegtheden gebruyckelyck is.

De heeren Haer Hoog Mog. gedeputeerden tot de zee-saecken attribueren eenpaerlijck het begin ende 't succes van 't werck aen UwEd.^{ts} courageuse standtvasticheydt ende cordaet beleydt.

38. (Aan Cornelis de Witt. 29 Juni 1667).

Ick wil hopen ende wy verlangen alhier generaelijck, dat UwEd. in dese consternatie van de Engelsche gemoederen de verkregen victorie verder sal hebben getracht ofte noch trachten te pousseren, 't zy om met correspondentie van de ingesetenen yet groots te tenteren te lande, onder belofte van haer, des begeert werdende, alle veroverde vastigheden t'allen tyde weder in handen te sullen stellen etc., 't zy om de forten ende sterckten tot Gravesende ende daer tegensover te incorporeren, 't zy om de vordere ofte overgeblevene capitale schepen ontrent Chattam te veroveren ofte te ruineren, 't zy om de schepen, tot Wollits¹⁾ ende Deptfort op stapelstaende, te vernielen ende in 't oploopen van de reviere eenige verdere notable schaede toe te brengen, 't zy om op 't fort, de stadt ende de magazynen van Harwits, mitsgaeders op de schepen aldaer, soo in de haeven leggende als

¹⁾ Woollich.

op stapel staende, yets te attenteren, 't zy om op de haevenen van Portsmouth off Pleymouth eenich exploict te doen, 't zy om op de eylanden, in 't Canael gelegen, een assault te tenteren off diergelycke. Ende gelieve UwEd. geïmformeert te wesen, dat in 't eylandt Garnzey gedetineert wordt de persoon van den luitenant-generaal Lambert¹⁾, welckers verlosinge by vele geoordeelt wordt, dat wel de wech soude connen baenen, om yets groots, met correspondentie van binnen, te connen ondernemen met apparentie van goedt succes. Op de riviere van Londen stille te leggen ende de stadt van London te waeter besloten te houden is eene groote saecke, maer, indien 't selve gepresteert ende noch eene continuele activiteyt daerby getoont kan worden, soude den Staet noch meerder voordeel ende UwEd. noch meerder reputatie toebrengen. Alle 't gene verschreven staet ende 't gunt, waarvan voor desen gesproocken is, submittere ick aen UwEd.^{ts} beter overlech ende resolutie. Het heeft d'heeren gedeputeerden tot de secrete zeesaecken sonderlinge wel bevallen, dat UwEd. adviseerde ordre te sullen stellen, om een esquadre te senden naer het Noorden; de verslaegentheyd in Schotlandt sal ontwijffelijck groot sijn op de receptie van de tydinge van 't gepasseerde aldaer op de reviere van Londen ende soude, naer mensche-lycke apparentie, Lieth off Monrosse ende, naer vele oordeelen, oock Edenburch selff wel te emportereren sijn, als het werck maer met eene promptitude ende resolutieydt aangegrepen wierde, sonder haer naer aencomste van de oorloeschepen in die gewesten eenige tijdt over te laeten, om haer te recolligeren; hetselve esquadere kan by vervolch onder verbeteringe mede wel in 't werck stellen ende besorgen de saecke van Hitlandt ende de bescherminge van de retourschepen. Indien UwEd. aldaer off elders oock met geldt yets soude connen uut-rechten, ick sal wel besorgen, dat UwEd. toegesonden

¹⁾ Bekend uit Cromwell's tijd.

werde soodaenigen somme, als deselve soude mogen noodig achten; waarmede UwEd. in Godes heilige hoede bevelende ende syne Goddelycke majesteyts seggen over UwEd.^{ts} vordere desseinen affbiddende, sal ick verblyven etc.

39. (Aan Cornelis de Witt. 3 Juli 1667).

Wy hebben uyt de brieven van den 30^{en} der voorlede maendt ongaerne gesien, dat de hooftten ende andere officieren van de vlote nootsaeckelijck geacht hebben deselve vlote wederom te posteren buyten de gronden van de reviere van Londen, in de manniere als d'overgesonden resolutie medebrengt, ende dat op een subject, dat, onses oordeels, noch in vele daegen ende mogelijk in eenige weecken niet soude voorvallen ende, alschoon in tyden ende wylen ondernomen werdende, onder beoorlycke precautiën wel conde werden afgewacht.

40. (Aan De Ruyter. 9 Juli 1667).

Mijn heere,

Ick schryve doorgaens drie off vier mael ter weecke aen mijn broeder ende vertrouwe, dat aen UwEd. den innehoude van deselve brieven werdt gecommuniceert. Maer onse vrundtschap en laet my tegenwoordich niet toe langer te intermitteren, vindende my verplicht UwEd. by desen bekend te maecken, dat desselfs missive van den 6^{en} deses, huyden alhier ontvangen, de beste stichtinge niet gegeven heeft, voornaementlijck om die reden, dat daerby gepresupponneert wierde, dat de resolutie, 's daechs te voren aldaer genomen, soude blyven buyten executie, totdat UwEd. van hier naeder ordre toegecomen soude sijn. Ende inderdaet de saecken van oorloch en lyden soodaenige overschryvingen ende uustellen niet, behalven dat de zesaeken, alle daege, jae alle uyren, veranderingen van windt en andere toevallen subject sijnde, niet en permitteren, dat by yemandt

daerop precise ordre gegeven werde dan by dengenen, die in de vlote present sijn. All 't gene wy van hier overschryven aen de heeren gedeputeerden ende gevolmachtichden in de vlote, sijn maer onse pariculiere consideratiën, die wy altydts subject laeten derselver absolute ende volcomene dispositie volgens den text van haere commissie ende volmacht.

Ick wil hopen, dat den tijdt, al van den 25^{en} of 26^{en} der voorlede maendt sonder eenige actie off entreprise vruchteloos gepasseert sijnde, op den ontfang van Haer Hoog Mog. naedere resolutie ende aenschryvinge van den 4^{en} deses aenstondts, sonder verder versuym, sal wesen gebruyckt, conform derselver vorige resolutie van den 3^{en}; want voorwaer! soo langen dilay soude wel connen oorsaeck wesen, dat den vyandt middelerwyle soodanich in postuyr soude geraeckt sijn, dat een desseyn, 't welck te voren van seer facile executie soude geweest hebben, naer 't verloop van sooveel tijdt, met pericul vermengt soude werden. Het is ende blijft de constante opinie van Haer Hoog Mog., dat 's landt vlote ende de militie, daerby wesende, in continuele actie ende werckinge moet werden gehouden; 't welck van sijn schuldige plicht geacht heeft UwEd. mits desen te representeren ende bekent te maecken diegene, die is ende altydts sal blyven etc."

Niet lang daarna werd de vrede te Breda, waartoe de vloot de beste gevolmachtigde geweest was, naar De Witt schreef, gesloten. Wij laten nog volgen de wijze, waarop hij dit aan zijn broeder mededeelde, benevens een curieuse passage uit een brief aan Van Beverningk, onzen voornaamsten vertegenwoordiger te Breda, over het ontsteken van vreugdevuren, en ten slotte een brief, waarin De Witt zijn meening over den vrede zelf geeft:

41. (Aan Cornelis de Witt. 3 Augustus 1667).

Het heeft den grooten Godt genaedichlijck gelieff

op de jongst verkregen victorie 't besluyt ofte d'onder-
teekeninge van den vrede soo cort — naementlijck op
den 31^{en} der voorlede maendt — te doen volgen, dat
daerdoor aen alle de wereldt conditbaer geworden is, dat
het effort van 's landts waepenen ende de vigoureuse
executie, voornaementlijck op de reviere van Rochester
in 't werck gestelt, het voornaemste middel zy geweest,
waerdoor het Godt de Heere gelieft heeft 't herte van den
Coning van Groot-Britanniën te vermurwen ende tot
vrede te neygen.

42. (Aan Hieronymus van Beverningk.
30 Juni 1667).

Ick bekenne gaerne nevens UwEd., dat het aensteecken
van vreuchdevuyren¹⁾ veeltijds debauche ende onge-
lucken naer sich sleept, oock al wat hoochmoedt im-
pliceert; maer dewyle het aen de andere zyde altijds
gebruyckt is als een middel, om de gemeynte d'ontfangene
genaede van Godt Almachtich te dieper in te prenten,
haer over 't verkregene succes te meer te verblyden ende
bygevolge tot het draegen van de swaere lasten des te
gewilliger te maecken, soo hebb' ick geoordeelt, dat
dit jongste succes boven vele anderen de publicque
vreuchdeteekenen wel meriteerde. Ick en considerere
't verlies van de veroverde ende verbrande schepen
noch oock de reputatie, die door dese actie den Staet
toegebracht werdt, sooveel niet als wel het ongemack
ende de benaeuwtheyt, daerinne de stadt van Londen
haer binnen corten tijdt sal bevinden door het verblijf
van 's landts vlote in de reviere de Teems, alwaer ick
hope, dat zy onder Godes zegen noch lange sal connen
huysch houden tot een groot compulsoir van de vrede.

¹⁾ Nl. ter viering van de overwinning op de Theems.

43. (Aan Jacob van Reigersberg, heer van van Couwerve).

Mijn heere,

UwEd. heeft my dickmaels gesommeert op de asseurante ende positive vertroostinge, die ick deselve in Februario des voorleden jaers 1666 hebbe gegeven, van dat ick het voor seecker ende gewisch hield, dat den Staet deser Vereenichde Nederlanden binnen den tijd van twee jaeren soude wesen in beteren stant, in grooter reputatie ende in meerder credit als die noch oyt off oyt voorhenen is geweest. Ick wil vertrouwen, dat UwEd. nevens my sal oordeelen die voorsegginge jegenwoordich vervult te sijn, vermits, in den eersten, door Godes genaedigen zegen de waepen van desen Staet in 't herte van den vyandt ingedrongen ende aldaer soo glorieusen victorie bevochten hebben; dat, ten tweeden, denselven vyandt, door 's landts macht de keele als toegebonden gehouden ende voorts in 't Noorden ende in 't Westen¹⁾ door Haer Hoog Mog. waepen gedrukt werdende, den vrede ingegaen ende gesloten heeft, gelijk dan deselve op gisteren laet in den avondt tot Breda is geteeckent; dat, ten derden, de conditiën van den vrede reputatieuslijck ingestelt ende gecoucheert sijn, selfs met soodaenige articulen van marine, als men voorhenen van Engelandt noyt heeft connen bedingen ende oock scheen in der eeuwicheit niet te sullen verkrygen; dat, ten vierden, de handelinge met Sweden insgelijx met vaststellinge van alle voorgaende tractaeten, ende in specie mede van 't Elbingsche verbondt²⁾, is gesloten ende in seer advantageuse termen terneder gestelt; ende noch wel voornaementlijck, dat wy door alle de verschreven zegeningen

¹⁾ Men zou hier verwachten: „in het Zuiden”; in het Westen was geen Nederlandsch eskader.

²⁾ Een in Augustus 1656 met Zweden te Elbing gesloten verdrag, waarover daarna heel wat te doen geweest was.

van Godt de Heere de gemoederen van binnen in veel beter dispositie vinden als oyt tevoren. om de vryheydt te conserveren ende vast te stellen ende om dienvolgende voortaan op alles met den anderen in beter harmonie ende eendracht te resolveren ende besluyt te maecken, waervan ick de eere hope te hebben, om UwEd. binnen weynich daegen yets in positiver termen te communiceren.

II. DE WITT IN 1672

In 1672 werd Nederland van alle kanten besprongen. Zijn bestaan zelf stond op het spel. Het Fransche leger, gesteund door de Munsterschen en de Keulschen, de Engelsche vloot, geholpen door de Fransche, kwamen opzetten, om het land ten onder te brengen en van de hooge positie, welke het innam, af te werpen.

De Witt's houding in den korten tijd, dat hij aan de verdediging van zijn land in dit rampjaar heeft kunnen medewerken, wordt het best gekend uit twee reeksen van brieven: de eene aan Van Beverningk. die als gedeputeerde der Staten-Generaal bij het leger onder den Prins van Oranje aan den IJssel was, de andere aan zijn broeder Cornelis, die nu opnieuw als gedeputeerde op de vloot fungeerde, gericht. Het was ook ditmaal groote doortastendheid, groote vastberadenheid, die De Witt's daden kenmerkten.

Wij kiezen de volgende passages ter toelichting: eerst uit de brieven aan Van Beverningk:

44. (Aan Hieronymus van Beverningk.
26 April 1672).

UwEd.^{ts} missive van den 23^{en} deser loopende maendt is my ter rechter tijdt wel ter handen gecomen ende sal ick my gaerne, naer mijn uutterste vermogen, sooveel de swaere ende mennichvuldige besoignes van dese tijdt het sullen toelaeten, my acquiteren van de noodige correspondentie met UwEd. ten dienste van den Staet-sullende ten dien fine oock tegemoedt sien het cijfer, 't welck UwEd. daertoe is preparerende.

45. (Aan Hieronymus van Beverningk.
15 Mei 1672).

„Naer myne wederkomste alhier¹⁾ hebb' ik my soodae-

¹⁾ De Witt was naar Nieuwediep geweest, om de vloot naar buiten te helpen brengen.

nich met achterstallige ende voort daegelijx invallende saecken geaccableert gevonden, dat ick de Sondach hebbe moeten affwachten, om UwEd. reeckenschap te connen geven van 't gene by my bevlyticht ende by den Staet geresolveert is op den innehoude van UwEd.^{ts} importante depeche van den 6^{en} deses, my in 't Texel naergesonden geweest sijnde.

Op de drie poincten dan, in de verschreven UwEd.^{ts} depesche voorgestelt: naementlijck in den eersten, om een competent aentall van schepen te hebben tot Campen off daerontrent; ten anderen, om kleyne gemonteerde vaertuygen te doen leggen op de revieren; ende laetste-lijck, om van wegen Hollant noch een gedeputeerde te velde te eligeren ende ter Generaliteit te doen inbrengen, is, wat het eerste belangt, in de eerste sessie van 't militaire besoinne naer myne wederkomste alhier autho-
risatie verleent op UwEd. ende de vordere heeren gede-
puteerden ende gevolmachtichden te velde, om daertoe de vereyschte ordre te mogen stellen, selfs oock ten dien fine meerder schepen als het eerst-beraemde getall van vierhondert te mogen doen inhuyren, ende is voorts den Raedt versocht, om den commis van de legerschepen off, by absentie van deselve, yemandt anders van haere sup-
poosten te lasten, om der gemelde heeren gedeputeerden orders ende bevelen daerontrent met alle doenlycke promptitude te executeren. Indien UwEd. oordeelt, dat daerontrent van hier noch yets anders off meerder kan werden gecontribueert, soo bidde ick daervan door UwEd. geadverteert te mogen werden, maerick ben meest beducht, dat defect van geldt alles sal embarasseren, zijnde het ten hoochsten verdrietich, dat de provinciën van Zeelandt ende van Vrieslandt noch niets te berde brengen ende dat Gelderlandt en Overijssel nu oock in gebreecke bly-
ven of refuseren te furneren ende te betaelen de waegens, ten respecte van welcke op haer geaffecteerde last zy voorhenen haer geëxcuseert hebben, om penningen op de posten van legerlasten te berde te brengen. Ende

wat de provincie van Hollant belangt, deselve heeft daerontrent albereyds sooverre gegaen, datter van die kant tot voldoeninge van haere volle quote weynich meer te verwachten is. Het waere mitsdien te wenschen, dat de heeren gedeputeerden van de provinciën, aldaer by UwEd. in commissie sijnde, ten dien fine een uuterste effort by de heeren haeren principaelen geliefden te doen.

Wat het verschreven tweede point belangt, dienaengaende is, naer examinatie van vorige retroacta ende gehoort het bericht van den commandeur Reede, op gisteren genomen eene pertinente resolutie¹⁾, die UwEd. van wegen den Staet voor off nevens dese ter handen gekomen sal sijn, ende sullen Haer Edel Groot Mog. met de uuterste vigueur de hand daeraen houden, ten eynde deselve resolutie, soo haest het eenichsins doenlijk is, geëffectueert moge werden.

Wat het verschreven derde point belangt, daerinne en hebb' ick noch niets derven doen, overmits de heeren Staeten van Zeelandt in den haeren albereyds resolutie genomen hebben, om noch een gedeputeerde te velde te doen eligeren in plaetse van den heere Van Crommon²⁾, met aucthorisatie op de heeren gedeputeerden ter Generaliteit, om yemandt uut den haeren daertoe uut te maecten ende voor te stellen; ende, soo ick bericht werde, soude den heere van Odijck³⁾ daerop het ooge hebben. Ick ben altydts van opinie geweest, gelijk UwEd.^{ts} sentimenten daarmede oock hebben overeengekomen, dat al te grooten getall van gedeputeerden te velde capabel is, het werck in confusie te brengen; ende naedemael ick providere,

¹⁾ Last aan de admiraliteiten, om een aantal platbodemde vaartuigen te zenden naar de voornaamste rivieren en de Zuiderzee.

²⁾ Marinus van Crommon, Zecuwsch gedeputeerde te velde, was als zoodanig gegaan naar Maastricht.

³⁾ Willem Adriaan van Nassau, heer van Odijk, zoon van den heer van Beverweert, bastaard van prins Maurits.

dar, soo Haer Groot Mog. noch een gedeputeerde te velde voordraegen, onfeylbaerlijck niet alleenlijck Zeelant, maer oock den Raedt van State noch mede een heer in deselve commissie sullen indringen, soo hebb' ick beducht geweest, dat een Hollandts heer, UwEd. aldaer assisterende, sooveel goedts niet soude connen doen, als het vordere geselschap in de gemeene saecke naedeel soude comen toe te brengen, sulx dat ick UwEd. naeder advis daerop sal affwachten, alvorens in dien deele eenige verdere instantiën aen Haer Edel Groot Mog. off ter Generaliteit te doen.

Wat de voorsieninge van Hollandt belangt, deselve is soodaenich, dat in Heusden, Gornichem, Woudrichem, Geertruydenberge etc. wel een goedt aentall waerdtgelders is gebracht, doch naedemael tegenwoordich binnen de gansche provincie, ni fallor, maer vier oude compagniën voetknechten gevonden werden, soo kan UwEd. lichtelijck oordeelen, datter aen geoeffende soldaeten ende officieren merckelycken gebreck is.

46. (Aan Hieronymus van Beverningk.
23 Mei 1672).

De pressante ende overkroppende occupatiën van dese tyden dwingen my wat irregulier te wesen in myne correspondentie, verhopende echter, dat UwEd. wel sal bemercken, dat ick niet naer en laet, sooveel doenlijck, te bevorderen de saecken, selfs daerover ick in myne correspondentie aen UwEd. niet en voldoe. Wy hebben wat moeyte gehad, om te adjusteren het werck van de 4000 huyschluyden, daarvan UwEd. in syne missive van gisteren gewach maeckt, ten regarde van de proportie, tusschen het Zuyder- en het Noorderquartier te observeren, doch sijn echter, Gode zy loff, eyntlijck noch geraeckt tot een eenpaerich besluit, als UwEd. uut de bygaende resolutie van den 20^{en} deses breeder sal gelieven te vernemen.

De gecommitteerden tot het monsteren van de opgesetenen ten platten lande sijn de heeren Halling van Dordrecht, Meerman van Leyden ende Geelvinck, heere van Castricum, van Amstelredam, die by verdeelinghe de verschreven resolutie op 't spoedichste sullen trachten ter executie te leggen; ende, sooals UwEd. uut de resolutie kan bemercken, is het voorschreven werck in het Noorderquartier d'executie van de heeren Gecommitteerde Raeden in 't selve quaetier aenbevolen gelaeten; UwEd. gelieve met d'een en d'ander over de verschreven executie ende waer het best sal sijn, de verschreven huyschluysden te plaetsen ende te gebruycken, van tijdt tot tijdt te corresponderen. Wy sullen van hier de verschreven expeditie, sooveel doenlijck, bevytigen ende voort pouseren, maer ick maecke staet my op morgen met noch eenige andere heeren gecommitteerden tot de secrete zeesaecken naer 's landts vlote te vervoegen, immers in cas men advertentie bekomt, dat deselve vlote sich weder in de Noordtzee begeven heeft ende de custen deser landen begint te naederen, om, ingevolge van de missive, gisteren aen de gedeputeerden ende gevolmachtichden op deselve vlote affgesonden, daervan copy hiernevens gaet, by te wonen de deliberatiën, daerinne geroert¹⁾).

47. (Aan Hieronumus van Beverningk.
2 Juni 1672).

Het waere te wenschen, dat d'andere provinciën, immers diegene, die meerder op den aenstoot van de vyandt leggen als Hollandt ende tot welckers conservatie de militie te lande voornaementlijck geëmployeert moet werden, soo veel promptitude ende resolutheydt gebruyckten, om sich soo te waeter als te lande noch in beter postuyr te stellen, gelijk sy in allen gevalle noch schuldich sijn te doen ingevolge van de petitie, den 28^{en}

¹⁾ Zie hierna, p. 76.

April leetlede by den Raedt van State gedaen ende by Haer Edel Groot Mog., alsmede by die van Utrecht ende Stadt en Landen, albereyds ingewilicht, als UwEd. uut het ingeleyde extract sal gelieven te sien; ende dese hiermede affbreeckende, sal ick verblyven etc.

48. (Aan Hieronymus van Beverningk.
4 Juni 1672).

Alhoewel ick veel tijds intermittere, aen UwEd. te schryven, soo en intermittere ick nochtans niet, naer mijn uutterste vermoge te helpen besorgen, dat UwEd.^{en} aldaer van tijdt tot tijdt meer ende meer gesterckt werden, tot beter uitvoeringe van 't welck ick doorgaens van 's morgens ten acht uyren den ganschen voormiddach in de militaire besogne ter Generaliteit vacere ende de vergaedinge van de heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant alleenlijck des naermiddachs waerneme. Ick hope, dat UwEd. een welgevallen sal hebben in de resolutiën, ten dien eynde eenigen tijdt herwaerts genomen, ende dat UwEd. de effecten van dien aldaer alle daege is vernemende. Huyden hebben Haer Edel Groot Mog. noch goetgevonden 15 compagniën waerdtgelders, die te saemen over de achtienhonderdt mannen uitmaecken sullen, derwaerts te doen marcheren, daertoe de patenten¹⁾ aenstondts affgesonden sijn met den commissaris Van der Stael, om haer voort te pressen ende derwaerts te geleyden....

Ick kan UwEd. verseeckeren, dat de heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant eenpaerichlijck van sentiment sijn, dat den vyandt vóór de revieren moet werden affgewacht ende onder Godes zegen aldaer met de waepen gestut. 't Selve is oock van langen tyde geweest de eenpaerige resolutie van Haer Hoog Mog., van de heeren Staten van alle de provinciën ende 't ver-

¹⁾ Open brieven, verleend bij troepenverplaatsing.

wachten van alle de goede ingesetenen van den lande, soocals UwEd. uut de heeren, derwaerts affgaende¹⁾, breeder sal gelieven te vernemen, met dewelcke ick my seer gaerne mede derwaerts vervoecht soude hebbben gehad, indien dese bekommerlycke tyden ende d'absentie van den heere pensionaris Vivien²⁾, met d'apparente tydinge, die wy alle uyren te gemoedt sien van den uutslach van eene bataille ter zee, my niet absolutelyck necessiteerden, hier te verblyven; voornaementlyck mede, om noch al daegelijx myne gedachten te laeten gaen ende te helpen pousseren ende promoveren, 't gunt tot versterckinge van 't leger ende de quartieren daerontrent kan dienen.

Ick schryve dese met grooten haest, sonder noch ééne maeltijdt huyden te hebben gehouden, alhoewel het nu is ontrent negen uyren in den avondt, ende bidde, dat UwEd. aen den heere prince van Oraigne myne excuse gelieve te doen over het manquement van mijn plicht ontrent Syne Hoocheit in 't adviseren ende beantwoorden van desselfs missiven, Godt Almachlich biddende, UwEd. ende alle diegene, die het beleydt ende d'executie aldaer aenbevolen is, te willen stercken, omme met moet ende confidentie op Syne Goddelycke hulpe eene goede uitcomste te verwachten, gelijck doet diegene, die is ende altijds sal blyven etc.

49. (Aan Hieronymus van Beverningh.
9 Juni 1672).

Met groote bekommeringe hebb' ick gelesen UwEd.^{ts} missive van den 7^{en} deses, aen my in 't particulier geadresseert, ende hebb' ick oock van mijn plicht geacht, deselve aen Haer Edel Groot Mog. te communiceren. Wy

¹⁾ Een breede deputatie uit de Staten-Generaal.

²⁾ Deze was lid van de commissie, belast met het inundeeren van de landen bij Heusden.

hopen ende bidden Godt Almachtich, dat eene constante ende opiniastre defensie van Nimwegen wederom mach ende sal repareren, 't gunt door 't subit overgaen van de steden ende forten aen den Rhijn¹⁾ in macht ende reputatie is verloren, daertoe wy met vreuchde gesien hebben, dat de heeren gedeputeerden ende gevolmachtichden te velde geresolveert ende doende waeren alle bedenckelycke secoursen ende behulpmiddelen toe te brengen, gelijk UwEd. oock uut het toegesondene van wege Haer Hoog Mog. sal hebben bespeurt, hoe dat Haer Edel Groot Mog. haer in dien deele oock evertueren naer ende boven vermogen²⁾).

Ick hebbe al over jaeren ende daghen gepouseert de voorsieninge op de securiteyt van Hollandt in 't particulier, boven ende onvermindert de cordate defensie van den Staet in 't generael; ende mogelijck is UwEd. niet onbekent, dat, daertoe resolutie genomen ende met den aenvang van de fortificatie van Naerden een begin van de executie gemaect geweest sijnde, op wat, naer mijn oordeel, gansch erroneuse fondamenten van jalousie 't selve werck wederom gerenverseert geworden is³⁾. Zedert heeft men iterativelijck geconfereert met Utrecht over 't subject van de defensie der beyde de provinciën (!) off een gedeelte van deselve, maer, die saecken nu niet meer tydich sijnde, hebb' ick den 4^{en} deses, eer wy noch eenige gedachten condon hebben, dat de saecken in de bovenquartieren tot die extremiteyten, ende dat soo plotselijck, soudon vervallen, 't verschreven werck wederom op een andere maniere levendich gemaect, als UwEd. uut de byleggende commissoriaele resolutie sal gelieven aff te nemen. Ick wenschte van herten UwEd.^{ts} conside-

¹⁾ Overgang van Wezel, Orsoy en Buderik was bericht, terwijl gevreesd werd, dat Rijnberk, Emmerik en Rees ook reeds verloren waren.

²⁾ Zending van buskruit en waardgelders naar Nijmegen.

³⁾ Wegens verzet van Amsterdam.

ratiën daerover te mogen verstaen ; de myne in 't particulier gaen daer henen, dat, by soo verre, 't gunt Godt verhoede, den vyandt Nimwegen comt te emporter en off andersins aldaer door te breecken, wy sedem imperii behooren te figeren binnen Amstelredam, aldaer, nevens de staetswyse vergaederen van Haer Hoog Mog. ende Haer Edel Groot Mog. met de subalterne collegiën, daeraen dependerende, alle het voorraet van canon, waepen en etc. te brengen ende uit die plaetse, als het harte, alle de leden, sooveel mogelijk, hulpe ende secours toe te brengen ende, onder Godes genaede, den vyandt het landt tot de uuterste man toe met eene Batavische constantie te disputeren, daertoe de bygaende auctorisatie tot het inlaeten van waeteren met den gevolge van dien eenige voorbereydingen sijn. De voorgaende gedachten, om het leger, aldaer de kracht van den vyandt, 't gundt Godt verhoede, niet connende wederstaen, met de schepen, ten dien eynde ontrent Campen geposteert, over de Zuyderzee in Hollandt te brengen, comen, mijns oordeels, daermede niet qualijck overeen. Godt de Heere heeft hondert wegen, om ons te redden; quondam etiam victis redivit in precordia virtus¹⁾. Indien de vlote van den Staet soo geluckigen succes heeft, als het werck wel met courage ende vigueur aengegrepen is, soo soude mogelijk Engelandt een andere keer nemen naer sijn waere interest ende geheel Europa haere slaavernye in den gedreygden ondergang van dese Republycque wat levendiger beginnen te voelen. Maer ick verlange hierop UwEd.^{ts} betere ende rypere gedachten te verstaen ende verblyve etc.

50. (Aan Hieronymus van Beverningk.
10 Juni 1672).

Gisteren hebb' ick UwEd. overgeschreven myne particuliere gedachten ontrent de mesures, by de heeren

¹⁾ Soms komt ook den overwonnenen de dapperheid in de herinnering terug (naar Vergilius, Aeneïs, II, vs. 367).

Staten van Hollandt ende Westvrieslandt te nemen, in cas, 't gunt Godt verhoede, den vyandt de stadt van Nimwegen mochte comen te emporter en off andersins aldaer in de Betuwe off in de Veluwe door te breecken. Maer ick betrouwe my soodaenich op de goedertierentheydt ende genaede van Godt Almachtich, dat hy ons voor dien slach sal behoeden ende den vyandt voor Schenckenschans, voor Nimwegen off elders, daer hy soude mogen trachten door te booren, het hoeft doen stooten, gelijk hy ons de beginselen van Syne genaede ter zee albereyds heeft doen blycken, als UwEd. uut de advertentiën¹⁾, gisteren aen de heeren gedeputeerden ende gevolmachtichden te velde affgegaen, sal hebben gespeurt. De voorsieninge, die UwEd. adviseert ontrent de stadt van Nimwegen ende het fort Schenckenschans provisionelijck vandaer te wesen gedaen, is Haer Edel Groot Mog. bysonder aengenaem geweest ende verlaeten deselve haer daertoe, dat oock by continuatie alles, wat mogelijk ende bedenckelijck is, gecontribueert sal worden, om de verschreven plaetsen te conserveren, soowel als om den vyandt het doorbreecken in de Veluwe ende in de Betuwe te beletten. Maer ingevalle het echter Godt de Heere Almachtich gelieven mochte ons het ogeluck toe te senden, dat den vyandt quaeme door te brecken, soo kan ick nevens UwEd. mede niet anders oordeelen, of UwEd.^{en} sullen het leger aldaer nootsaeckelijck moeten opbreecken. Werwaerts de ruytery in sulcken onverhoopten geval soude behooren te worden gebracht, en soude ick voor mijn advis niet connen off derven determineren, aengesien my het territoir, de wegen, passagiën, gelegentheydt ende sterckte der plaetsen, mitsgaeders alle verdere particulariteyten, die daerontrent in consideratie comen, t'eenmael onbekent sijn; weshalven ick dienaengaende niet anders kan seggen, als dat ick my t'eenmael sal ende moet refereren tot 't gunt daerontrent aldaer, met beter

¹⁾ Bericht van den slag van Solebay.

kennisse ende naer ingenomen advis van de hooftofficiëren van 't leger, gedisponeert sal worden. Maer, wat het voetvolck belangt, dat naer besettinge van de steden aldaer -- in welke besettinge ick oordeele de stadt van Campen voor Haer Edel Groot Mog. sonderlinge considerabel te wesen — sal overschieten, en vinde ick mede, naer apparentie, geen beter middel als hetselve by Campen voornoemd te doen inschepen ende affsacken naer de Zuyderzee. Maer UwEd. gelieve in consideratie te nemen, off hetselve niet best gedebarcqueert waer in de provincie van Hollandt ende particulierlijk tot Muyde, vanwaer 't voorschreven voetvolck tot alle diensten bequaemlijk, soo naer het Sticht van Utrecht als verder Hollant in, verbracht sal connen werden. Ende voorwaer, naedemael de provincie van Hollandt ende Westvrieslant tot noch toe sich ten dienste van de gemeene Unie soo uttermaeten heeft geëvertueert, dat zy den last te waeter ende te lande genoegsaem alleen heeft gedraegen ende dat zy niet alleen geene militie van de Unie tot haere eygene bescherminge binnen gehouden, maer selfs oock soo notablen aentall van haere huyschlyuden naer den Yssel ende borgeren naer de frontieren van de provincie versonden, oock daerenboven noch tot haeren particulieren laste commissiën ende werffgelden uutgeschoten heeft tot het aennemen van noch drieentwintich duysendt acht honderdt soldaeten ende vijff duysendt acht hondert ende dertich waerdtgelders, daervan almede een notabel aentall tot defensie van de bondtgenooten by leeninge uutgesonden sijn, soo dunckt my, als het werck buyten niet staende te houden is, dat men dan alle syne krachten moet inspannen, om noch sijn eygen selve te salveren ende dat oock de bondtgenooten in soo luctueusen staet door geen ander middel sijn te restabilieren als door de conservatie van Hollant ende door de kracht, die naederhandt uut Hollandt noch mogelijck tot haere verlossinge bygebracht soude connen werden. Maer als Hollandt mede sonder defensie gelaeten werdt ende by gevolge moet ver-

loren gaen, soo en is notoirlijk voor alle de andere provinciën geene resource. Ende als soodaenich deplorabel gevall mochte comen te exteren, soo kan ick mede niet anders oordeelen, off UwEd. niet alleen, maer oock de gansche deputatie te velde met den capiteyn-generael ende alle vordere hooge officieren van 't leger souden haer in de provincie van Hollant behooren te vervoegen, immers ende in allen gevalle, dat UwEd. by weygeringe van de anderen, sich herwaerts soude behooren te transporteren. Maer aengesien de verschreven saecken door verscheyden incidenten van gedaente t'eenemael connen veranderen ende dat men alsnu niet en kan weten, wat securiteyt alsdan aen d'eene off d'andere zyde soude mogen gevonden werden ende werwaerts den vyandt sich gewendt off waer post gevatt soude mogen hebben, soo kan ick oock seer wel begrypen, dat op 't gene verschreven is, van hier geen fundamenteel advis kan worden gegeven, maer dat alles aldaer naer occurrentiën ende voorvallen gedirigeert ende ter executie gestelt moet werden.

Ick en kan UwEd, oock wyders niet onthouden, dat men alhier seer verwondert is, dat aldaer in 't leger soo weynich condtschap ende kennisse is van de actiën ende mouvementen van den vyandt, daertoe ick wil vertrouwen, dat voor 't toecomende door de goede voorsorge van de heeren gedeputeerden ende gevolmachtigden te velde ende den heer prince van Oraigne, als capiteyn-generael, soodaenigen ordre gestelt sal sijn, dat Haer Hoog Mog. ende de leden van Hollant alle reden van onbehoefte sal sijn benomen, zijnde jegenwoordich geconsidereert, dat het werck voorvalt in een landt, daer de eerste veldtmaerschalc van den Staet selfs stadthouder is¹⁾; daer d'ingesetenen eygentlijk geen vyanden van Vranckrijk ende echter desen Staet ontwijffelijck toege-

¹⁾ Johan Maurits van Nassau, stadhouder van de Kleefsche landen van den keurvorst van Brandenburg, was tevens veldmaarschalk in Nederlandschen dienst.

daen sijn ; daer honderden van soldaeten, in 't leger van den Staet dienende, selfs te huysch behooren ende voor desen huyschluyden sijn geweest, sulx dat deselve by dosynen als boeren wederom connen werden uitgesonden, werwaerts men soude mogen begeren ; daer men misschien oock, onder pretext van te doen spreecken over de lossinge van de garnisoenen der veroverde steden ende andere particuliere gevangenen off op eenich ander subject, continuelijk eenigen publycquelyk met behoorlyk addres aen den coning van Vranckryck ende aen de generaelspersonen van Syne Majesteit soude connen affsenden ende daer men mitsdien met eene groote facilitate alles puntuelijk ende pertinentelyk schijnt te kunnen weten Maer nu disputeert men alhier noch seer hardt, off Wesel ende Rhijnberck over sijn ofte niet, off Groll belegert is ofte niet ende diergelycke hooftsaecken, welcken aengaende wy uut de advisen van de heeren gedeputeerden ende gevolmachtichden te velde noch selfs geene rechte seeckertheydt hebben connen becomeen. Ick vinde my dan verplicht, UwEd. daarvan by desen te adverteren met gansch gedienslich versoeck, dat den hooggemelden heere prince van Oraigne daarvan mede discretelyk moge werden verwitticht ende dat doch dienthalven voor 't toecomende soo goeden ordre gestelt moge werden, als het eenichsins doenlyk is. Waermede Godt Almachtich biddende, den Staet met syne goeder-tierentheydt ende genaede, mitsgaeders de hooftten ende militie van desen Staet met wijsheydt, constantie ende sterckte te willen overschaeduwten ende versien, sal ick verblyven etc.

51. (Aan Hieronymus van Beverningk.
12 Juni 1672).

Zedert het affgaen van myne missive van den 10^{en} deses sijn my wel toegecomen UwEd.^{ts} depesches van denselven date ende van den 11^{en} daeraenvolgende, waer-

uyt ick met leedtwesen bespeurt hebbe, dat de swaerigheden van dach tot dach meer ende meer toenemen. De particulariteyten van 't overgaen van Grol sullen wy verlangen te vernemen; die van 't overgaen van Rijnberck sijn ons alhier overgebracht door den ingenieur Bosch, daerinne geweest sijnde, waeruyt wy met groot hertenleedt verstaen hebben, dat op die importante plaetse niet ééne schoot, noch met canon noch met musquetten, affgewacht is.

Ick en sie nu geene andere resource oversich dan dat de saecken daertoe beleyt mogen werden, dat, als het werck aldaer desperaet is, gelijk ick uut de voorschreven UwEd.^{ts} missiven ten hoogsten apprehendere, alsdan het leger, voorsooveel het voetvolck aengaet, sooveel doenlijk, in Hollandt gebracht moge werden, om aldaer noch een uuterste effort van tegenweer te doen, blyvende voorts by myne concepten, in myne twee vorige missiven uitgedrukt, die ick oock aen commissarissen van Haer Edel Groot Mog. op 't alderkrachtichste voorgesteld ende geopent hebbe ende daerop morgen in volle vergaedinge staet te werden gedelibereert. Naer ick hebbe connen bemercken, sullen de leden geen betere weten te suppediteren ende dienvolgende haer apparentelijck daarmede conformeren, alhoewel vele incidenten, daerop prompte expeditie vereyscht wierde, soo raeckende de defensie te lande als ten toestel van de vlote, de leden absolutelijck belet hebben haer daerop te uuten, maer sullen eenige van deselve huyden daerover met de heeren haere principaelen gesproocken hebben ende morgen bequam sijn daerop yets goedts by positive resolutie te helpen ter neder stellen. Voor Campen, als seer important tot conservatie van de veyligheidt van de Zuyderzee ende om, die zee open houdende, Amstelredam altijds uut den IJsel van versch water te mogen werden voorzien, hope ick, dat behoorlycke sorge gedraegen sal connen werden; ende gelieve UwEd., om de verschreven eerste consideratie, mede in bedencken te nemen, off voor

de conservatie van Blockzijl, Swarte-Sluys ende de Cuyn-
derschans yets met vrucht gecontribueert sal connen
worden; ; maer het hooftpoint is, dat het gros van 't
leger met de cheffs in Hollandt, ende oock een notabel
gedeelte van de cavalerie in de frontieren van Brabant,
die Hollant ende Zeelant decken, moge geraecken ; waer-
mede in haest affbreeckende, sal ick verblyven etc.

Nu uit de brieven aan Cornelis de Witt :

52. (Aan Cornelis de Witt. 15 Mei 1672).

Wy hebben daeruyt¹⁾ met hartgrondich leetwesen
gesien, dat, volgens het verschreven rapport, de Engel-
sche vlote op den 12^{en} deses uut de reviere van Londen in
zee geloopen was ende dat wy mitsdien van onse princi-
pael verwachtinge, om haer onversiens ende ongereedt
op 't lijff te comen, waeren versteecken, alhoewel ick
UwEd. moet verklaeren van 't verschreven rapport in
geenen deele te wesen voldaan ende, by soo verre den voor-
noemden capiteyn De Munnick UwEd. by monde geen
naeder contentement heeft gedaen, dat ick alsdan uut
het verschreven rapport seer weynich soude connen be-
sluyten. Mijns oordeels hadde denselven capiteyn ten
minsten moeten ontdekken, wat cours de verschreven
Engelsche vlote hadde gesett, off er eenige ende hoeveel
vlagge-schepen onder waeren, off het meest groote off
oock, voor een gedeelte, kleyne schepen sijn geweest,
ende diergelycke. Het getall, 't welck hy stelt op ontrent
vijffthich zeylen ende UwEd. in de publicque brieff segt
in de vijffthich zeylen, is my oock seer suspect, als mijns
oordeels veel te kleyn sijnde, om de gansche Engelsche
vlote te connen uitmaecken ; want, als men van 't selve
getall van zeylen soude afftrecken de branders, de kitsen
off advisbarcken, de provisie-schepen ende diergelycke,
soo souder seer weynich voor de coninglycke oorloch-

¹⁾ Nl. uit van de vloot toegezonden berichten, overgebracht
door kapitein Philips de Munnick.

schepen overschieten. Ick houde dan bynaer voor indubitabel, dat noch een groot aentall van ongereede schepen ende branders op de reviere sal sijn verbleven ende, by soo verre de vlote in Duyns niet aengetroffen werdt, dat wel lichtelyck aen den coning van Groot-Brittannië vooreerst noch geen grooter affbreuck gedaen soude connen werden als met te loopen op de verschreven reviere, aldaer de achtergebleven schepen van oorloch, branders, de schepen in de docks, mitsgaeders op staepel staende, met Godes toelaetinge, te ruineren, ende voorts d'Engelschen aldaer alle mogelycke affbreuck te doen, misschien oock wel het fort Charnesse¹⁾ wech te nemen, volgens 't gene vervatt was in de missive, die ick Uw Ed, in 't Vlie ter handen gestelt hebbe, ende de lichte fregatten met alle het kleyne vaertuych de reviere, soo hooch doenlyck, doende oploopen, als het mogelijk is, mitsgaeders aldaer, alle doenlycke schaede aen de Engelsche toebrenghende, eene consternatie ende mogelijk wel eene mutinatie in Londen te verwecken, die, onder Godes zegen, capabel soude connen sijn de heele saecke te versetten; maer UwEd. ende den heere De Ruyter sullen aldaer veel beter connen oordeelen, wat, naer gelegentheydt van saecken, best sal dienen gedaen ende ondernomen te werden; immers ende in allen gvalle hope ick, dat den tijdt met dryven ende zeylen niet zal passeren, maer dat men van tijdt tot tijdt yets vigourens sal enteprennen.

53. (Aan Cornelis de Witt. 22 Mei 1672).

Huyden morgen ontrent seven uyren is alhier wel aengecomen UwEd.^{ts} paquet van den 17^{en} met noch een briefke aen my van den 18^{en} deses. De resolutie, by UwEd., conform 't advis van den scheepschrijchsraedt, genomen, om de gecombineerde vloten onder Wicht off in 't Canael niet te gaen aentasten, heeft alhier aen yder-een, om de peremptoire redenen, daertoe dienende, seer

¹⁾ Sheerness.

welgevallich geweest; maer de nieuwe bekommernisse, wat met 's landts vlote te doen stonde, in cas de gecombineerde macht van de vyanden, gelijk ick voor onfeylbaer houde in corten te sullen geschieden, haer mede in de Noordtzee ende naer de custen deser landen come te vervoegen, heeft de leden van Haer Edel Groot Mog. vergadering in eenige perplexiteyt gebracht, die aen d'eene zyde wel alle eenpaerichlyck dat hebben vastgesteld, dat de zee ter discretie van de vyanden niet en kan werden geabandonneert, maer die oock aen de andere zyde wel meest daerhenen hebben gehelt, dat, als men, sonder de zee te abandonneren, vooreerst een hoofttactie gevoechlyck, ende sonder het volck te discourageren, conde eviteren, totdat het verloop van eenige tijdt de vyanden door gebreck, sieckte, dispariteyt off ander ongemack mocht comen te incommoderen, dat apparentelyck door die tijdt aen dese zyde meerder gewonnen als verloren soude werden; maer niet wetende, off 't selve wel practiquabel sal sijn, immers daerontrent alhier niets connende ter neder te stellen, sijn d'opinion daerhenen gegaen, dat de presente heeren gepeduteerden tot de secrete zeesaecken haer by UwEd. souden vervoegen tegen de tijdt, dat de vlote sich soude bevinden ter plaetse, in de verschreven resolutie van den krijschraedt utgedruckt¹⁾, waertoe ick my dienvolgende, nevens de vordere heeren, die daertoe sullen connen vaceren, gereedt houde, wel siende, dat 't selve merckelyck sal strecken tot UwEd.^{ts} decharge, van welckers conduicte ende resolutie een ygelijck alhier tot noch toe seer wel voldaan is; maer by een quaeden uitslach, dat Godt verhoede, is UwEd. niet onbewust, wat, volgens het humeur van onse natie, doorgaens gebracht werdt tot laste van diegene, die de conduicte van het werck toebetrouwt is geweest. Wy sullen echter noch een volgende advis van UwEd. alhier tege-

¹⁾ Tusschen de Wielingen en de Maas, ongeveer 5 à 6 mijlen uit den wal.

moedt sien, eer ende bevorens wy ons op de reyse begeven, doch UwEd. en gelieve daeromme sich niet een moment ergens op te houden ofte naer te laeten te doen ende in 't werck te stellen, 't gunt deselve andersins te doen ofte in 't werck te stellen geresolveert mochte sijn geweest off noch comen te resolveren. Waarmede my voorts referende tot de missive, op den naeme van Haer Hoog Mog. hiernevens aen UwEd. affgaende¹⁾, sal ick in haest besluyten ende verblyven etc.

54. (Aan Cornelis de Witt. 24 Mei 1672)²⁾.

Wy vertrouwen, dat UwEd. al vóór de receptie deses ter handen gecomen sal sijn de missive, den 22^{en} deser loopende maent aen deselve op den naeme van Haer Hoog Mog. affgesonden, daarvan ten overvloedt cotype hiernevens gaet; ende naedemael wy uut UwEd.^{ts} depesches van den 20^{en} daerbevorens, die op gisteren 's avondts laet in Den Hage aengecomen sijn, hadden vernomen, dat UwEd. met 's landts vlote tot op de hoochte van Duynkercke was geavanceert, soo hebben wy, ingevolge van 't laetste lidt der verschreven missive, ons huyden op de reyse begeven, om te sien, off wy 's landts vlote ontrent de custe deser landen tusschen de Maes ende de Wielinge soudon connen aentreffen; maer alhier in de mondt van de Maeze ons ter handen comende UwEd.^{ts} brieven van den 21^{en} deses, geadresseert aen den raedtpensionaris De Witt, daeruyt, alsmede uut seeckere acte, addresserende aen Cornelis Jacobsz. van der Hoeven, commandeur op 't advisjacht de Faem, ons door den commissaris Visscher vertoont, bespeurt hebbende, dat UwEd. met 's landts vlote sijn cours gestelt hadde naer de

¹⁾ Deze brief bevat o.m. een aanschrijving, om de vloot zoodanig post te doen vatten, dat en de kust en de naar het vaderland komende schepen beveiligd kunnen worden.

²⁾ Deze brief is op naam van de gedeputeerden tot de secrete zeezaken geschreven door De Witt.

Engelsche custe ende noch verder trachtete op te comen tot voor het Coninxdiep, soo hebben wy met d'intentie van de heren onse committenten niet connen compasseren ons derwaerts te vervoegen, te meer, alsoo wy oock wel connen considereren, dat seer lichtelyck 's landts vlote voor ons arrivement aldaer wederom elders verseylt soude connen sijn, ende hebben derhalven geresolveert ons wederom naer Den Haege te begeven, ten waere ons voor morgen vroeck noch eenige nadere tydinge uutter zee mochte toecomen, die ons van resolutie dede veranderen, 't welck wy van onsen plicht geacht hebben, UwEd. by desen te notificeren; ende, by den innehoude van de bovengeroerde ende hier ingesloten missive van Haer Hoog Mog. niets te voegen hebbende, sullen wy Godt Almachtich bidden, UwEd. mitsgaeders den heere luitenant-admiraal De Ruyter ende andere hoofden van de verschreven vlote ende 's landts waepenen onder haere goede directie te willen zegenen, ende verblyven,

Edel Gestrenge heere,

UwEd.^{ts} dienstbereyde¹⁾.

55. (Aan Cornelis de Witt. 26 Mei 1672).

Myne jongste aen UwEd. is geweest van den 24^{en} deses, geschreven in de mondt van de Maeze des avondts laet, daeruut, alsmede uut de bygevoechde missive van de gesaementlycke heeren gecommitteerden, mede aldaer geschreven, deselve sal hebben gesien ons voornemen, om des anderen daechs wederom naer 's Graevenhaege te keeren, in cas ons geen andere incomende tydinge daervan quaeme te diverteren, waerop ons den 25^{en} eerst door den commandeur van een hoecker, den 23^{en} des naermiddachs ontrent ten vier uyren uut de vlote gecomen, is gerapporteert ende, weynich uyren daernaer, uut UwEd.^{ts} missive aen Haer Edel Groot Mog. van den 23^{en} deses

¹⁾ „In 't Fregatge, genaemt de Graeff van Hollant, leggende in de mondt van de Maeze, den 24^{en} Mei 1672”.

gebleecken, dat de gemelde vlote ende diegene, die daerover de directie aanbevolen is, noch in seer goeden stant haer onthoudende waeren voor de custe van Engelandt ende onrent de reviere van Londen ; 't welck wy met sonderling genoeghe verstaen hebbende, sijn daerop ontrent de middach wederom naer 's Graevenhaege verreyt ; alwaer ons rapport affgeleyt hebbende, is by Haer Edel Groot Mog. ende vervolgens mede by de heeren gecommiteerden tot de secrete zesaecken verstaen ende geresolveert, dat seecker fregatje, genaemt de Graeff van Hollandt, 't welck wy tot ons transport naer de vlote ingehuyrt hadden, overmits het de reputatie heeft van in zeylage geen weergae te hebben, by provisie voor den tijd van een maendt ende, door UwEd. aldaer soo wel beseylt gevonden werdende als geaffirmeert werdt, oock wel langer, by continuatie in dienst aengehouden ende onder de vlagge gesonden sal werden, ten welcken eynde aen de heeren raeden ter admiraliteit tot Rotterdam is geschreven, om 't volck, op 't verschreve fregatge aangenomen, sijnde ontrent dertich man, soo haest doenlijck, te doen monstereen ende op den articulbrieff te beëdigen.

Een yder is hier seer wel vergenoegt over 't gunt UwEd., met advis van den heere luitenant-admirael De Ruyter off wel met advis van den scheepschrijchsraedt, tot noch toe van tijdt tot tijdt heeft geresolveert ende oock, naer occurentiën van saecken, op goede redenen wederom verandert, gelijk oock gedefereert geweest is aen de redenen, die UwEd. op den 19^{en} deses aen my overgeschreven heeft tegens het formeren ende executeren van eenich desseyen op de reviere van Londen naer de conjunctie van de Fransche ende Engelsche vloten ende daertoe UwEd. sich weder is refererende by syne particuliere missive van den 23^{en} deses, door een pincq van Scheveninge overgebracht ; ende werdt voorts het gansche beleydt UwEd. volcomentlijck toebetrouwt. UwEd. sal nevens my wel lichtelijck connen oordeelen, dat de humeuren van de regenten ende onderdaenen alhier soodaenich sijn, dat

sy een welgeraisonneerde resolutie seer lichtelijk approberen, eer ende bevoren zy den uitslach van dien ter eenre ofte ter andere zyde gesien ofte gehoord hebben; maer naer een quaet succes soude een ygelijk meynen, dat hy wyser geweest soude hebben ontrent het nemen van de resolutie, weshalven ick meyne, dat UwEd. wel sal doen van tijdt tot tijdt, soo haest eenige notable resolutie of dessein genomen off geformeert is, daarvan aenstondts off aen den Staet off aen my in 't particulier advis te laeten toecomen, voornaementlijk als het werck aen de resolute zyde opgevatt is, ende sal ick dan op de receptie van soodaenige brieven mijn debvoir doen, dat een yder vooraff van de genomen resolutie een goedt gevoelen moge hebben, om naederhandt by een quaeden uitslach, dat Godt verhoede, geen opspraecke off verkeert oordeel subject gemaect te werden.

56. (Aan Cornelis de Witt. 2 Juni 1672).

Gisteren is my wel ter handen gecomen UwEd.^{ts} missive van den 3^{ren} der voorlede maendt ende huyden die van den eersten deses, daeruut, alsmede uut de publicque missive aen den Staet, een yder met groot genoeg bespeurt heeft de onverwachte traegheydt ende, soo het schijnt, irresolutheydt van de vyanden ende de contrarie cordaetheydt ende resolutheit, by UwEd. ende de hoofden van 's landts vlote betoont, sijnde Haer Hoog Mog. ende Haer Edel Groot Mog., mitsgaeders de heeren gecommitteerden tot de secrete zesaecken, alle eenpaerichlijk, sooveel ick kon bespeuren, t'eenemael voldaan van 't goedt overlech ende de voorsichtigheydt, soowel als van de resolutheydt, in alle de deliberatiën betoont. Ick bespeure oock, dat eene continuele ende voorsichtige advertentie van 't gene aldaer daegelijx voorvalt, met byvoeginge van de redenen van 't gemaecte besluit, ende voornaementlijk als het mede door de hoofden van de vlote is geastipuleert geweest, seer veel contribueert, om de heeren van de regieringe, ende by

gevolge mede alle de ingesetenen van 't landt, in een generael genoeg van UwEd.^{ts} conduicte ende comportedement te houden. Ick bidde, dat UwEd. oock, so dickmaels als het gevoechlijck kan geschieden, een advisken naer Zeelandt gelieve aff te senden aen de heeren Staten van deselve provincie off wel aen den heere raedtpensionaris aldaer, om alomme al meer ende meer contentement te geven. Ick wete wel, hoeseer UwEd. aldaer met werck is overkropt, maer het dobbelt van de brieven, aen Haer Hoog Mog. affgaende, off somwylen oock voor een gedeelte van diegene, die aen my geschreven worden, sal daertoe connen gebruyckt werden; want ick bemercke, dat het de regieringe in Zeelant wat smertelijck valt, van hier uut Den Haghe te moeten verwachten een tydinge, daer yeder met uitgerekten halse naer verlangt, van saecken, die bynaer voor haere custe voorvallen, immers daarvan d'advisen naer Den Haeghe voorby haere zeegaeten moeten passeren.

Ick en sal noch hier noch in volgende brieven lichtelijck yets laeten influeren van mijn oordeel ontrent hetgene verder met 's landts vlote ondernomen ofte in 't werck gestelt soude connen ofte behooren te werden; eensdeels ende voornaementlijck, omdat soodaenich oordeel by faulte van genoegsaame kennisse niet anders dan seer los kan gaen ende dat oock de saecke doorgaens van gedaente ende in circumstantiën is verandert, eer myne brieven aldaer in UwEd.^{ts} handen comen, ende andersdeels mede, omdat ick bespeurt hebbe, dat, alhoewel ick daerby voege de clause, dat UwEd. daeromme niet en gelieft naer te laeten te doen ende in 't werck te stellen, 't gunt aldaer pro re nata tot 's landts meesten dienst geoordeelt wordt, soodaenige brieven UwEd. echter al in eenige bekommeringe brengen.

Alle de heeren Haer Hoog Mog. gedeputeerden tot de zesaecken hebben my versocht, aen UwEd. te willen vermelden haere dienstige gebiedenisse, alsmede aen den heere luitenant-admiraal De Ruyter, ende sullen niet

naerlaeten Godt Almachich vierichlijck te bidden voor de behoudenisse van UwEd.^{ts} personen ende voor de goede successen van 's landts waepenen onder UwEd.^{ts} conduicte, gelijk mede doedt diegene, die is ende altijds sal blyven etc.

57. (Aan Cornelis de Witt. 6 Juni 1672).

Wy hebben huyden alhier den ganschen dach de windt recht Oost gehadt met eene doorgaende koelte, daerop wy verwachten te verstaen, dat UwEd. van dese custe affgezeylt sal sijn, verhopende ende God Almachtich biddede, dat UwEd. occasie sal hebben gevonden, om de vyanden met advantagie aen te grypen ende, onder Godes hulpe, jegens deselve victorie te bevechten, 't welck tot redding van de Republicque eene gewenschte ende gezevende saecke soude sijn, aengesien het werck te lande seer begint te aggraveren, hebbende de Fransche legers met haere geallieerden tegelijck belegert Orsoy, Rhijnberck, Wesel ende Buderick; ende, naer de voorloopende tydingen huyden incomen, soude Orsoy stormenderhandt ingenomen, mitsgaeders Wesel ende Buderick by capitulatie overgegaen sijn; van Rhijnberck quaemen mede eenige twijffelachtige geruchten.

58. (Aan Cornelis de Witt. 9 Juni 1672).

UwEd.^{ts} twee distincte missiven, beyde aen my geadresseert, van den 8^{en} deses, d'eersten ten 5 uyren ende d'andere ten 7 uyren geschreven¹⁾, hebben alhier aen de regieringe ende voorts generaelijck groot genoeghen gegeven, sooals UwEd. by missive, soo van Haer Edel Groot Mog. als van Haer Hoog Mog., werdt betuygt. Alle de ordres, die tot het affzenden van cruyt ende scherp gestelt hebben connen werden, sijn aenstondts ter executie geleyt. Het buscruyt, 't welck in de mondt van de

¹⁾ Berichtende de overwinning van Solebay.

Maes gereedt gebouden was, is op UwEd.^{ts} ordre dese naermiddach ontrent ten een uyren over den droogen in zee gesteecken. Ende sijn de heeren Boogaerdt van Delff ende Bisschop van Rotterdam gecommitteert, d'eerste om uut het magazijn tot Delff ende d'andere om by de admiraliteyt tot Rotterdam het afschepen van een goede quantiteyt scharp derwaerts met alle vlijt te bevorderen. Wy hoopen ende bidden Godt Almachtich, dat hetselve, soo 't noodich is, noch by tijts in de vlote comen moge.

De saecken te lande en nemen, Godt betert, soo voorspoedigen cours niet als die te water hebben begonnnen te doen ende meynen wy rede te hebben op de cordate resolutie, by UwEd. naer het gevecht genomen, om den vyant te vervolgen, noch wat goets te mogen tegemoet sien''.

59. (Aan Cornelis de Witt. 10 Juni 1672).

De resolutie, huyden naer de receptie van UdEd.^{ts} missive aen Haer Hoog Mog. van den 8^{en} deses genomen¹⁾, is ten deele mede gefondeert op de rede, onder anderen vervatt geweest sijnde in Haer Hoog Mog. voorgaende resolutie van den 22^{en} der voorlede maendt, dat naementlijk gesorgt moste werden, dat d'Oostindische retourschepen voor de zeegaten deser landen off elders niet en werden onderschept, welcke Oostindische retourschepen ick my verplicht vinde UwEd. te adverteren, dat nu alle daegen hier voor 't landt werden verwacht, ende sal het derhalven ten hoochsten noodich wesen, der vyanden vloten wel te doen observeren, sooveel het immers doenlijck sal sijn, opdat den Staet soo capitalen slach niet moge overcomen, als door 't nemen van de verschreven retourschepen off eenige van deselve soude comen te geschieden.

Wat effort Haer Edel Groot Mog. aenwenden, om

¹⁾ Nl. om zee te houden en, zoo mogelijk, den vijand opnieuw aan te tasten.

UwEd. boven het buspolver tot 60.700 ponden, al op gisteren naer de middach ontrent ten een uyre uut de Maeze geseylt naer de plaetse, daer UwEd. ordre gegeven hadde, dat het soude comen, ende boven noch 40.000 pondt, by de admiraliteit op de Maeze huyden mede affgescheept werdende, noch eene goede quantiteyt scherp toe te senden, sal UwEd. uut de advertentiën, die deselve van wegen Haer Edel Groot Mog. directelijck gedaen werden, believeu te vernemen, waertoe my verlaetende, sal ick Godt Almachtich bidden, UwEd. ende den heere De Ruyter met alle de vordere hooftofficiëren, soldaeten ende matrosen te willen stercken ende met naedere victorie tegens de vyanden begenaedigen, verblyvende altijts etc..

60. (Aan Cornelis de Witt. 15 Juni 1672).

UwEd.^{ts} successive missiven tot die van gisteren inclusijn my alle wel ter handen gecomen. De perplexe constitutie van de saecken van den Staet door het inbreecken van den vyandt in de Overbetuwe¹⁾ heeft my soo vele occupatiën ende soo weynig ruste gegeven, dat het my onmogelijck is geweest, de verschreven UwEd.^{ts} missiven te beantwoorden.

Ick ben mede, nevens UwEd., van opinie ende kan oock niet anders sien, off het is insgelijx 't gemeene sentiment van den Staet, dat het niet geraeden is, den vyandt te gaen opsoecken, soolange 's landts vlote niet wederom in volcomen postuyr ende met capitaele schepen, die in de zeegaeten, om te calefaeten, ingelooopen sijn, versterckt sal wesen; gelijk ick mede niet en kan sien, dat het geraeden soude wesen met 's landts vlote om de Noordt te loopen, behalven dat ick oock niet en vertrouwe, dat d'Engelschen haer, om op de Oostindische schepen te passen, elders als voor 't Texel ende 't Vlie

¹⁾ Op 12 Juni.

souden begeven ende blyven onthouden. Waarmede in haest affbreecende, sal ick verblyven etc.

61. (Aan Cornelis de Witt. 18 Juni 1672).

Myne jongste aen UwEd. is geweest van den 15^{en} deser loopende maendt; de continuele besoignes houden my soodaenich besett, dat het my onmogelyk is geweest, UwEd. van tijdt tot tijdt te adviseeren 't gunt alhier daegelijx is voorvallende.

Het is ongeloofflijck, wat perplexiteyt ende verslaegentheeydt door 't overgaen van de steden Wesel, Buderick, Orsoy, Rhijnberck, Rees ende Grol, die alle genoechaem sonder slach off stoot in handen van de vyanden vervallen sijn, de herten van de menschen alhier bevangen heeft, zijnde alles in eene groote confusie ende disordre, soodaenich dat in meest alle de steden van Hollandt de gemeenten, tegens ordre van de magistraeten, alle passerende goederen de facto aenhouden. Schenckenschans werdt jegenwoordich van den vyandt geattaqueert ende beschoten ende, onaengesien deselve plaetse sich tot noch toe seer wel defendeert, soo staet evenwel te beduchten, dat de verschreven forteresse mede al in weynige daegen door de vyandt veroverd sal worden.

Wy wenden alhier alle mogelycke devoiren aen, om dese provincie, waer 't mogelijck, soo door 't inlaeten van waeteren als andersins, voor alle gevreesde invallen der vyanden te garanderen ende te verseecken; edoch hebben d'heeren Haer Edel Groot Mog. gecommitteerden daerontrent in de executie, door de huyschluysden ten platten lande, ontmoet soo vele feytelycke oppositiën, dat het verschreven werck noch nergens ten effecte gebracht heeft connen werden, in voegen dat hetselve werck niet als door de stercke handt van 's landts militie gesurmonteert sal connen werden.

Het heeft Haer Edel Groot Mog. geliefft op den 14^{en} deses te resolveren, ende hebben vervolgens Haer Hoog Mog. gedecerneert eene deputatie aen de coningen van

Vranckrijk ende van Groot-Brittanniën, om van deselve te mogen ontfangen ouverture van de conditiën ofte voorslaegen, waerop de hoochstgemelde coningen genegen soudén sijn, vrede met desen Staet aen te gaen, gelijck UwEd. uut het nevensgaende extract breeder sal gelieven te bemercken. Ick en kan my daervan geen uutslach ten goeden imageren, sullende nochtans UwEd. t'syner tijdt adviseren, wat daerop volgen sal.

De borgerye tot Utrecht heeft sich eenige daegen herwaerts seer verwoedende aengestelt, soodaenich dat zy, in weerwille van de regeringe, haer van de poorten meester gemaect, de militie van den Staet buyten gehouden ende seer veel andere insolentiën ende outrages gepleecht heeft; maer eergisteren hebben de gemoederen aldaer wederom wat beginnen te bedaeren, soodaenich dat zy de gedeputeerden ende de gevolmachtichden te velde met den heere prince van Oraigne wederom met civiliteyt binnen ontfangen ende voorts eyntlijck geresolveert hebben, garnisoen in te nemen, mitsgaeders haer vigoureuuselijck ende mannelijck tegens den vyandt te defenderen. Wat effect daerop volgen sal, moet den tijdt openbaeren. Het Fransche leger heeft jegenwoordich Aernhem belegert, 't welck men bevreest niet lange te sullen connen houden off mogelijk jegenwoordich al over te sijn, tegelijck met Schenckenschans, welcke sich alsboven kloeckelijck defendeert. Godt Almachtich geve ons in dese droevige verwarringhe eene genaedige uitkomst, in wiens heilige protectie UwEd. by desen bevelende, sal ick verblyven etc.

62. (Aan Cornelis de Witt. 20 Juni 1672).

Myne jongste aen UwEd. is geweest van den 17^{en} deses; zedert hebben wy alhier wel ontfangen UwEd.^{ts} missive van denselven date ende daerbenevens de lijste van alle de schepen, jachten, fregatten ende branders met expressie, hoe ende waer deselve gevonden werden.

De saecken alhier loopen, Godt betert, daegelijx van quaet tot arger ende het aldergrootste quaet, dat ons druckt, is een genoechsaem generaele wiltheydt ende onghoorsaemheydt van alle de ingesetenen in de steden ende ten platten lande, 't welck soo verre gegaen is, dat binnen de stadt van Utrecht de borgerye haer in de voorlede weecke van de poorten meester gemaectt ende de sleutelen de heeren borgemeesteren ontweldicht heeft, hebbende daerbenevens vele insolentiën gepleecht ende onder anderen voor de militie van desen Staet de poorten gesloten gehouden, selfs het innecomen aen den persoon van Sijn Hoocheit geweygert; 't welck eenige daegen geduyrt hebbende, sijn deselve, soo 't schijnt, wat tot bedaeren gecomen ende hebben gedeputeerden van de Staeten comen versoecken, dat Syne Hoocheit soude willen binnecomen, gelijk deselve oock daerop in de stadt gegaen ende geadmitteert is; doch naedemael zy niet en conden resolveren tot het affbreecken van de voorsteden, sonder 't welcke de stadt in geenen deele houwbaer was, is het volck van oorloge, dat naer de besettinge van de steden aan den Yssel herwaerts affgevoert is ende maer in seven gedevaliseerde regementen te voet, die te samen ontrent tusschen de drie ende vier duysendt man te voet ende circum circa vijff duysendt paerden uutmaectt, in Hollandt gebracht, om daarmede, was het doenlijk, de advenues van de verschreven provincie te defenderen ende de landen daerbezyden onder waeter te setten; gelijk dan een gedeelte daarvan aen den Rhijn by Nieuwerbrugge, een gedeelte by Goejanverweller-Sluis in Heeckendorp, een gedeelte by Gornichem, een gedeelte by Schoonhoven ende het resterende gedeelte op de advenues van Amstelredam geposteert is geworden; ende heeft de provincie van Utrecht daerop gedeputeerden naer den prince van Condé¹⁾ uitgesonden, om met hem te capituleren. In verscheyde steden van

¹⁾ De bekende Fransche veldheer.

Hollant is het met de gemeente weynich beter toegegaen als tot Utrecht, soodat de magistraeten verklaeren, dat het onmogelijk is, jegenwoordich eenige, selfs albereyds geconsenteerde schattingen te innen.

De huyschluysden ten platten lande hebben haer allomme generaelijk tegens het openen van de sluysen ende het doorsnyden van de dycken feytelijk geopposeert, maer met de aencomste van de verschreven militie is het verschreven werck op verscheyde plaetsen aen den gang geraeckt; ende als men haer gisteren aen den Rhijn opontboden heeft, om te wercken aen de fortificatiën ende doorsnydingen, tot defensie van de passen te maecken, is niemant gecompareert, daerjens by Haer Edel Groot Mog. aenstondts wel is genomen eene resolutie van de uutterste vigueur, maer ondertusschen verloopt de tijdt ende het werck gaet slappelijck voort. Het fort Knodsenburch by Nimwegen ende de stadt van Aernhem sijn in de voorleden weecke mede overgegaen. Godt Almachtich wil ons voor verdere onheylen genaedichlijck behoeden. Waermede affbreeckende, sal ick verblyven etc,

[P.S.] Ick verneme met leedtwesen uut een missive van den heere De Ruyter van gisteren, dat UwEd. met sinckingen soo swaerlijck is geïncommodeert, dat deselve jegenwoordich aldaer geen dienst meer kan doen; ende sal ick gaerne verstaen, wat soorte van sinckingen hetselve mogen wesen, alsmede offer apparentie is van spoedige beterschap.

Hiermede eindigt de correspondentie over de zeezaken. Wij laten nog volgen een opmerkelijke passage uit een brief van 21 Juni en den brief van den 22en, waarin De Witt zelf den den vorigen avond op hem gepleegden aanslag verhaalt:

63. (Aan Nicolaas Vivien. 21 Juni 1672).

Ick ben mede volcomentlijck geweest van UwEd.^{ts} sentiment ontrent de besendinge naer de coningen van Vranckrijck ende Engelandt, darover ick hope UwEd.

by monde naeder te onderhouden, vindende ons grootste quaet niet de macht off de progressen van den vyandt, maer den generaelen opstandt, de ongehoorsaemheydt ende wederspanningheydt van de borgeren ende ingesetenen in de steden ende van de boeren ten platten lande, waerdoor de kracht van de hooge overigheid als ontzenuwt ende alle executiën soo niet t'eenemael wederhouden, ten minsten seer vertraegt ende voorts alle inninge van albereydts geconsenteerde schattingen, oock noch veel meer de consenten tot de nieuwe middelen, absolutelyck gesteuyt werden. Ick blyve in haest etc.

64. (Aan Cornelis de Witt¹). 22 Juni 1672).

Gepremitteert hebbende, dat ick my bevinde in goede dispositie, vinde ick my verplicht, UwEd. by desen bekent te maecken, dat ick gisteren laedt in den avondt tusschen elff ende twaelff uyren, comende uut de vergaderinge van de heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslant, heeft²) seecker persoon, my orbekent, mijn dienaer, die met een brandende flambeauw vooruutgingh, het licht met gewelt uut de handt gewrongen ende, het-selve uitgedaen ende wech gesmeten hebbende, sijn aenstondts op de plaets by het gericht vier manspersoonen, alle met bloot geweer, my tegelijck aengevallen ende hebben, sonder eenige woorden te spreecken, eerst soo-veel mogelijck naer my gesteecken ende daernae my in den hals gehouwen, met dewelcke ick eenigen tijdt geworstelt hebbende, ben eyntlijck ter neder gevallen ende hebb alsoo een groote contusie met een quetsuyr in 't hooft gegregen; daernae weder opgeraeckt wesende, sijn sy alle te saemen doorgelopen, vertrouwende, soo het

¹) Deze brief werd ook geschreven aan verschillende andere verwanten en aan eenige vrienden; bovendien, in eenigszins anderen vorm, aan de Staten van Holland.

²) Men lette er op, dat de constructie van den zin hier in de war loopt.

schijnt, haer desseyn te hebben volbracht, doch hebben echter my maer twee wonden in 't lichaam geïnfligeert, daervan d'eene is een steeck in de rechter zyde tusschen de vijffde ende sesde ribben ende de andere een steeck, van achteren gegeven ontrent de juncture van de slincker schouder, mitsgaders 't gene alsboven wegens mijn hals ende hoofft is gementionneert. De heeren doctoren Van der Straten ende Helvetius, alsmede de twee churghijs, genaemt De Wilde, die my gevisiteert ende verbonden hebben, oordeelen, dat geene van alle de voorschreven wonden vooralsnoch met pericul is vermengt, soodat ick by provisie reden heb, om Godt de Heere te dancken, dat die rencontre niet arger affgeloopen is; alle hetwelcke ick alsboven my verobligeert geacht hebbe, UwEd. by desen bekent te maecken, opdat de geruchten, die mogelijk breeder daervan souden connen werden overgebracht, UwEd. niet te veel souden mogen bekommeren. Waarmede UwEd. in Godes heilige bescherminge bevelende, sal ick verblyven etc.

Niet lang na zijn herstel vroeg en kreeg De Witt zijn ontslag uit zijn ambt van raadpensionaris. Hij gaf hiervan kennis in de beide volgende brieven:

65. (Aan Diederich Hoeuft¹). 7 Augustus 1672).

Mijn heer ende broeder,

Op Donderdach voorlede, die geweest is den vierden deser loopende maendt, hebb' ick aen de heeren Staeten van Holland en Westvrieslandt eerbiedichlyck versocht van het raedtpensionarisampt van denselven lande te mogen werden ontslaegen ende voortan sessie te nemen als raedtsheer in den Hoogen Raede volgens voorgaende resolutie, al op den 6^{en} Augusti des jaers 1658 genomen, welcke beyde poincten Haer Edel Groot Mog. my eenpaerichlyck hebben toegestaen ende met een beleeft com-

¹) Zwager van De Witt, gehuwd met Maria De Witt.

pliment, oock met dancksegginge, in volle vergaederinge doen aenseggen ; maer naedemael ick van ter zyde quam te vernemen, dat het den heere prince van Oraigne aengenaem soude wesen daerover mede te mogen werden geconsuleert, voornaementlijk ten opsichte van de raedtsplaetse in den Hoogen Raede, welcken aengaende Syne Hoocheit als stadhouder deser provincie by eene ordinaris begevinge soude competeren de electie, soo hebb' ick den heere pensionaris Vivien¹⁾ versocht vóór de resumptie daarvan propositie te willen doen ende de saecke daerhenen te beleyden, ten einde, alvorens deselve resumptie te arresteren, de consideratiën ende 't advis van hoochgemelde Syne Hoocheit op de voorschreven myne propositie gehoort ende ingenomen mochten werden ; 't welck dan alsoo geschiedt ende 't verschreven advis van Syne Hoocheyt by Haer Edel Groot Mog. gevraecht geweest sijnde, heeft deselve tijt genomen, om sich dienthalven naeder te bedencken, ende vervolgens op gisteren verklaert, dat hy, gesien ende overwogen hebbende myne propositie ende de extensie, daarop praeparatorie gemaect, sich daarmede was conformerende ende dienthalven geene andere consideratiën was hebbende, welcken volgende dan oock de voorschreven resolutie op gisteren by resumptie finaelijk is gearresteert, soodat ick my dien volgende van een seer lastich ende voornaementlijk in dese bedroeffde tyden seer becommerlijk pack vinde gedechargeert, daerover ick meyne reden te hebben Godt Almachtich ten alderhoochsten te dancken. Ick sal UwEd. by gelegentheydt wel toesenden cotype van myne verschreven gedaene propositie ende van de geëxtendeerde resolutie, daarop genomen, off mogelijk deselve curieus mochte wesen, om te weten, op wat redenen ende praemissen ick die voorschreven myne dimissie versocht hebbe ende in wat termen deselve my geaccordeert is. Waarmede dese besluytende, sal ick verblyven.....

¹⁾ Die het amt van raadpensionaris waarnam.

66. (Aan Koenraad van Beuningen.
12 Augustus 1672).

Weledele, gestrenghe heer,

Het subit overgaen van de steden aen den Rhijn, het doorbreecken van den vyandt aen den Yssel ende het totaël verlies van de provinciën van Gelderlandt, Utrecht ende Overijssel, bynaer sonder tegenweer ende door eene ongehoorde lacheteyt oft poltronnerye, soo niet ten regarde van sommigen ook verraderye, heeft my meer ende meer geconfirmeert de waaerheydt van 't gene eertijds op de Republycque van Romen gepast wierde : „„Prospera omnes sibi vendicant; adversa uni imputantur””¹⁾), soo verre dat ick ondervonden en gesien hebbe, dat het Batavische volck niet alleenlijk alle de voorschreven rampen ende desastres heeft willen schuyven op myne schouderen, maer dat het sich noch niet en heeft gecontenteert met my ongewaepent te hebben sien vervallen onder de handen van vier gewaepende personen, die my, sooveel in haer was, hebben gemassacreert, maer dat sy, my door Godes wonderlycke bestieringe uut haere handen levendich geëschappeert ende van myne ontfangen quetsuren mettertijdt wederom genesen ende herstelt gesien hebbende, tegens alle haere magistraeten ende overicheden, die sy oordeelden in den Staet eenich gesach off directie te hebben, ende voorall mede tevens my, alhoewel maer een dienaer sijnde, met een generaele ongenegentheydt ende haet ingenomen geworden off gebleven zijn ; 't welck my dan gepermoveert ende geobligeert heeft myne dimissie ende ontslaeinge van het raedtpensionnaris-ampt te versoecken op de gronden ende fondamenten, kortelijck vervatt in de propositie, door my daertoe eerst by monde gedaen ende vervolgens in geschrifte overgelevert, daerop by Haer Edel Groot Mog.

¹⁾ In voorspoed rekenen allen zich de eer toe ; de tegenspoed wijten ze aan één (naar Tacitus, Agricola, caput 27).

mijn gedaene versoeck is toegstaen, sooals UwEd. 't een en 't ander uut het bygeleyde extract breeder sal gelieven te bemercken, 't welck ick van mijn plicht geacht hebbe UwEd. by desen te notificeren, opdat deselve voortaan geene brieven, tot kennisse van den Staet specterende, meer aan my gelieve te adresseren, maar deselve by provisie te laeten affgaen, met opschrift: „aen den heere raedtpensionnaris van den lande van Hollandt ende Westvrieslandt off diegene, die de voorschreven functie tegenwoordich soude mogen bekleeden”. Verblyvende altydts, die ik waarlijk ben

Zaterdag, 20 Augustus, volgde de moordpartij.

III. DE WITT IN ZIJN PARTICULIER LEVEN.

Den eersten keer, dat wij De Witt in zijn particulier leven kunnen gadeslaan uit zijn brieven, is in 1653, wanneer hij, kort na zijn benoeming tot raadpensionaris (Juli), genoopt is een eigen huishouden in Den Haag op te richten. Direct trekt het de aandacht, hoe hij tot in kleinigheden toe zich zelf met alles bemoeit. Men leze de volgende passages uit een brief aan een oom over den aankoop van paarden en aan zijn zuster over de reparatie van het binnenwerk der koets :

67. (Aan Cornelis van Sypesteyn.
7 September 1653¹⁾).

Nopende de sexe van de paerden remittere ick my alsnoch tot UE. wijs oordeel ende de gelegenthey, die dezelve aldaer voorcomen sal. Edoch oordeelt mijn coetsier, die ick jegenwoordich aengenomen hebbe, dat beter is ruynen ofte meeren te hebben als hengsten, uut oirsaecke dat, d'een off d'ander vrient my comende besoecken met paerden, die op myne stalle dienen te worden geseth, alsdar met de hengsten dickmael ongelegenthey soude werden veroorsaeckt, 't gene ick noch-tansoo hooch niet en wege, off sal mijn aengenaem wesen, dat, in cas beter slach van hengsten ende tot civilder prijs als wel ruynen ofte meeren te becomen sijn, UEd. deselve hengsten incoope.

68. (Aan de Vrouwe van Swijndrecht.
7 October 1653).

Ick sal de beantwoordinge op de courtoise woorden, vervatt in UE.'s missive van date den 5den deser loopende

¹⁾ Deze en de volgende brieven zijn uit Den Haag.

maendt, uutstellen, totter tijdt ende wyler toe ick de eere van desselfs bywesen alhier sal genieten, ende by desen alleenlijck versoecken, dat, by sooverre UE. noch eenich laecken overich heeft, omme daarmede te connen beleden de kussens, in UE. koetse leggende, desselfs geliefte moge wesen soodaenich laecken mede herwaerts te brengen, alsoo eenige plaetskens van de voorschreven kussens, door de mot t'eenemael opgegeten, beginnen door te breecken, ende sulx de voorgeroerde becleedinge t'meer ende meer nootsaeckelijck wort.

Waarmede affbreeckende, sal blyven enz.

Spoedig na zijn optreden als raadpensionaris vinden we De Witt in omgang met hooge adellijke families. Hij wordt lid van de „Union de la Joye”, een vereeniging van pretmakers uit de uitgaande Haagsche wereld. Hier heerscht een hoofsche toon, dien De Witt zeer goed vermocht te treffen. Hij schrijft o.a. aan freule Sophia Margaretha van Nassau, zuster van Johan Maurits en halfzuster van de eerste vrouw van den veldmaarschalk Johan Wolfert van Brederode :

69. (Aan freule Sophia Margaretha van Nassau.
14 Maart 1654).

Madame,

Si j'avois dérobé ce qu'il vous a plu par vostre bonté et générosité de m'envoyer, je n'en trouveroïs pas ma conscience enchargée et le guarderoïs toute ma vie comme l'ayant d'une personne dont je ne perdray jamais la souvenance et chériray toujours tout ce que viendra d'elle ; de mesmes que je garde et chérirai à jamais ce que je vous dérobay à la nuict de joye¹⁾ que dernièrement nous passâmes ensemble ; mais permetté moy, je vous supplie, que je demeure honest homme et que je ne contrevienne pas à une promesse que j'ai faite et confirmée

¹⁾ Vermoedelijk een feestje van de „Union de la Joye” of een danspartij bij Brederode.

par serment solemnel, afin que vous ne m'imputiez pas à ingratitude ou à manque d'affection ce qui se fait par un enécessité absolue. Je vous envoie icy avec le cachet¹⁾ (qui ne part de moy que tirant après soy mon coeur) un extraict de l'instruction²⁾, qui m'est donnée pour loy, assez raisonnable en toutes autres occasions, mais en celle-cy bien dure....

In 1654, wanneer hij ernstig naar een vrouw omziet, komt hij in degelijker gezelschap terecht. De keuze valt op Wendela Bicker, dochter van Johan Bicker en Agneta de Graeff, verwant dus aan twee zeer aanzienlijke en machtige Amsterdamsche regentenfamilies. De zaak werd in het begin van 1655 beklonken. De volgende brieven staan met de gewichtige gebeurtenis in verband. Vooral die aan de aanstaande — terecht een staaltje van omslachtige galanterie genoemd — is opmerkelijk.

70. (Aan Jean Deutz. 9 December 1654).

Mijn Heere,

Gisteren wederom alhier gearriveert sijnde, hebbe ick gevonden UE.'s seer aengenaeme missive van den 5den deser loopende maendt. Ende alhoewel ick aldaer de substantie van den lieffelycken innehoude van doen albereydts uut UE. verstaen, oock daerover myne schuldige danckbaerheyt eenigermaeten by monde betoont hebbe,

¹⁾ Waarschijnlijk bedoelt hij „sachet”, het hem gezonden handwerk.

²⁾ Art. XXXV der instructie van 1653, waarbij den Raad-pensionaris tot plicht werd gesteld „geen giften, gaven ofte geschenken (te) mogen ontfangen, genieten nochte profiteren van eenighe dingen, hoe kleyn die oock zouden moghen wesen, oock van eetbare spysen ofte dranck, ende dat van (n)yemandt, 't zy steden, collegiën, compagniën, kameren, personagiën ofte particuliere personen, die hy weet die yets aen Haer Edel Groot Mog. ofte derselver Gecommitteerde Raeden te doen te hebben ofte apparentelijck te sullen kryghen, ende dat soowel voor als naer de saecken afghedaen zullen zijn” enz.

soo vinde ick my nochtars verplicht UE. by desen andermael ten hoochsten te bedancken voor de eere, die het deselve beliefft heeft my door soo onverdiende weldaet ende soo beleeffde noodinge¹⁾ aen te doen ende te bewysen, verhoopende, dat de saecken alhier sich soodaenich sullen schicken, dat ik tegens den gesetten tijdt aen de aengeboder vreuchde sal connen participeren ; wenshende ondertusschen ende Godt Almachtich biddende, dat UE. met dat soete vriendelijck hertge in den staet, daerinne deselve nu staen te treden, moge wedervaeren alle heyl, geluck, voorspoet ende soodaenich contentement, als UE. selfs soude connen begeren. De wensch, die UE. in mijn faveur by voorschreven desselfs missive heeft gelieven te doen, geeft my de assureantie, omme UE. by desen gansch gedienslich te versoecken, dat deselve believe de moeyte te nemen, omme aen diegene, die UE. weet mijn ziele te possideren ende aen dewelcke ick door een rigoureux commandement ('t welck voorwaer op geen andere reden is gefondeert als op de souveraine wille van haer, die waerlijck is myne souveraine) beleth werde op dese wyse directelijck te sprecken, omme aen haer, segge ick, bekend te maecken, dat alleen de herdenckinge van haer aengenaem bywesen ende vermaeckelijck entretien, mitsgaders de hope ende imaginatie van noch solider vreuchde voor 't toecomende my in desselfs affwesen doen subsisteren ende preserven voor de swaere ongemacken, daerinne ick sonder soodaenich voetsel, uut oorsaecke van 't selve haer affwesen, onvermydelijck soude vervallen. Ende dat UE. believe by alle occasiën my sooveel mogelijck te introduceren in haere goede gratie, tot welcke importuniteyt ick des te meer genecessiteert werde te comen, omdat ick bynaer onvermydelijck tegemoedt sie, dat ick tegens toecomende Sondach my

¹⁾ Nl. tot bijwoning van het huwelijk van Jean Deutz met Wendela's oudere zuster Geertruid Bicker, dat den 28sten December 1654 gesloten werd,

niet sal connen daer vinden, om te mogen participeren in de vreuchde, die tegens deselve tijdt voor eenich jongh geselschap aldaer is geprepareert. Ende opdat ick soodaenige importante beneficiën van UE. niet soude vorderen sonder eenige de minste erkennisse over voorgaende, albereyds genoten weldaeden, soo gaet hierevens een stuck wilts, 't welck ick vertrouwe, dat aldaer t'allen tyde soo wel niet en soude sijn te become ende daarvan UE. sich mogelijk in de jegenwoordige gelegentheyte ofte aenstaende occasie wel sal connen dienen. Waermede my seer gedienselijck recommanderende in de goede gracie van UEd. ende van desselfs waerde ende lieve bruytge, sal ick, naer myne oodtmoedige gebiedenis aen Mevrouw, haere jegenwoordige ende UE.'s toecomende moeder, mitsgaders aen mijn neve ende nichte Trip met alle het jong geselschap verblyven,

Mijn Heer,

UE.'s oodtmoedige dienaar.

71. (Aan Wendela Bicker. 10 Januari 1655).

Aen Juffrouw Wendela Bickers,

Alhoewel ick tot noch toe, gehoorsaemende een precis, doch rigoureuus bevel, in deser voegen aen UE. niet hebbe derven spreeken, soo hope ich nochtans voortaan my somwylen van soodaenich entretien sonder offensie te sullen mogen dienen, onaengesien ick daertoe noch geen volcomen ende uitdruckelycke permissie hebbe weten te verwerven, vastelijck vertrouwende, dat UE. niet onaengenaem sal sijn by desen in 't seecker te werden bericht, dat in goede positie ende sonder eenich ongemack huyden alhier is gearriveert diegene, met welke UE. gelieft heeft te resolveren, immers toe te staen, dat desselfs fortune vermengt sal worden. D'overdenckinge der voorschreven resolutie veroorsaect in myne ziele groote vreuchde ende soude deselve vreuchde compleet sijn, indien die niet getroubleert wierde door een onverdullich

verlangen naer de vervulling van deselve resolutie ende naer 't volle genot van de onbegrypelycke vreuchde, die daerop tot accomplissement staet te volgen. Ick wapene my met alle myne patientie, omme de onverduldicheyt van 't voorschreven verlangen te overwinnen, maer ick bemercke, dat hoe de geluckige dach van 't voorschreven vermaeckelijck genot naederby comt, hoe oock 't voorschreven onverduldich verlangen meer ende meer d'overhandt neemt; ende byaldien 't selve verlangen voortaan van tijdt tot tijdt continueert te groeyen, naer proportie dat den voorschreven geluckigen dach comt te naederen, soo vrees ick den tijdt niet sonder ongemack te sullen connen doorbrengen, ten waere ick in deselve swaerichheit door de soeticheit van UE. bywesen wat wierde verlicht. Daernaer ick derhalven oock des te meerder sal verlangen ende trachten hetselve soo haest doenlijck te mogen genieten, verhopende oock alsdan, beter als in myne absentie, occasiën te sullen vinden, omme te betoonen, dat ick waerlijck ben ende altijds sal blyven enz.

72. (Aan Jean Deutz. 10 Januari 1655¹⁾).

Mijn Heere,

De oorsaecke, waeromme ick gisteren morgen voor mijn vertreck UE. noch trachtete te begroeten, was, om deselve volgens mijn schuldigen plicht mynen geringen doch oodtmoedigen dienst aen te bieden ende omme UE. gansch gediensstelijck te bedancken voor de mennichvuldige teecken van eere ende demonstratiën van

¹⁾ Niet onaardig is een passage uit een brief aan de weduwe van Elias Trip, van denzelfden dag, waarin De Witt verzoekt: „dat mede de nichten Halewijns my believen te vergeven de ongemacken, die deselve door de voorschreven myne importuniteyt hebben geleden, ende indien ick haer somwylen des avonts wat over d'ordinaris uyre hebbe opgehouden, dat zy hetzelve jegenwoordich met vroeck te bedde gaen wederom willen inhaelen, boven 't gene zy albereyds met lang slaepen hebben goetgemaect”.

vruntschap, die 't deselve beliefft heeft my buyten alle verdiensten te bewysen ; oock omme UE. met eenen be- kent te maecken, 't gunt deselve ontwijffelijck albereyds sal hebben vernomen, dat ick in myne bekende poursuit- tes het geluck gehadt hebbe van sooverre te rëusseren, dat den 29sten van dese loopende maendt is beraemt ende vastgesteldt, omme tegens denselven door een publycque byeenkomste van vrunden het langgewenschte werck finalijck te perfectionneren ende vervolgens het- selve, de behoorlycke solemniteyten gepasseert sijnde, met een soete versegeling te bekrachtigen.

Maer dewyle ick by faulte van experientie seer on- cundich ben van de saecken, die my in soodaenige ge- legentheydt, insonderheydt naer de manniere, binnen de stadt van Amstelredam gebruyckelijck, staen te besorgen, soo hadde ick gemeynt by deselve occasie daerop van UE., als daarvan best bewust sijnde, eenige onderrichtinge te versoecken, gelijk ick dan alsnoch by desen seer ge- dienstelijck bidde, dat UE. gelieve de moeite te nemen van my door een letterken te verwittigen, wat ick ten voorschreven eynde te besorgen hebbe, insonderheydt ten reguarde van die saecken, die voor date van den voor- schreven solemnelen dach moeten gereedt wesen, 't zy van wijn, van zuycker, van hypocras ende generaelijck van alle 't gene by UE. onlangs in gelycke gelegentheydt bestelt is geworden. Daermede UE. singulierlijck sal obligeren,

Mijn heere,

UEd.'s oodtmoedige dienaer.

Den 18den Januari werd de volgende uitnoodiging ge- schreven tot het „huwelijck” (d.i. wat wij de aantekening noemen):

73. (Aan een aantal familieleden¹). 18 Januari 1655).

Ick hebbe UE. voor desen, volgens mijn schuldige

¹) Nl. Cornelis de Witt ; Jacob van Beveren, heer van

plicht, mondelinge gecommuniceert, hoedat ick, nu eenigen tijdt herwaerts getracht hebbende te winnen de goede genegentheyt van Juffrouwe Wendela Bickers, derde dochter van wylen d'Heer Johan Bickers, zaliger gedachtenisse, in sijn leven Borgemeester der stadt Amstelredam, mitsgaders van desselfs moeder ende vrunden, ten fine UE. bekent, eyntlijck soovele hebbe geobtaineert, dat my by voornoemde Juffrouw, met goetvinden van Je voorschreven haere moeder ende vrunden, is geaccordeert ende toegestaen eene gewoonlycke byeencomste, omme in den naeme Godes tusschen ons beyden een contract van huwelijck opgerecht te mogen werden. Waertoe alsoo ick vā noode hebbe den goeden raedt ende assistentie van myne naeste ende vertrouwste geallieerden ende bloetverwanten, ende specialijck mede wel wenschte, dat UE. *met desselfs lieve huysvrouw*¹⁾ sich nevens anderen daertoe gelieffden te laeten gebruycken, soo hebbe ick, steunende op UE.'s gewoonlycke discretie ende bekende affectie t' mywaerts, de vrymoedicheyt wel derven nemen, omme UE. by desen gansch gedienselijck te versoecken, dat desselfs gelieffte moge sijn, my die eere ende gunste te bewysen van sich ten voorschreven eynde op de voorgeroerde byeencomste (die gehouden sal worden binnen Amstelredam voorschreven, ten huysse van de weduwe van wylen den voornoemden Heere Johan Bickers, op den 29sten deser loopende maendt) te willen laeten vinden ende UE. ten dien fine, uutterlijck tegens den 28sten daerbevorens,

Zwijndrecht, en Diederik Hoeuft, heer van Fontaine Peureuse, Domheer ten Dom te Utrecht, met zusters van den Raadpensionaris gehuwd, resp. met Johanna en Maria de Witt; Cornelis van Sypesteyn (te Hillegom), Dirk van Coolwijk (te Delft), Quintijn de Veer (te Den Haag), Anthony Vivien (te Dordrecht), ooms door hun huwelijck; mevrouw Loten (te Leiden), een tante, zuster van De Witt's moeder en weduwe.

¹⁾ Deze woorden werden natuurlijk in den brief aan mevrouw Loten uitgelaten.

derwaerts te vervoegen, nemende desselfs optreck ende commoditeyt in 's Heeren logement binnen de voorschreven stede, alwaer ick tot UE.'s receptie ende acomodement de vereyschte ordre sal hebben gestelt.

Ende sal UE. daarmede boven maeten verobligeren enz.

De „bruiloft” (d.i. het huwelijk bij ons), door Vondel bezongen, had op 16 Februari plaats en werd door 71 gasten bijgewoond, iets minder dan het maximum, dat volgens een kort te voren uitgevaardigde stedelijke keur geoorloofd was.

Er werden uit De Witt's huwelijk acht kinderen geboren, waarvan drie jong stierven. Wendela, een eenvoudige, oprechte vrouw, die haar man innig liefhad, nam in De Witt's leven geen overgroote plaats in; zij was juist de vrouw, volzaam en zorgzaam, die de man met zijn ingespannen werkzaamheid behoefde. Wanneer zij hem op jeugdigen leeftijd door den dood ontvalt, blijft De Witt uiterlijk onbewogen; maar vooral in een der hierna volgende, op het afsterven betrekking hebbende brieven — dien aan Hoffwege — zal men opmerken, dat hij innerlijk geleden heeft.

74. (Aan Jean Deutz. 29 Juni 1668).

Mijn heer ende broeder,

Naerdatt wy gisteren weynich naer seven uyren in den avondt alhier met goedt gemack, voornaementlijk sooveel de reyse te schepe gedaen is, waeren gearriveert¹⁾, is de volgende nacht de swaere hoofdpijn ende oock de hartkloppinge van myne lieve huyschvrouwe comen te cessen, doch daerjens is zy wederom voor een corte tijdt met eene swaere benaewwtheydt aen 't harte besocht geworden, die begonnen heeft te minderen ende oock eyntlijk bynaer in 't geheel is comen te cessen door veel ende continueel sweeten, 't welck korts naer middernacht heeft begonnen door te breecken ende oock jegenwoordich noch duyrt. Uut den brandt, die het sweet uutwerpt,

¹⁾ De Witt en zijne vrouw waren bij Deutz te gast geweest.

ende eenige dorstigheydt, daarmede die werdt vergeselschap, is wel aff te nemen, dat zy niet vry van coortse is, die wy hopen, dat mettertijt door 't sweeten, daertoe de nature haer noch seer genegen toont, mede sal werden gesurmonteert, alsoock dat zy de aenstaende nacht wat sal connen rusten, overmits sy naer onse aencomste alhier noch niet off immers seer weynich heeft geslaepen.

Wy vinden ons ten hoochsten verplicht, UwEd. by desen gansch gedienslich te bedancken voor desselfs onthael, maer insonderheit voor 't gemack, 't welck UwEd.^{ts} beminde myne lieve huyschvrouwe niet alleenlijck aldaer, maer oock geduyrende de reyse herwaerts geprocureert ende bestelt heeft. En dese hiermede affbreeckende, sal ick verblyven enz.

75. (Aan Anna de Witt¹). 30²) Juni 1668).

Beminde dochter,

Ick hebbe UwEd. uut Amstelredam geschreven, hoe dat wy van voornemen waeren een speelreysken te doen naer de woninge van UwE. oom Deutz, gelijk wy oock op Dingsdach voorleden derwaerts sijn gereyst. Maer UwE. moeder³) aldaer wat indispoost geworden sijnde, hebben wy voorlede Donderdach de reyse herwaerts aengevangen ende sijn alhier des avondts met goet gemack gearriveert, in hope dat de sieckte van UwE. mama in corten soude beteren; maer deselve continuerende, heeft UwE. mama verklaert gaerne UwE. geselschap hier te sullen hebben, waerop ick geresolveert hebbe UwE. benevens haere beyde susters herwaerts te ontbieden, ten welcken eynde monsieur Bacherus⁴) derwaerts comt,

¹) De oudste dochter; zij was met 2 zusjes te Oirschot bij den wonderdokter Fey.

²) Vóór „3oen” staat in de minuut „ien” (nl. Juli), wat geschrapt is; misschien bewijst deze rature, dat het reeds nacht was, toen de brief geschreven werd. De hand is vast als altijd.

³) Vóór „moeder” is in de minuut „mama” geschrapt.

⁴) Een klerk van De Witt.

die UwE. te saemen ten spoedichsten naer Den Haege sal geleyden ; waarmede UwE. nevens desselfs susters in Godes heilige bescherminge bevelende, sal ick verblyven, beminde dochter, UwE. geaffectionneerde vaeder.

76. („Aan Diewertge, dienstmaecht van den heer raedtpensionaris De Witt”¹⁾). 30 Juni 1668).

Eersaeme, discrete, goede vrundinne²⁾,

D’indispositie van myne huyschvrouwe heeft ons doen resolveren, van de hoffstede van onse broeder Deutz ten spoedichsten herwaerts te comen, ende deselve reden heeft ons gmoveert, de kinderen alle drie op ’t alderspoedichste herwaerts te ontbieden, ten welcken eynde monsieur Bacherus hiermede herwaerts comt. UwE. sal wel doen van de reyse herwaerts soo haest doenlijck naer den ontfang deses ende naer overleveringe van de bygaende brieff aen den heer Fey aen te vangen ende ten spoedichsten voort te setten ; ’t welck verwachtende, bevele ick UwE. in de bescherminge Godes ende verblyve U.L. goede vrundt.

77. („Aan den heer Arnoldus Fey tot Oirschot”. 30 Juni 1668³⁾).

Mijn heere,

Uyt UwE. missive van den 20^{en} der voorlede maendt

¹⁾ In de minuut zijn „30en Junii” en „1en Julii” geschrapt; daarna is er weer „30en Junii” boven geschreven.

²⁾ De dienstbode heette Diewertje Jacobs Born. Na het overlijden van mevrouw De Witt schonk De Witt legaten, o. a. „aen Diewertge Jacobs, sijnde de werckmeyt, voornaementlijck om den dienst, die deselve gedaen heeft ontrent de kinderen tot Oirschot, ten tyde deselve aldaer geweest sijn onder de opsicht ende de cure van mr. Fey, de somme van 25 gulden”.

³⁾ In deze minuut zijn in het adres geschrapt : „mr.”, waarboven „den heer Arnoldus”, en „1en Julii”, waarboven „30en Junii” geschreven is.

hebb' ick met sonderling contentement vernomen, dat UwE. ons dochterken Agneta geen harnasch, maer een stijff ceurslijffken sal aendoen. De jegenwoordige dispositie ende gelegentheyt van myne huysvrouw verseyscht, dat onse kinderen alle drie ten allerspoedichsten herwaerts comen, daerom ick diegene, die UwE. dese sal overleveren, expresselijck derwaerts gesonden hebbe. Indien geduyrende haer affwesen vandaer yets tot haere genesinge alhier kon ende moet werden gecontribueert, soo versoecke ick, dat UwE. onse dienstmaecht Dieuwertge daervan perfectelijck gelieve te onderrichten, ende sal UwE., sulx doende, ten hoochsten verobligeren enz.¹⁾.

78. („Aan den heer François Focanus, landdrost over de meyerie van 's Hertogenbosch”.

2 Juli 1668).

Mijn heere ende neve,

UwEd.^{ts} missive van den 29^{en} der voorlede maendt is my wel ter handen gecomen. Ick soude seer gaerne op UwEd.^{ts} versoeck myne kinderen permissie gegeven hebben, om haer op de aenstaende kermesse aldaer voor eenige weynige daegen wat te vermaecken, ten waere het Godt Almachtich gelieft hadde myne lieve huysvrouwe, naerdatselve acht daegen was sieck geweest, gisteren nacht ontrent één uyre uut dese wereldt tot sich in de eeuwige vreuchde te haelen; 't welck dan oock oorsaecke is, dat ick de verschreven myne kinderen door een expressen, tot dien eynde affgesonden, herwaerts hebbe doen haelen. Ick vinde my ondertusschen verplicht UwEd. over 't verschreven gedaene versoeck mits desen te bedancken.

¹⁾ Deze drie brieven zijn waarschijnlijk kort vóór het overlijden geschreven.

79. („Aan den heere van Hoffwege, commandeur tot Bergen op den Zoom”.
12 Juli 1668).

Mijn heere,

Ick en sal my alhier niet extenderen over 't groot verlies, 't welck ick door 't affsterven van mijn lieve ende waerde huyschvrouwe saliger gedachtenisse gedaen hebbe, als wetende, dat dese sich adresseert aen diegene, die t'anderen tyde geproeft heeft, hoe smertelyck het valt, soo waerden pandt te moeten derven; ende, ten waere ick over lange tegens soodaenigen toevall waere gewaepent geweest ende oock geleert hadde, dat de wille des Heeren ons een wett is, die wy ons vrywillichlyck sonder murmureren moeten onderwerpen, wil ick gaerne bekennen, dat ick onder soo sensiblen ende irreparablen slach hadde moeten bucken. Ick vinde my ondertusschen aen UwEd. ten hoochsten verobligeert over de affectueuse termen, met dewelcke het UwEd. belieft by desselfs missive van den 5^{en} deser loopende maendt sijn medelyden over 't voorschreven mijn verlies te betoonen, Godt Almachtich van herten biddende, UwEd. ende desselfs gansche familie noch vele jaeren voor diergelycke toevallen te willen bewaeren ende my occasie geven, om metterdaedt te mogen betuygen, dat ick waerlyck ben enz.

Verder deelen wij nog mede een brief aan Fey, ten verfolge op dien van 30 Juni aan denzelfden:

80. („Aen den heere Fey”. 13 Juli 1668).

Mijn heere,

Myne drie dochterkens sijn in de voorlede weecke alhier van Oirschot wel aengecomen: ick vinde het lijffken, voor Agnietge gemaect, seer gemackelyck ende sonderlinge wel passende, soodat ick wil hopen, dat zy daer gansch geen ongemack van sal hebben; onse dienst-

maecht, met de kinderen aldaer geweest sijnde, heeft gerapporteert, dat UwE. geordonneert hadde, dat zy, naer 't verloop van een maendt, weder derwaerts soudén comen ; ick wenschte wel, dat myne oudste dochter Anna de Witt alhier mochte blyven tot mijn geselschap ende assistentie, ende soude ick haer, mits het afsterven van haer moeder, niet wel connen missen ; versoecke derhalven, dat UwEd. my eens gelieve te adviseren, off het niet soodaenich soude connen werden ingeschickt, dat zy, immers noch vooreerst, alhier by my mochte verblyven ende dat UwE. haer van tijdt tot tijdt dede oversenden de salven off olyen, daarmede zy van tijdt tot tijdt sal moeten werden gesmeert ; ende als UwE. tzyner tijdt soude mogen noodich achten, dat zy noch mede eens derwaerts overquam, om door UwE. naeder gevisiteert te worden, soude ick haer een keer derwaerts laeten doen.

De laatste brief spreekt ons van de teedere zorg, waarmede De Witt zijn kinderen omgaf. Over dit familieleven handelen ook nu de nu volgende brieven, waarin men telkens weer zal opmerken, met hoe groote belangstelling De Witt te midden zijner altijd drukke werkzaamheden het doen der zijnen bleef gadeslaan :

81. („Aen Anna de Witt, ten huysé van vrouwe Anna van der Burch, weduwe van wylen d'heer Geerard Hoogeveen, in sijn leven hooftofficier der stadt Leyden". 14 Januari 1671).

Beminde dochter,

Ick hadde niet getwijffelt, off ick soude al een letterken van u vernomen hebben, eer ende bevorens so vele daegen naer uw vertreck uut Den Haege doorgelopen soudén sijn geweest ; ick en kan echter niet dencken, dat de affaires aldaer soo mennichvuldich ende soo pressant vallen, dat ghy niet een uyrken soudt connen utvinden,

om een briefken aen my ofte aen uwe moeye Van Swieten¹⁾ te schryven. Ick hebbe al verlangt te mogen weten, met wat geselschap ghy ende de nichten aldaer haer divertissement meest genomen hebben, te meer alsoo ons hier al geruchten voorcomen van vryagiën aen de nichten Van Born²⁾ ende Van Hoogeveen, daervan men vremdtvindt, dat ick my t'eenemael ignorant houde, niet-tegenstaende mijn eygen dochter by haer is ende my wel eens door een briefken, soo men meent, sal hebben geadverteert van 't gene aldaer passeert.

Den heere Van Swieten, uw oom, maeckt staet op Saturdach toecomende aldaer te moeten wesen, dien ick dan sal versoecken de moeyte te willen nemen u herwaerts te geleyden, doch soo onse nichte Hoogeveen resolveert met haer dochter ende nichte Van Born ons voor eenige daegen alhier te comen vergeselschappen, gelijk ick Haer Ed. hiernevens by missive ben versoeckende ende ghy oock naeder daertoe by monde instantie sult hebben te doen, soo sal ick ten voorschreven daege selfs wederom derwaerts comen, om de eere te mogen hebben van Haer Ed. herwaerts te conduiseren. Ick sal hierop ten spoedichsten een briefken tot antwoordt verwachten ende verblyve, beminde dochter,
uwe geaffectioneerde vaeder.

82. (Aan de Vrouwe van Zwijndrecht.
14 Januari 1671).

Mevrouwe ende eerwaerde moeye³⁾,

De groote eere ende het singulier vermaeck, 't welck ick ende myne suster Maria vele weecken, jae maenden,

¹⁾ Jacoba Bicker, zuster van De Witt, gehuwd met Gerard Bicker van Swieten, heer van Swieten.

²⁾ Dochters van François van den Born, in denzelfden verren graad aan De Witt verwant als de dochters van Van Hoogeveen.

³⁾ Dit briefje is blijkens de minuut door De Witt voor zijn tweede dochter, Agneta, ontworpen.

aen den anderen t'uwen huysen genoten hebben, veroblighen my UwEd. daerover by desen ten alderhoogsten te bedancken, alsmede over de goede ende sorgvuldige opzicht ende bestieringe, over onse jeucht ende onse personen met eene moederlycke affectie gehadt ende waergenomen. Wy wenschten van herten capabel te sijn, om UwEd. daerjegens wederom eenige aengenaeme diensten te connen doen, maer daertoe vermits onse jonge jaren ende andere gebreeken noch t'eenmael onbequaem sijnde, connen wy alleen hopen, dat wy, in tyden ende wylen onder Godes zegen tot meerder capaciteyt ende perfectie gecomen sijnde, occasie sullen vinden, om soo vele weldaeden, van UwEd. ontfangen, aen deselve ofte aen haere descendenten eenigermaeten te connen vergoeden, daernaer wy ten uutersten verlangen, blyvende ick ondertusschen, die ick waerlijck ben, mevrouwe en eerwaerde moeye, UwEd.^{ts} oodtmoedige dienaressen ende gehoorsaeme nichte.

[P.S.] Hiernevens gaen wederom terugge een paer hoeden van nichte Van Born, by abuys voor de onse genomen sijnde, mede in ons coffer nevens 't ander goet gepackt waren.

83. (Aan Jean Deutz. 22 December 1671).

Mijn heere ende broeder,

UwEd.^{ts} missive van den 15^{en} ende 19^{en} deser loopende maendt sijn my successivelyck wel ter handen gecomen. Ick hebbe uut de laetste van deselve gesien, dat frère De Graeff UwEd. openinge gegeven hadde van de particuliere saecke, myne familie raeckende, waerop ick het advis van de vrunden versocht hadde. Ick bemercke, dat UwEd. presupponeert uut het discours van gemelden onsen broeder te hebben afgenomen, dat myne consideratiën op 't verschreven subject sijn conform UwEd.^{ts} advis, in de verschreven missive breeder geëxpresseert; daerop ick my verplicht vinde, tot UwEd.^{ts} naeder

informatie deselve bekend te maecken, dat ick mijn sentiment ontrent die saecke aen de vrunden niet geopent, maer voorbedachtelijk ingehouden hebbe, om des te beter gedient te mogen werden van haer eygen ende innerlijk sentiment, 't welck ick beducht was, dat sich andersins lichtelijk naer myne geopenbaerde inclinatie wat soude hebben gebogen, gelijk mogelijk UwEd.^{ts} advis, steunende op 't presuppoost, dat myne speculatiën dienconform waeren, oock daerdoor al wat meerder naer die kant getrocken is als het andersins wel soude zijn geweest; 't welck my dan jegenwoordich verobligeert UwEd. myne innerlycke gedachten op 't selve subject wat breeder bekend te maecken, die daerhenen gaen, dat ick oordeele best geraeden te zijn myne toestemminge tot het voorgestelde huwelijk noyt te geven, maer hetselve standtvastelijk van de handt te wysen, daertoe my voornaementlijk moveren de naervolgende drie redenen :

Eerstelijk, dat de persoon sich tot dese tijdt nergens toe heeft geapplianceert, maer eygenlijk voor een ledichganger aengesien moet werden, daerjens ick altijds een groote aversie gehadt hebbe, als door vele exempelen geleert hebbende, dat soodaenige luyden, getrouwt sijnde ende met haere ledige uyren geen raedt wetende, tot slecht geselschap ende vervolgens mede tot een onordentelijk leven vervallen.

Ten anderen, dat ick by mijnselven wel kan concludeeren, dat een persoon van die gelegentheydt, van die avantagieuse gestalte, van goede vrunden ende van een leven, totnochtoe ongedebaucheert, in de voorgenomen alliancie eenich honorabel avancement ende daerdoor verbetering van syne conditie is beoogende; waerinne hy sich in tyden ende wylen t'eenemael soude bedrogen vinden, alsoo hy ten aensien van syne geboorte — als nergens in Hollant borger wesende ende noch veel min by de edelen connende geappuyeert worden — ende ten aensien van syne studiën off capaciteyt tot geenderhandt

honorabel employ in Hollandt met goedt fundament kan aspireren ; ende dat ick oock soo daeromme als om meer andere obstaculen, in de natuere van die saecke residende, daertoe noch door mijnselven noch door myne vrunden oyt soude willen de handt bieden, te meer alsoo ick albereydz met meer dan te veel odie ende invidie gechargeert ben, uut oorsaecke dat eenige van myne bloedtvrunden ende verwanten gepromoveert sijn tot ampten, daer zy echter geensins sijn ingedrongen, maer daertoe zy met eene groote faciliteyt off door 't appuy van andere vrunden off in consideratie van haere personele qualiteyten ende capaciteyt sijn geraeckt ; ende dat, hem mitsdien sijn oochmerk ontstaende, het onfeylbaerlijck een ongeluckich huwelijck worden soude, daarvan ick mede niet dan al te veel exempelen in mijn leven gesien hebbe.

Ten derden hebb, ick altijdts het voornaemste geluck in dese werelt gestelt in de indissoluble societeyt, gecontracteert met een liefthallich ende medegaende humeur, konnende, naer mijn oordeel, alle den rijkdom van de werelddt niet compenseren het verdriet, 't welck een incompatibel humeur causerende is niet alleenlijck aen diegene, die daeraen door een indissolublen bandt is verbonden, maer oock aen de gansche familie, daerinne soodaenich insociabel humeur werdt geassumeert. Hoedaenich nu eygentlijck het humeur van dese persoon in tyden ende wylen soude mogen werden bevonden, is my noch niet volkomentlijck bekend ; maer ick hebbe van myne voorouders voor eene lesse ontfangen, dat men in materie van huwelijck de kinderen niet en moet aenslaen, daer een het humeur van de ouders niet aen en staet. Ick hebbe de vaeder seer wel ende de moeder oock eenichsins selfs gekent, doch van de laetste noch meerder door getuigenisse van anderen verstaen, maer hebbe deselve beyde soodaenich van humeur bevonden, dat, als de soon noch het beste van hun beyde possideerde, ick veel liever myne kinderen ter kercke soude geleyden, om se aldaer

onder de aerde te sien begraeven als om se aldaer met soodaenich een humeur door huwelijk te sien paeren. De teecken en, die ick totnochtoe in sijn comported bespeurt hebbe, en connen my van de apprehensie, dat hy wel soude mogen patriseren¹⁾, niet genesen; ende derhalven oordeele ick oock absolutelyck van mijn plicht te sijn hem t'eenemaal uut myne familie uut te houden . . . Waarmede affbreeckende, verblyve ick enz.

84. („Aen juffrouwe Alida de Graeff²⁾”).
8 Augustus 1671).

Mejuffrouwe ende veelwaerde nichte,

Het vermaeck, 't welck UwEd.^{ts} aengenaem bywesen aen de gansche familie alhier in 't generael, ende aen my in 't bysonder gegeven heeft, verobligeert my UwEd. daerover by desen ten hoochsten te bedancken ende te versoecken, dat wy van 't selve vermaeck niet al te lange mogen blyven ontsett, maer dat UwEd. volgens toesegginge, soo door de heer borgemeester, UwEd.^{ts} vaeder, mijn waerde oom, als door UwEd. selve op 't afscheydt gedaen, ons de eere gelieve te doen van ons in corten, ende uutterlyck tegens de aenstaende winter, weder by te comen, als wanneer ick oock particulierlyck wederom mijn genucht hope te scheppen in 't bespeuren ende admireren van de groote progressen, die UwEd. binnen korten tijdt in de cijfferkonste is doende; waertoe indien ick noch yets sal connen contribuieren, hetselve met een singulier contentement ende vermaeck doen ende naer vermogen presteren sal. Ende opdat UwEd.^{ts} uutmuntende geest middelerwyle oock eenige oefeninge in die materie hebben moge, soo gaen hiernevens eenige arithmetische voorstellingen, die UwEd., soo het deselve wel gevalt, gelieve op te lossen ende my, soo nu soo dan, het facit ofte de uitcomste van dien, tot twee

1) Op zijn vader gelijken.

2) Dochter van Andries de Graeff.

ofte drie in een weecke, met de manniere van uutcyferinge, op dewelcke de oplossing sal sijn gedaen, over te senden. Waarmede UwEd. een sonderling vermaeck sal toebrengen aen diegene, die is ende altydts sal blyven,

mejuffrouwe ende veelwaerde nichte,

UwEd. ootmoedige dienaar ende
geaffectionneerde neve.

[P. S.] Ick bidde, dat UwEd. de moeyte gelieve te nemen van myne dienstige gebiedenisse te doen aen UwEd.^{ts} papa, mijn waerde oom, aen onse moeye Trip ende aen UwEd.^{ts} suster, mijn lieve nichte.

De voorstellen, bij den brief gevoegd, maar met andere hand geschreven, laten wij achterwege. Alleen als een staaltje volgen de vijf eerste :

Hoeveel is $1\frac{1}{2}$ maendt interest van 10.300 gulden.

„	$2\frac{2}{3}$	„	600	„
„	$5\frac{2}{5}$	„	5.000	„
„	$3\frac{2}{5}$	„	20.000	„
„	$8\frac{3}{4}$	„	2.100	„

Alle tegens 4 ten 100 in 't jaer.

Een gelukkige oefening voor een jong meisje!

Het is overbekend, dat De Witt zich strikt hield aan het artikel zijner instructie, waarin hem het aannemen van geschenken verboden werd. Hij mocht terecht schrijven, dat een ieder wist, dat hij onbesmet was van zulke „vuiligheden”, waarvan men in het buitenland toch soms niet naliet hem te betichten. Overtalrijk zijn in zijn correspondentie de brieven, waarbij hij hem toegezonden gaven terugzendt. Zoo o.a. een stuk wild aan Joachim Irgens, een zijner vele neven, met de toevoeging :

„hetwelcke alsoo vermits het besloten waeter t'sedert eenige daegen herwaerts niet bequaemlyck heeft connen geschieden, ende dat middelerwylen 't voorszede present voor corruptie diende te werden gepreserveert, soo hebbe

ick hetselve doen toestellen sulx ende in der voegen als 't hiernevens weder terugge gaet, versoeckende, dat UEd. sulx ten goede gelieve te duyden ende het voorszeyde wildt op onse gesontheyt met een frisschen roomer te begieten". Curieus is verder het volgende staaltje :

85. („Aen Sr. Gillis van Rijmsdijck tot
Gassel by de stadt Graeve".
24 November 1664).

Monsieur Rijmsdijck,

UL. missive van den 29^{en} der voorlede maendt is my t'syner tijdt wel ter handen gecomen, oock daernevens door den schipper op 's Hertogenbosch gebracht het wildt swijn, daerinne geroert ; maer aengesien ick niet gewoon noch bevoecht ben eenige presenten, groot ofte kleyn, aen te nemen ofte t'ontfangen, soo hebb' ick den schipper belast 't verschreven swijn wederom derwaerts te voeren, die my te kennen gegeven hebbende, dat het lichtelijck bedorven soude wesen, eer ende bevorens hy het wederom aen UL. soude connen bestellen, hebb' ick hem belast 't selve swijn alhier te verkoopen ende UL. de penningen, daarvan procederende, terugge te brengen ; daertoe hy verklaerende geene gelegentheydt te weten, hebb' ick het swijn door een kock ten besten doen beneficiëren, onder dewelcke één quartier is bedorven ende van de resterende drie quartieren met het hoofd is by hem gemaect drie silvere ducats met een rijxdaelder, maeckende elf gulden negenthien stuivers, welke penningen dan hiernevens gaen, die UL. ten dienste van het dorp Gassel ofte van de armen aldaer gelieve te besteden. Waertoe dese alleenlijck dienende, sal ick hiermede affbreecken ende verblyven UL. goede vrundt.

Van aanraking met Nederlandsche kunstenaars en letterkundigen bemerkt men in De Witt's brieven niet veel. In een brief aan Jan Lievens treft de hooghartige toon :

86. („Aen monsieur Jan Lievensz, meester contrafaicter, wonende in de Hartestraet tot Amsterdam". 13 Juli 1664).

Monsieur Jan Lievensz,

Ick hebbe d'heer Pieter de Graeff, mijn swaeger, aauthorisatie ende last gegeven, om UE. voor de bewuste twee contrafaictsels te contenteren. Sijn Ed. heeft al over eenige daegen, voornaementlijk tegens het verkiesen van een bewindthebber van de Oost-Indische Compagnie, geresolveert geweest derwaerts te vertrecken, doch d'indispositie van desselfs huyschvrouwe heeft syne reyse tot noch toe doen uutstellen. Soo haest hy aldaer sal wesen gearriveert, kan UwEd. sich aen hem, ten verschreven eynde, adresseren. Ick moet nochmaels verklaren het werck seer slecht te bevinden, gelijk het oock voor soodaenich van alle kenders gekeurt werdt, behalven dat daerinne, voornaementlijk in 't contrafaictsel van mijn schoonmoeder, zaliger gedachtenis, gansch geene gelyckenisse en is. Ick blyve etc., UE. goede vrundt.

Over De Witt's opvattingen in zake godsdienst en wijsbegeerte geven de beide volgende brieven eenig inzicht :

87. (Aan Professor Heydanus¹⁾.
22 November 1656).

„Mijn Heer,

Het heeft my bedroeft uut de jongst uitgegaene theses van Doms. Heereboord²⁾ te bemercken, dat luyden, die professie doen van de rechte philosophie ende sulx lieffhebbers behooren te sijn van wijsheyt ende waerheyt, door haeren onmaetigen yver haer selven ende de saecken, die sy willen voorstaen, tegens haer eygen begeerte meer naedeel toebrengen als diegene, die, ter contrarie gepor-

¹⁾ Hoogleeraar te Leiden, voorstander der Cartesiaansche richting.

²⁾ De hoogleeraar Adrianus Heereboord was eveneens een overtuigd Cartesiaan.

teert wesende, sulx gaerne sien ende van herten wenschen. Ick hebbe my verplicht gevonden daerover te schryven aen den Heere Rector Magnificus, in soodaenige termen, als UE. uut d'ingeleyde copye sal gelieven te bemercken, die ick oock goedt gedacht hebbe UE. by desen te communiceren, niet twijffelende, of UE. sal soodaenige imprudentie mede disadvoueren ende met gevoechlijckheyt helpen rechten, opdat d'onvoorsichticheyt van een man, die sich uutgeeft voor een defenseur van de rechte liberteyt in 't philosopheren, by anderen niet en moge werden gebruyckt tot een wapen, omme daarmede alle rechte philosophen in haere vryheyt te vercorten. Waertoe dese alleenlijk dienende, sal hiermede affbrecken ende verblyven enz.

88. (Aan Esajas Clement, „bedienaer des Heiligen Evangeliums tot Rotterdam”. 10 Mei 1670).

Mijn heere,

Ter occasie, dat onlangs de presidentsplaetse in den Hove van Hollant is comen te vaceren ende dat daertoe eenige uutmuntende mannen in consideratie comen, werdt onder anderen mede dikmaels gespelt de naem van den heer Paets, raedt ende vroedtschap, mitsgaeders jegenwoordich gecommitteerde in 't collegie ter admiraliteit aldaer, welckers ervaerentheydt in materie van rechten ende policie my, nevens veel andere syne uutsteekende wetenschappen ende qualiteyten, ten vollen is bekend; maer aengesien den gemelden heere Paets by eenigen daervoor aengesien ende gehouden werdt, alsoff hy in materie van religie gevatt soude hebben sentimenten, met de orthodoxe leere der gereformeerden ende der publycque kercken in dese landen t'eenemael incompatibel, 't welck in alle manieren in de persoon van een president in den gemelden hove van seer quaedt effect soude connen wesen, soo soude ick ten besten van 't landt ende ten dienste van Godes kercke daerontrent seer gaerne

wat naeder, ende seeckerder wesen geïmformeert; ende naer voorgaende ondersoeck, van wien ick soodaenige informatie best soude connen trecken, bericht ontfangen hebbende, dat Uw Eerw. al over lange somwylen occasie gehadt heeft van desselfs conversatie ende, bygevolge, oock om desselfs sentimenten ontrent het stuck van de religie beter als anderen te connen penetreren, soo hebb' ick my geëmancipeert ende verstout, om Uwe Eerw. by desen gansch gedienslich te versoecken, ten eynde het desselfs goede geliefte moge wesen, my door een letterken te informeren, wat Uwe Eerw. van de sentimenten van den gemelden heere Paets ontrent het stuck van de religie is bekend, immers wat deselve daarvan oordeelt. Waarmede Uwe Eerw. onfeylbaerlijck den lande dienst doen ende in allen gevalle sonderlinge verobligeren sal diegene, die is enz.

IV. BINNEN- EN BUITENLANDSCHE POLITIEK.

Een uiteenzetting van De Witt's politiek verwachtte men hier niet. Daartoe is het hier de plaats niet. Wij voegen — om tot nadere kennismaking op te wekken — hier slechts enkele uitingen bijeen, die de algemeene lijnen zijner binnen- en buitenlandsche politiek aangeven.

De eerste leert men het best kennen uit zijne beroemde deductie van 1654, geschreven ter verdediging van het beleid bij de aanvaarding door de Staten van Holland van de door Engeland opgelegde acte van seclusie, n.l. tot uitsluiting van alle leden van het Oranje-huis uit de door hen vroeger bekleede waardigheden. De Witt doet zich hier kennen als republikein en als voorstander van een zoo groot mogelijke zelfstandigheid van de deelen, gewesten en steden, waaruit de Republiek bestond ! Men leze de volgende uittreksels :

89. — Vooral dient in achtinge genomen het vast fundament tusschen alle de provinciën buyten controversie, dat namentlijk by de Staten van de respective provinciën, yeder in den synen, is de volle ende absolute Souveraineteit, midsgaders het indisputabel regt ende d' onbepaalde macht, omme over alle saecken, die by de voorz. Unie ofte by particulier consent van de provinciën aen de Generaliteit niet zijn gedefereert, by hun selven te resolveren, disponeren, ende decreteren ofte daerinne te doen ofte te laten, 't gene deselve voor den dienst van hare provincie ofte van de ingesetenen van dien noodig achten ofte andersints goedvinden mogen, sonder dat zich daarmede eenige andere provinciën ofte yemandt ter wereldt heeft te bemoeijen

Daeruyt dan vloeyt, 't gundt mede allenthalven in confesso is, dat yeder van deselve provinciën in 't particulier competeert d'absolute ende souveraine dispositie over het maecken van stadthouders in hare provincie

ofte om beter te seggen over het defereren ende confereren van soodanige macht, authoriteyt ende gesag, als aen voorgaende stadthouders van de Hertogen, Graven ofte heeren van de voorschreven provinciën hierbevoorens by deselve Hertogen, Graven ofte heeren is gedefereert geweest, ofte oock wel van soodanige mindere ofte meerdere authoriteyt, als de Staten van deselve provinciën naer gelegentheydt soudén mogen goedvinden, ende specialijk mede omme de voorsz. collatiën te doen op alsulke persoonen ende wederomme daarvan te secluderen soodanigen, als deselve heeren Staten raedtsaem achten, sonder oock gehouden te wesen daerop te hooren 't advis van yemandt anders ofte daerover met eenige andere provinciën preallable communicatiën te houden, ten ware eenige particuliere verbintenisse, met andere bondtgenooten gemaect, in desen in consideratie quame, daarvan hieronder naeder sal worden gesproken; alle 't welke mede applicabel is op de electie ofte seclusie van Gouverneurs ende Capiteyns Generaels over de particuliere provinciën, midtsgaders oock van Admiraels ten reguarde van soodanige provinciën, op welkers constitutie ende gelegentheydt deselve laestgenoemde charge is applicabel; alsoo niet bevonden werdt de dispositie over de voorschreve saeken ofte over eenige van deselve, 't zy by de voorschreve Unie, 't zy by eenige particulier consent van de provinciën aen de Generaliteyt te wesen gedefereert.

Gelijk dan ook uyt de voorsz. redenen nog met meerder evidentie is blykende, dat d' eene provincie niets ter wereldt en competeert over het advis ofte de stemme van d' andere in saecken, die men gewoon is ter Generaliteyt te verhandelen, als waeruyt een vermenginge van 't voorschreve souverain gesag ende een oneyndelyke confusie soude komen te resulteren, maer dat yeder provincie privativelyk competeert aengaende haer advis ofte stemme alsboven, affirmativelyk ofte negativelyk, soodanig te resolveren ende disponeren als deselve te

rade werdt; ende dat de saecken ter Generaliteyt in deliberatie gebracht, midsgaders dat daerop by de respective provinciën yeder naer sijn welgevallen geadviseert wesende, alleenlijk reguard staet te werden genomen op de pluraliteyt van de stemmen, ende of men daerinne vermag ofte behoort by pluraliteyt te concluderen ofte niet, sonder dat ofte in den text ende de woorden van de voorsz. Unie werdt bevonden ofte uyt de constitutie ende nature van deselve kan werde getrocken eenig verbodt ofte prohibitive stipulatie van dat de provinciën over saeken, die t' eenigen tyde in de Generaliteyt in deliberatie soudén mogen komen, niet geoorloft soude wesen om eenige considerable redenen in den haren vast te stellen, 't een of 't ander point, voor sooveel haer advis aengaet, noyt te sullen toestaen....

Haer Edele Groot Mog. willen wel verklaren deselve allegatie¹⁾ haer immers soo sensibel te wesen als eenige van de voorgaende, ende dat deselve gemeynt ende geresolveert zijn de voorsz. vryheydt, soo ten respecte van den Staet in 't generael als ten respecte van hare provincie in 't particulier, te conserveren ende bewaren evenals den appel haerder oogen; ende gelijk sy d'eerste ende de voornaemste zijn geweest, omme de vryheydt, soo voor haer als voor hare bondtgenooten, te procureren, oock alsoo noyt te sullen gedoogen, dat met waerheydt soude mogen werden geseydt, yemandt haer in den yver tot de behoudénisse van dien te supereren ofte te boven te gaan....

Ende soo hebben ontallycke anderen meer haer van simple Capiteynen ofte Gouverneurs opgeworpen tot Souverainen, gelijk daervan de getuygenissen in de historiën allenthalven zijn te vinden ende 't selve by experientie dagelijks komt te blycken: want in materie van policie werdt by alle verstandigen voor een indubi-

¹⁾ Van de tegenstanders, nl. dat hunne handeling de vrijheid bedreigde.

table maxime gehouden, dat die meester is van sterkten ende van 't volk van oorloge, ook meester is ofte sich meester maeken kan van den Staet....

Ende dat niet een eenig exempel ter contrarie in de gantsche werelt sal kunnen werden geallegeert, als alleenlijk dat van desen Staet¹⁾; soo nogtans dat Godt de Heere ons in verscheyden occasiën heeft willen betoonen, dat wy van 't voorsz. ongeval niet door onse eygen wijsheydt, maer wel visibelijk alleen door syne almachtige handt tot nog toe zijn gepraeserveert geworden....

Ende soude men alsdan om redenen alsvoren liever het ooge slaen op die landen, staten ende regierungen, die by alle verstandigen voor welgestelde ende welgeformeerde republycquen zijn gehouden, ende naer soovele waerschouwingen liever eenmael resolveren tot imitatie van het exempel ende de maximes van diegeene, die hare liberteyt behouden hebben, als waren ende noch zijn diegeene, die noyt de illusterste digniteyten vergeselschappen met eenige macht omme te commanderen ende daer niemandt oyt de hoogste macht hadde sonder compagnon, ofte immers in saecken, daer de hooge macht soodanige splissinge niet wel kan lyden, gelijk voorwaer sulks in materie van oorloch seer dangereus is, noyt eenige commissiën wierden gegeven voor langen tijdt.

De buitenlandsche politiek, zooals de raadpensionaris deze, na eenigen tijd in functie geweest te zijn, voorstond en die hij bijkans tot het einde is getrouw gebleven, wordt duidelijk geteekend in de volgende brieven aan Zuidpolsbroek, den bekenden burgemeester van Amsterdam, uit 1658 en een memorie uit 1663. De hierin voorkomende overwegingen leidden tot een zoo nauw mogelijke aansluiting bij Frankrijk.

90. (Aan Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek
29 Juli 1658).

Mijn Heere ende Oom,

Ick vinde my verplicht ende oock ter begeerte van

¹⁾ Nl. dat een vorst zich niet tot alleenheerscher heeft gemaakt

den heere Van Beverwaert¹⁾ genecessiteert UEd. by desen te communiceren, dat boven ende behalven 't gunt my door d'heer ambassadeur De Thou²⁾ over eenige daegen is voorgehouden, in de voorleden weecke uut het Fransche leger ende sulx in effcte van 't Hoff — ten op-sichte den Coninck sich daerontrent ende den heere Cardinael sich aldaer is bevindende — herwaerts overgecomen is den jongen Graeve van Hoorn³⁾, expresselijck affgesonden door den mareschal De Turenne aen den gemelden heere Van Beverwaert, ende dat ter begeerte, soo den gemelden mareschal De Turenne verclaerde, van den cardinael Masarini, omme aen den voornoemden heer Van Beverwaert, uut naeme ende van wegen den meergemelden heere mareschal, bekent te maecken, dat 't Hoff van Vranckrijck absolutelijck geporteert was de Spaensche Nederlanden te doen affwerpen de heerschappye van den Coninck van Spaigne ende haer te stellen in liberteyt, in forme van Republicque, ende in gevalle sulx by desen Staet met aengenaemheydt opgenomen soude werden met genegentheydt ende resolutie omme 't selve werck onder de handt te foveren, dat men in sulcken cas boven 't employ van de forces van 't Rijck om de verschreven Nederlanden daertoe te doen resolveren, oock soude genegen wesen t'haeren behouwe aff te staen ende te evacueren de plaetsen, by Vranckrijck in Nederlandt geoccupeert, selfs tot Arras inclus. Ende was den voornoemden Graeve van Hoorn vorders, uut den naeme ende van wegen alsboven, gelast uut den gemelden heere Van Beverwaert te onderstaen, in wat voegen de verschreven saecke by de Regieringe alhier soude werden opgenomen ende off desen Staet eenige scrupule soude maecken sich met de voorschreven Nederlanden, soo wanneer deselve haer in eene vrye Republic-

1) Lodewijk van Nassau, heer van Beverweert en de Leck.

2) De Fransche gezant.

3) Willem Adriaan, graaf van Hoorn.

que geërigeert souden hebben, in te laeten in eene defensive alliantie, daertoe Vranckrijck mede ten hoochsten was genegen, 't welck men aan 't Hoff van Vranckrijck t'eenemael noodichachte, om de voorschreven Nederlanden te geven de vereyschte gerustheydt ende haer te benemen de ombragiën, die deselve te rechte soo van Vranckrijck selfs als van haere andere naegebuyren hebben souden.

Den gemelden heere Van Beverwaert ende ick, onse ontfangen advertentiën dienthalven den anderen communicateert hebbende, hebben vooreerst bevonden, dat deselven in alles wel waeren overeencomende, ende mitsdien gemeynt, dat daerop staet gemaect conde werden, oock, sooveel de saecke selfs belangt, geoordeelt, dat deselve voor desen Staet ten hoochsten salutair was ende sulx in geen en deele genegligeert moste werden. Ende voorts op 't verder beleydt daerontrent te gebruycken met den anderen geconcerteert hebbende, hadden wy geoordeelt meest geraeden te wesen van 't gene voorschreven is vooreerst ende vooral kennisse te geven alleenlijk aen de heeren van Amstelredam, te weten aen de heeren Cortehoeff¹⁾ ende Spiegel, omme met deselve op 't vorder beleydt van saecken te consuleren, doch hebben, buyten vermoede, bevonden, dat den gemelden heer Van Cortehoeff¹⁾, t'eenemael van contrarie sentiment wesende, de voorschreven saecke als ondienstich voor desen Staet, onrechtmatig ende sonderlinge sorchgelijck was aensiende, sulx dat wy daerop sijn gecomen in wisseling van consideratiën.

De voornaemste redenen, waeromme wy de voorschreven saecke voor desen Staet salutair geacht hebben, sijn geweest: in den eersten, dat buyten ofte sonder het verschreven voorgeslaegen cantonnement²⁾ desen Staet niet

¹⁾ Gerard Schaep, heer van Cortenhoef, en Hendrik Dirksz. Spiegel waren beide, o.a., gedeputeerden van Amsterdam ter dagvaart.

²⁾ De gewone term toen ter tijd voor een inrichting van een Belgische Republiek naar Zwitserssch voorbeeld.

anders heeft te verwachten als dat in corten haere aengrensende naegebuyren sullen wesen Vranckrijck ende Engelandt, van welcke naebuyrschappen, voorsooveel de eerste belangt, de becommernissen by den Staet serieuslijck sijn overwogen ende ten hoochsten geapprehendeert ten tyde van de deliberatiën, over 't aengaen van den vrede met Spaigne gevallen, die onnoodich sullen sijn alhier te werden gerecapituleert ende die wy meynden doenmaels het principaelste motiff geweest te sijn, waerdoor den Staet eyntelijck bewogen is geworden, alhoewel de woorden van 't tractaet van den jaere 1635¹⁾ sulx naeuwlijx conden lyden ende dat desen Staet aen de conservatie van de vruntschap van Vranckrijck soo hoochlijck was gelegen, echter nochtans separatelijck te treden tot het sluyten ende executeren van den verschreven vrede.

Maer, voorsooveel de naebuyrschap van Engelandt belangt, dat deselve, onses bedunckens, al vry van meerder becommernisse was : soo ten opsichte van 't humeur van de natie, als voornaementlijck in consideratie dat sy met ons sijn luyden van eender neringe, tusschen dewelcke mitsdien nootsaeckelijck jalousie moet sijn ende oock dagelijx ongelegentheden, ongemacken ende aenstooteleycke rescontres comen voor te vallen. Daerby dan, onses oordeels, ten hoochsten te beduchten stonde, dat d'Engelschen, meester geworden sijnde van de zeesteden van Vlaenderen ende ontwyffelijck mede van de voornaemste coopsteden in Brabant, alle de traffycque uut dese provinciën derwaerts soudent diverteren, sullende haer geensins verobligeert houden, gelijk deselve oock inderdaet niet verobligeert soudent wesen, aen de observantie van de precautiën, by desen Staet daerjegens van Spaigne gestipuleert : als van 't sluyten van de Schelde, esgualisatie van de Vlaemsche havens met deselve ende diergelycke.

Ten anderen, dat desen Staet door de verschreven

¹⁾ Het of- en defensief verbond van dit jaar met Frankrijk.

Nederlanden altijdts soude wesen gedeckt ende van deselve, by defect van haer vermogen, naer menschelycke apparentie geen swaericheyt soude hebben te verwachten.

Ten derden, dat desen Staet daerdoor ende door de defensive alliancie, soo met deselve als met Vranckrijck, ende voornaementlijk door de herstellinge van de confidentie met Vranckrijck sonderling considerabel ende in groot aensien soude comen by haere naebuyren, vrunden ende qualijk-geaffectioneerden.

Ten vierden, dat wel lichtelijk daerdoor middel soude werden gevonden, omme, met coöperatie van Vranckrijck, uut de becommernissen in 't Oosten te geraecken.

De redenen van den gemelden heere van Cortehouff daerjegens, sooveel myne memorie gedraecht, waeren de naervolgende :

Eerstelijck dat, als Vranckrijck door de voorschreven voorslach de voorschreven Nederlanden van haren beschermheer ontset soude hebben, wel lichtelijk haer slach soude waarnemen, om deselve op 't onversiens, ende eer deselve in ordre soudon connen wesen, t'overvallen ende te incorporeren, welcke vfeese wy gansch ongefondeert geacht hebben.

Ten anderen, dat d' executie van de verschreven voorslach strydich soude wesen tegens de goede trouwe ende met het voorgementioneerde tractuet van vrede niet en soude connen bestaen ; 't welck ons mede niet heeft connen moveren, ten opsichte wy niet weten nochte ons oock aangewesen is, dat desen Staet, ofte in 't selve tractaet van vrede ofte daerbuyten, eenige belofte aen Spaigne gedaen heeft van niet te sullen gedoogen ofte niet met goede oogen, jae met inclinatie, te sullen mogen aensien, dat de Spaensche Nederlanden haer in vryheydt comen te stellen.

Ten derden, dat wy door de voorschreven voorgeslaegene ligue defensive Spaigne soudon offenseren, 't welck wy mede ongefondeert geoordeelt hebben, soo ten opsichte dat desen Staet het oprechten van sodaenigen

alliancie soude wesen gepermitteert, als ten reguarde dat het voor Spaigne selfs meer te wenschen is, dat de verschreven Nederlanden haer in vryheydt stellen ende alsoo blyven subsisteren dan dat deselve door haere vyanden geïncorporeert werden.

Ten vierden, dat wy daerdoor Engelandt souden offenser en ende connen op den hals haelen, daerop wy wel hebben connen considereren, dat Engelandt wel lichtelijck meerder inclinatie soude hebben een gedeelte van de verschreven Nederlanden selfs te conquesteren als wel deselve te sien cantonneren, maer dat echter deselve geene rechtvaerdige oorsaecke soud en hebben, daerover ons den oorloch aen te doen, ende in cas den Protector daertoe lust hadde, dat hy sulx alsnu, ende voornaementlijck naer 't verschreven conquest, wel met plausibelder pretext ende met veel meerder faciliteyt soude connen in 't werck stellen. Ende off mogelijk door 't in 't werk stellen van t verschreven desseing tusschen Vranckrijck ende Engelandt eenich onbenoegen mochte comen te ontstaen, gelijk onses oordeels, wel soude connen geschieden, dat daerdoor desen Staet in de tegenwoordige conjuncture van tyden end saecken weynich prejudicie, maer mogelijk wel wat voordeel soude aencomen. Ende, in cas 't verschreven desseing daerdoor quame te avorter en, gelijk wy mede gebeurlijck oordeelen, dat daerdoor ten minsten haere tegenwoordige advantagiën gesteuyt ende de Nederlanden te beter in de Spaensche handen geconserveert soud en blyven, 't welck dan noch, naest het succes van de voorschreven voorslach, voor desen Staet een gansch gewenschte saecke wesen soude. Sulx dat, alhoewel wy gemeynt hebben het gewichte van redenen te wesen aen onse zyde, echter het ongeluk gehad hebben van daerover met den gemelden heere van Cortenhoeff niet te connen geraecken in één gevoelen, in der voegen dat den heere van Beverswaert, tot syne décharge, verder geraeden gevonden heeft de voorschreven saecke te openen aen één van de heeren Dordrecht, één van Haer-

lem, één van Delft, één van Leyden, één van Alckmar, één van Hoorn, één van Enckhuysen ende d'heer Stellingwerff van Medemblik, ter presentie van den heere Spiegel, d'heer van Cortenhoeff vertrocken wesende naer de verpachtinge; by welcke heeren daerover redenen gewisselt wesende, sylieden alle eenpaerlijck van gevoele geweest sijn, dat den voortgang van de voorschreven saecke voor desen Staet ten hoogsten te wenschen waere ende dat oversulx den gemelden heere van Beverwaert den voornoemden Graeve van Hoorn ten spoedichsten wederom soude afvaerdigen, met last om te refereren, dat Sijn Ed. naer de kennisse, die deselve heeft van de interessen van desen Staet, van de intentiën ende inclinatiën van de regenten in deselve ende van de reflectiën, die de gemelde regenten particulierlijck souden mogen maecken op 't werck van de Nederlanden ende naegebuyren, oordeelt, dat niet anders als met aengenaemheyt soude werden opgenomen de ouverture, die gedaen soude mogen worden, om de Spaensche Nederlanden te doen affwerpen de Spaensche heerschappye ende haer te stellen in liberteyt; dat men oock nae alle apparentie niet ongenegen soude wesen hetselve werck onder de handt te foveren ende, de voorschreven Nederlanden haer in een vrye republycque geërigeert hebbende, daermede te treden in eene defensive ligue tot haer conservatie; dat Sijn Ed. voor sijn particulier sulx oock gansch dienstich oordeelt, doch, omme daerinne verder te procederen ende de deliberatiën van de regeringe selfs daerop te doen houden, noodich soude sijn, dat het werck met last ende authorisatie van 't Hoff, op de secreteste wyse nochtans, wierde voortgebracht.

Waerop wy de naeder ouvertures van de zyde van Vranckrijck sullen tegemoet sien. Ende ondertusschen wenscht de gemelde heere van Beverwaert nevens my wel geïmformeert te mogen wesen van UEd.^{ts} gevoelen ontrent het verschreven werck, hebbende Sijn WelEd. my oock wel specialijck gelast UEd. by desen bekend te

maecken, dat, in cas UEd, daerontrent eenige scrupule mochte hebben, Sijn Ed. gaerne een keer derwaerts soude doen, omme UEd. op alles naerder te esclairceren. Daerop dan UEd.^{ts} rescriptie tegemoedt sien ende aenstondts naer de receptie aen den meergemelden heere van Beverwaert communiceren sal. Mijne heere ende oom, enz.

91. (Aan Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek.
14 Augustus 1658).

Mijn Heere ende Oom,

De heeren van Cortenhoeff ende Spiegel sullen UEd. gerapporteert hebben, hoe ende by wat occasie op Vrydach voorleden¹⁾ 's avondts, naer 't scheyden van de vergaedinge van d'heeren Staten, eenige heeren uut de notabelste leden van de hoochgemelde vergaedinge naeder met den anderen in gesprek geweest sijn op 't subject, in myne missive van dato den 29^{en} der verlede maent gementionneert, ende wat daarvan zy geweest het resultat. In deselve conferentie hebben wederomme alle de presente heeren een groote inclinatie getoont tot voortsettinge van 't verschreven werck, uutgesondert alleenlijck de voornoemde twee heeren, die noch al verscheyden scrupulen daerontrent schenen te hebben. T'zedert heeft d'heer ambassadeur van Vrankrijck my over 't selve subject naeder onderhouden, daarvan ick, volgens 't geconcerteerde tusschen de meergemelde heeren, hierbenevens advertentie geve aen den gemelden heere van Cortenhoeff ende d'andere heeren van de steden, in de verschreven conferentie present geweest zijnde, vindende niettemin my verobligeert UEd. van deselve advertentie hierbenevens dubbelt toe te senden, opdat in allen gevalle, by absentie van den gemelden heere van Cortenhoeff, de verschreven saecke, sonder tijdtversuym, tot UEd.^{ts} kennisse soude mogen werden gebracht.

¹⁾ 9 Augustus.

Ick hebbe aendachtichlijck overpeynst ende met den heere van Beverswaert serieuslijck overwogen, op wat wyse 't voorschreven werck best gaende gemaectt ende voortgeset soude connen werden, ende hebben wy beyde, onder beter gevoelen, geoordeelt, dat het eerste ende 't principaelste middel sal moeten wesen den dwang ende de schrick van de waepen van Vranckrijck ende Engelandt. Het tweede de verseeckeringe van Vranckrijck, op de bequaemste maniere aen die van de Spaensche Nederlanden te geven, van dat sy, in cas van resolutie der Nederlanden¹⁾ tot het verschreven werck, niet alleenlijck haer niet verder soudens beoorlogen, maer selfs de handt bieden tot executie van deselve resolutie ende vervolgens haer te beschermen tegens alle diegene, die haer soudens willen oppresseren. Het derde, dat die van de verschreven Nederlanden van de zyde van desen Staet mede verseeckeringe mochten ontfangen van dat, sy haer in vryheydt gestelt hebbende, Haer Hoog Mog. met haer soudens aengaen eene defensive alliancie ende oock, des noot zijnde, haer guarandt soudens interponeren op 't gene, in voegen verschreven, by Vranckrijck soude werden be-
loofft.

Ende wat belangt de maniere, om sulx by desen Staet te doen resolveren ende vervolgens die van de verschreven Nederlanden op de bequaemste wyse bekendt ende smaeckelijck te maecten, dat, onder correctie alsboven, geraeden soude wesen de dispositie, die Vranckrijck ende mogelijck oock Engelandt tot het voorschreven werck heeft, absolutelijck secreet te houden ende in desen Staet als rauwlijck op den toestandt van de groote progressen der Franschen ende Engelschen, mitsgaeders op de becomingerlycke reflectiën, die ten reguarde van de machtige nabuyschap ende andersins daerop vallen, door commissarissen, besoigne te doen aenstellen ende 't werck

¹⁾ Nl. = Pays-Bas, de gewone naam der Spaansche Nederlanden in de 17de eeuw.

in 't selve besoigne dierwyse te dirigeren, dat voor rapport ende advis van de gemelde commissarissen uitgebracht mochte werden, dat Haer Hoog Mog., omme te prevenireren de swaericheden, die by voortganck van de voorgeroerde progressen desen Staet souden over 't hooft hangen ende connen overcomen, haere gedachten souden dienen te laeten gaen op het oude project van den jaere 1632¹⁾, om de Nederlanden haer te doen stellen in vryheyt etc., met byvoeginge dat vermoedelyck in dese conjuncture van tyden ende saecken het werck daertoe soude connen werden gebracht, aengesien alle de geïnteresseerden daerby schynen te vinden haere reeckeninge. Want voorsooveel Spaigne belangt, dat het voor deselve veel meer te wenschen is, dat de verschreven Nederlanden haer erigeren in eene vrye republycke, als dat deselve souden vallen in handen van haere vyanden ende deselve vyanden daerdoor groote macht ende commoditeyt gegeven werden, om Spaigne ende 't huysch van Oostenryck meerder affbreuck te doen. Dat voor Vranckryck ende Engelandt het een gewenschte saecke soude wesen haeren vyant sóó considerablen landt, als met ééne slach, affhandich te maecken, met genoechaemeseeckerheydt van dat hetselve landt noyt wederomme onder desselfs gehoorsaemheydt soude gebracht werden, ende dat sulx Vranckryck van die kant voor altijds soude secur wesen etc. Dat voor desen Staet daerontrent militeren de redenen, voor alle regenten lichtelyck te apprehenderen ende alsdan breeder te deduceren. Dat die van de verschreven

Hier wordt bedoeld op de in 1632 met de ontevreden Belgische edelen gevoerde onderhandelingen, waarbij aan de vestiging eener Katholieke Republiek in België wel gedacht is (zie o.a. Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, IV, blz. 34), maar toch liepen toen de plannen meer op een vereeniging van Noord en Zuid of een verdeling van België tusschen Frankrijk en Noord-Nederland. De mogelijkheid van het „kantonnement” van België is het eerst vastgelegd in de alliantie met Frankrijk van 1635.

Nederlanden selfs mede geen gewenschter saecke soude connen voorcomen. Dat derhalven van wegen Haer Hoog Mog. by expresse deputatie, soo aen den heere Prince don Jan¹⁾ selfs ende de Spaensche regieringe in Nederlandt, als aen de hoven van Vranckrijck ende Engelandt, van 't verschreven concept ouverture soude behooren te werden gedaen ende by alle mogelycke middelen getracht, alle deselve tot aenneminghe van de verschreven voorslach te disponeren, ende dat, tot meerder facilitatie van 't werck, van deser zyde vastgesteld ende gepresenteert soude werden, met de voorgeroerde nieuwe republyke in 't verschreven cas defensive alliancie aen te gaen, oock guarandt te interponeren alsboven; ende dat middelerwylen de Fransche legers met meerder vigueur als vóór desen op d'een off d'ander van de groote steden in Vlaenderen, daer men voor 's handts soude weten te magistraet ende borgerye tot het voorgeroerde project meest gedisponeert te wesen, souden ageren, ende 't hof van Vranckrijck, 't werck soo verre gebracht hebbende, dat deselve stadt menschelycker wyse als voor genomen aengesien conde werden, alsdan sich, door het aensoeck van desen Staet, quasi, soude laeten moveren, omme, in plaetse van de verschreven stadt voorts te vermeesteren ende met haer guarnisoen te besetten, deselve haere vryheydt aen te bieden ende het Spaensch guarnisoen te helpen evacueren, op belofte van de magistraet van geen ander Spaensch guarnisoen in te nemen; ende, in dier voegen een aenvang van 't werck gemaect zijnde, voorts in gelycker wyse ende door manifesten, besendingen ende andersins, pro re nata, het werck verder te vervolgen ende daerover Godes zegen te verwachten.

Ende, in cas de besendinge van desen Staet by de Spaensche regieringe niet soude wesen van de gewenschte operatie, gelyck wel is te vermoeden, dat alsdan de ver-

¹⁾ Don Juan van Oostenrijk, onechte zoon van Philips IV, Spaansch landvoogd in België.

seeckeringe, aen deselve voorgesteld van de alliancie defensive ende guarantie van desen Staet alsboven, soude connen dienen, omme op deselve verseeckeringe de steden ende de Staten van de verschreven provinciën des te resoluter te doen werden ende omme haer selfs buyten de verschreven Spaensche regieringe tot de gedesidereerde resolutie ende tot de executie van deselve te doen treden, daertoe de gedeputeerden van desen Staet, ten fine verschreven aen de Spaensche regieringe alsboven affgesonden, by deselve occasie onder de handt alle goede officiën souden connen toebrengen.

Ick sal my alsnu niet eslargeren op de particulariteyten ende bycomende behulpmiddelen van minder consideratie, als van propositiën ende voorslaegen, die bedacht ende discretelyck gedaen souden connen werden, omme eenige heeren van auctoriteyt ende credit in de verschreven Nederlanden in den voortganck van 't verschreven project haer particuliere reeckeninge te doen vinden ende haer des te meerder tot uutwerckinge van dien te doen yveren, ofte diergelycke, achtende hetselve noch te prematur te wesen ende verhopende vóór die tijdt noch occasie te sullen hebben, omme over alle 't selve met UEd. mondelinge te mogen confereren. Weshalven dese hiermede affbreeckende, sal verblyven enz.

92. (Aan Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek.
18 Augustus 1658).

Mijn Heere ende Oom,

Vóór desen als de Sweden haer in postuyr hadden gestelt om 't rijk van Denemarcken met haere waepen aen te tasten, hebe ick de vrymoedicheyt gebruyckt UEd. by missive tegemoedt te voeren de voorslaegen, die my van de zyde van Sweden selfs waeren te voren gecomen, omme onder eenige raissonnable affkoop 't verschreven rijk van vorder swaericheden te guaranderen, 't welck, alhoewel door de ongewone harde winter ende

de subite entreprisen en successen der Sweden, daerop gevolgt, van geen vrucht ende operatie heeft connen sijn, echter my sonderling contentement toegebracht heeft, dat myne vrymoedicheit, in dien deele alsdoen gebruyckt, by UEd. ten besten opgenomen ende de gedaene voor-slach met desselfs toestemminge geapprobeert is geweest. Waeromme ick my des te vrymoediger wederomme verstoute, UEd. by desen tegemoedt te voeren myne be-commerlycke gedachten ontrent den tegenwoordigen toestand van Oosten, het werck van Sweden ende de reflectiën, die by desen Staet, soo daerop als generaelijck op haere conservatie, mijns bedunckens, connen ende behooren te werden genomen.

Ick moet bekennen niet sonder apprehensie aen te mercken, dat desen Staet nu eenigen tijdt herwaerts alle haere saecken sonder eenige vaste vruntschap ofte ver-trouwde alliancie met eenige considerable machten heeft beleydt, ende van gevoelen te wesen, dat op dien voet de continueren met gevaer vermengt zy.

De diffidentie, die met Vranckrijck t'zedert het sluyten van den vrede met Spaigne heeft begonnen ende door de onlangs voorgevallen feytelijckheden¹⁾ is verdobbelt, oock, soo 't schijnt, ter occasie van den tegenwoordigen oorloch met Portugael werdt gecontinueert, soude mogelijk mettertijdt capabel worden, om onheylen te veroorsaecken, voornaementlijck daerby comende de naeuwe intelligentie, daarmede de gemelde croone tegenwoordich aen Engelandt is geattacheert, ende de jalousie, die tusd'Engelsche ende dese natie om 't point van de commercie, vermits de perpetuelle oorsaecke, oock geschaepen is te continueren; sulx dat de verwyderinge, daerinne desen Staet met Sweden soude mogen geraecken, om redenen verschreven, ende de naeuwe verbintnisse, daarmede de verschreven twee machtige staeten haer aen Sweden

¹⁾ In het jaar 1657 voorgevallen bij zeerooverij in de Middellandsche Zee.

hebben geattacheert, mijns oordeels, wel van meerder gevolg souden mogen wesen, als wel ten eersten aensien soude mogen toeschynen.

Ondertusschen de machten van Europa genoegsaem in twee considerable parthyen geseth sijnde, daarvan de balance aen de ééne zyde tegenwoordich door Vranckrijck ende Engelandt ende aen de andere zyde door Spaigne ende 't gansche huysch van Oostenrijck¹⁾ werdt gehouden, soo valt, mijns oordeels, te overdencken — indien 't gene hierboven gesegt is, naementlijk dat desen Staet niet sonder danger buyten confidentie ende vertrouwde alliancie met eenige considerable naegebuyren kan verblyven, syne reflectie meriteert — by welcke parthye het oorbaerlijxst zy de confidentie ende 't appuy te soecken. 't Welck, naer mijn gevoelen, licht is te determineren, te weten dat het, soo ten opsichte van de viciniteyt ende het attachement van alle protestantsche Princen, als ten reguarde van de oude maximen ende gronden van desen Staet, meest geraeden zy de vorige confidentie met Vranckrijck ende, sooveel doenlijk, ook met Engelandt te restabilieren.

Ende houde ick het daervoor, dat, ingevalle de sentimenten van Hollandt daerhenen mochten gaen, omme desen Staet met d'andere parthye, naementlijk met die van Oostenrijck ende Spaigne, te doen aenspannen, boven de mennichvuldige consideratiën ter contrarie, in de saecke selfs residerende, het by velen in de regieringe van de andere provinciën, by 't meerendeel van de gemeynthe ende vooral by alle de predicanten met soodaenige aversie soude werden aengesien, dat het capabel soude wesen selfs van binnen, in 't lichaem van den Staet, ongemack te verwecken.

Ende nochtans schijnt my toe niet wel mogelijk te

1) „'t Gansche huysch van Oostenrijck” moet hier beteekenen: al de landen, waarover het huis van Oostenrijck regeert. (N. v. d. U.).

wesen, dat desen Staet met Sweden in onmin soude geraecken ende tegelycke de confidentie met Vranckrijck ende Engelandt soude verkrygen, maer ter contrarie soudens in sulcken cas de gemeene interessen desen Staet insensibelyck leyden in de correspondentie ende vervolgens mede in naeder verbintenisse met d'andere parthye, daertoe deselve oock betoonen goede hope te hebben, ten dien fine Friquet by 't huysch van Oostenrijck ende Pinoci door den Coninck van Polen herwaerts gesonden wesende.

Ende als ick daernevens considerere, wat gewichte de continuatie van onse misintelligentie met Sweden soude connen veroorsaecken, soo moet ick bekennen grootelijx beducht te sijn, dat daerdoor wel lichtelijck het contrarie van 't gene wy beoogen geoccasionneert soude connen werden, ende evenals, in den voorleden jaere wy door het differeren van de ratificatie op 't bewuste Elbingsche tractaet vermeynende de macht van Sweden te doen breecken ende die van Denemarcken wat te vergrooten, het tegendeel van dien is gebeurt, daer ontwijffelijck, in cas 't verschreven tractaet geratificeert was geweest, den Coninck van Denemarcken alnoch by vorige syne possessie soude sijn ende blijven gemainteneert, alsoo oock tegenwoordich, naer menschelycke apparentie, door de verschreven ratificatie den Churvorst van Brandenburg, welckers tractaet, jongst met den Coninck van Polen gemaect, soo d'advisen medebrengen, de Stenden op den Rijxdach tot Warschauw niet hebben gelieven te ratificeren ofte hem de souverainiteyt over Pruyssen te accorderen, ende voornaementlijck de stadt van Danzick buyten pericul gestelt soudens connen werden, die andersins beyde in merckelycke swaericheden vervallen sullen; tot welckers afweeringe ick niet kan sien, dat by desen Staet veel getenteert, veel min gecontribueert sal worden, aengesien¹⁾ den tegenwoordigen toestandt van

¹⁾ „Aengesien” moet hier, zooals uit het vervolg van den

saecken ende het aenstaende saisoen, oock voornaementlijck de dispositiën van de andere provinciën, daervan UEd. bekend is, dat de considerabelste, als Zeelant, Vrieslandt ende Stadt ende Landen, met haere provinciaele advisen het verschreven Elbingsche tractaet pure et simpliciter geratificeert hebben, die oock dienvolgende alle resolutiën, streckende tot offensie tegens Sweden, souden tegenhouden, te meer alsoo de provincie van Utrecht haer met deselve drie provinciën ernstelijck begint te voegen, daervan wy dese weecke eene notable preuve bespeurt hebben, zijnde sulx, dat aen den Grootvorst van Muscoviën by Haer Hoog Mog. geaccordeert wesende permissie, om binnen dese landen te mogen doen coopen ende uut deselve, mits betaelende 's landts gerechticheyt, uitvoeren een goede quantiteyt van musquetten ende andere ammunitie van oorloch, 't welck hem oock sonder de verschreven permissie vrystondt, den heere Appelboom daertegens gepresenteert heeft eene memorie, waerop eerst de heeren gedeputeerden v n d : provincie van Zeelant, op 't fondament van dat sy gelast waeren het Elbingsche tractaet pure et simpliciter te ratificeeren, geadviseert hebben tot inhoudinge van de acte, die in voegen verschreven ten behoeve van den Grootvorst van Muscoviën albereyds was gedepescheert, om Sweden geen offensie te geven, ende daerinne gevolgt sijn by Utrecht, Vrieslandt ende Stadt ende Landen, sulx dan de conclusie doenmaels oock in dier voegen uitgevallen is; doch hebben wy des anderen daechs met vele moeyten noch sooveel geobtaineert, dat die van Stadt ende Landen van sentiment sijn verandert ende dat oversulx de verschreven acte van permissie noch uitgegeven is, hebbende echter de gedeputeerden van Zeelant, welckers presidie het is, die geweygert te parapheren,

zin blijkt, niet als voegwoord, maar als verleden deelwoord opgevat worden; de zin wordt duidelijker, als men na „aengesien” „zijnde” of „hebbende” inlascht. (N. v. d. U.).

ende (van) wat operatiën d'advertentiën van soodaenige deliberatiën by den Coninck van Sweden sullen wesen, is, mijns oordeels. lichtelijck aff te nemen. Sulx dat ick gaerne wil bekennen sonderling verheucht geweest te sijn, als ick gespeurt hebbe, dat den heere resident van Sweden, noch naer date van soo mercklycke successen van sijn meester, sich tot de uuttwisseling van de ratificatie op t verschreven Elbingsche tractaet genegen getoont heeft, ende wel te wenschen, dat deselve uuttwisseling effectivelijck geschiedt waere, om geen veranderinge van resolutiën van den hoochstgemelden Coninck subject te werden.

D'ingredienten ende stipulatiën, in 't verschreven tractaet vervatt, sijn UEd. ten besten bekend ende houde ick van sonderlinge consideratie voor desen Staet te wesen het bespreck, in de crachtichste termen daerinne vervatt, van dat d'ingesetenen van desen Staet onder 't Sweetsch gebiedt noyt meer beswaert ofte belast gelaeten sullen werden als de minstbeswaerde vremden, daermede wy verseeckert sijn in de vaert op die gewesten altijds alle vremden te sullen prevaleren, waerinne andersins wel lichtelijck eene considerable veranderinge soude staen te beduchten, gelijk dienaengaende al eenige voorloopende tydingen by den heere resident Le Maire overgeschreven sijn in desselfs brieff, copyelijck hiernevens gevoecht; ende ten opsichte van de belastingen naer proportie van de Sweetsche onderdanen in 't verschreven tractaet mede considerable stipulatiën aengegaen wesende, soo sijn wy van die kant in de verschreven navigatie oock genoetsaem secur, behalven dat de Sweden by haer selven geen natie, tot de traffyque bequaem, is.

Mits alle welcke redenen ick oordeele voor desen Staet geraeden te wesen, het werck door de uuttwisseling van de verschreven ratificatie tot naeder confidentie met Sweden ende vervolgens oock tot naeder alliancie met Vranckrijk te dirigeren; daertoe tegenwoorcich d'occasie niet onbequaem schijnt te wesen ende by voortganck van 't

concept¹⁾, UEd. bekent ende in mynen jongsten breeder geroert, t'eenemael geboren sal zijn, my nochtans dienthalven ende in alle andere saecken UEd.^{ts} beter oordeel onderwerpende; 't welck in gevalle van 't gene verschreven is mochte comen te discreperen, dewyle ick seeckere kennisse hebbe van de precise resolutie, by den Conink van Sweden genomen, van sich geensins in de handelinge over de bekende elucidatiën in te laeten, vóór ende alleer 't meergeroerde Elbingsche tractaet geratificeert sal zijn, soo hebbe ick by mijn selven bedacht, off men de saecke niet dierwyse soude connen dirigeren, dat het point van de verschreven elucidatiën wierde verbleven aen de uutspraecke van de ministers van Vranckrijk ende Engelandt ende dat, onder beneficie van dien, de ratificatie alsboven werde utgewisselt, daerop ick wel gaerne in sulcken cas UEd.^{ts} gevoelen soude vernemen. Maer ick moet bekennen beducht te wesen, dat met het over ende weder schryven naer den Coninck van Sweden over deselve ofte eenige andere voorslach sooveel tijds soude werden verloren ende, evenals in den verleden winter, soovele veranderingen middelerwylen soudon voorvallen, dat men daernaer lichtelijck noch tot het eene noch tot het andere soude connen geraecken, waeromme ick voor mijn particulier gevoelen noch meest tot de simple extraditie van de ratificatie alsboven soude inclineren; 't welck, mijns bedunckens, oock sonder eenige disreputatie sal connen geschieden, aengesien de reden, waeromme de verschreven ratificatie in den beginne is gediffereert geweest, syne reflectie alleenlijck gehadt heeft op de oorloch tusschen Sweden ende Denemarcken, doenmaels oprysende, dewelcke jegenwoordich geijndicht wesende, de verschreven reden oock dienvolgende daarmede is comen te cesseren. Ende dese hiermede eyndigende, sal ick naer myne dienstige gebiedenis verblyven enz.

¹⁾ Ten opzichte van België nl.

93. (Memorie over de Spaansche opvolging. 1663).

Naedemael de saecken van de werelddt door Godes ge-naedigen zegen jegenwoordich gebracht sijn in een vredige ende gewenschte standt voor desen Staet ende dat de eerste swaericheydt off notable veranderinge, die in de verschreven jegenwoordige standt van saecken, naer menschelycke apparentie, tegemoedt gesien wordt, schijnt te wesen diegene, die by overlyden van den Coninck ende den jongen Prince van Spaigne, beyde — soo men geïmformeert wordt — debil van complexie ende teer van gestalte, met reden schijnt te moeten werden geap-prehendeert uut de successie van de rycken, landen ende provinciën, die by den hoochstgemelden Coninck van Spaigne beseten worden, daertoe den Coninck van Vranck-rijck uut den hooftde van de Coninginne, syne gemael-inne, ende vervolgens van den Prince-dolphin¹⁾, synen sone, verstaet in sulcken cas te wesen gerechticht, oock soodaenich, dat hem geene gedaene renunciatie daerjegens soude connen obsteren, ten opsichte de renunciatie, die by ofte van wegen de hoochstgemelde Coninginne voor banden des huwelijx van de verschreven successie is gedaen, geschiedt soude wesen onder dese expresse con-ditie, te weten, mits dat de dote, met Haere Majesteit belooft, binnens jaers²⁾ soude betaelt werden, ende dat, deselve conditie van de zyde van Spaigne niet geadim-pleert sijnde, de verschreven renunciatie oock dienvolgen-de daerdoor soude wesen gebleven buyten kracht ende

¹⁾ De dauphin. De koningin van Frankrijk was een dochter van den Spaanschen koning.

²⁾ Dit is onjuist; volgens het huwelijkscontract moest de bruidschat van 500.000 „écus d'or" voor $\frac{1}{3}$ betaald worden bij de huwelijksvoltrekking, voor $\frac{1}{3}$ een jaar later en voor de rest weer zes maanden later. De fout van De Witt was een ge-volg van de inlichtingen van D'Estrades, den Franschen gezant, die in hun eerste gesprek over de „grande affaire" gezegd had, dat de bruidschat binnen een jaar betaald had moeten zijn.

effect ; ende aengesien dienvolgende met reden tegemoedt gesien wordt, dat, het verschreven casus voorvallende, den Coninck van Vranckrijck vooreerst ende vooral sich sal trachten meester te maecken van de Spaensche Nederlanden, daertoe deselve, als uut het gepasseerde in de vredehandeling tot Munster bekend is, altydts seer groote appetyt heeft gehad, soo is noodich geacht, dat men alhier bytijds ende van nu aff aen syne gedachten ende consideratiën over soodaenich voorvall soude laeten gaen. Ende daervoor eenich preparatoir overlech gemaect sijnde, is geoordeelt, dat het vervallen van de verschreven Spaensche Nederlanden in handen van den Coninck van Vranckrijck soude wesen eene seer becommerlycke ende vervaerlycke saecke voor desen Staet om verscheyden notable reflectiën, die oock vóór desen de regieringe alhier de verschreven nabuyschap merckelijck heeft doen redouteren. Dienvolgende overwogen ende geëplucheert zijnde, door wat wegen ende middelen desen Staet van de verschreven becommernisse best soude connen werden gelibereert, is vooreerst in de gedachten gecomen, dat daertoe alsnoch soude connen dienen 't gunt vóór desen ten selven eynde salutair geoordeelt is, dat naementlijk de verschreven Spaensche Nederlanden quaemen geërigeert ende gehouden te werden tot een vrye ende independente Republicque, met desen Staet geallieert ende geappuyeert met eene alliancie van Engelandt ende, was 't mogelijk, oock met die van Vranckrijck.

Ten tweeden, dat den Coninck van Spaigne tydelijk, ende alvoren het verschreven casus quaeme te exteren off al te seer te approcheren, de verschreven Nederlanden mochte overlaeten aen eene stercke handt, die boven het recht van overgifte oock macht ende gelegentheydt mochte hebben, om die tegen een ygelijk te connen defenderen, ende sulx deselve te geven in dote aen den Keyser met de infante, jegenwoordich aen deselve gefianceert.

Ten derden, dat men van wegen desen Staet soude

mogen aanspannen met het Duytsche Rijk, Engelandt ende de verschreven Nederlandtsche provinciën selve, om haer met macht van waepenen tegens de Franschen te defenderen.

Ten vierden, dat men de saecke daertoe soude mogen trachten te beleyden, dat tot voorcominge van de periculen ende swaericheden, die desen Staet uut het incorporeren van de verschreven Nederlanden door de Franschen soude comen subject te werden, Haer Hoog Mog. mochten in handen krygen ende meester werden van alle soodaenige naestgelegen frontieren, steden ende sterckten van Vlaenderen, Brabandt etc., als, om desen Staet volcomentlijk te decken ende, naer menschelycke apparenatie, in volcomene verseeckertheydt ende gerustheydt te stellen, soudén connen dienen.

Welcke verschreven vier middelen ende yder van dien in 't particulier naeder gepondereert sijnde, is 't verschreven eerste middel, gelijk als vóór desen, soo oock alsnoch geacht te wesen seer avantageux, in dien verstande nochtans, dat, 't selve connende in 't werck gestelt worden, dese Geunieerde Nederlanden door behoorlycke wegen ende middelen soudén dienen te werden gerustgesteld, dat haere negotie, neringe ende handtwercken daerdoor uut dese provinciën naer de verschreven Spaensche, alsdan mede vrye Nederlanden niet en soudén werden gediverteert; dat oock, om daertoe te geraecken, schenen te wesen de naervolgende drie wegen:

Eerstelijck, dat den Coninck van Spaignen, apprehenderende de verschreven toecomende swaericheydt voor 't gansche Huysch van Oosterijk, mochte werden gedisponeert, om selfs by oochluyckinge te permitteren, dat de verschreven Nederlanden haer van nu af aen op de verschreven wyse in vryheydt quaemen te stellen.

Ten tweeden, dat den Coninck van Vranckrijk mochte werden gepermoveert, om te gedoogen, dat de verschreven Nederlanden haer, selfs naer den doodt van den Coninck ende van de Prince van Spaigne, quaemen te

erigeren in eene vrye Republycque alsboven, ende dat desen Staet van nu aff aen secretelyck ende onder de handt door Vranckrijck daervan volcomene ende satisfactoire verseeckeringe mochte becomeen.

Ende ten derden, dat desen Staet, met assistentie van diegene, die daertoe soudén gelieven te coöpereren, de verschreven Nederlanden met haere waepen mochte styven ende protegeren in de uitvoeringe van 't verschreven desseyen, 't zy by 't leven van den Coninck ofte den Prince van Spaigne, oock in weerwille van deselve, 't zy naer 't overlyden van beyde, oock in weerwille van Vranckrijck.

Van welke verschreven drie middelen het eerste is geoordeelt te wesen van seer weynich apparentie, om uyt-gewerckt te connen werden; het tweede wel het secuyrste, maer mede van kleyne hope, om den Coninck van Vranckrijck in dat sentiment te brengen, ende het derde van te swaeren ende periculeusen entreprise voor desen Staet.

Wat nu wyders belangt het tweede van de voorgeroerde vier middelen, hetselve is mede niet onbequaem geacht, maer, vermits den swaeren oorloch van den Duytschen Keyser tegens den Turck ende d'alliancie van vele der aengrensende vorsten van Duytschlandt met den Coninck van Vranckrijck, geoordeelt te wesen van difficile executie ende buyten apparentie, dat de Keyser sich daerinne soude willen engageren off, sulx doende, 't selve met apparentie van succes soude connen uitvoeren.

Het derde van de verschreven vier middelen te entreprenneren is geoordeelt door desen Staet te beswaerlijck, als implicerende een seer dangereusen oorloch, die oock van onrechtvaerdicheydt niet schijnt te connen werden geëxcuseert, soo wanneer de successie tot voordeel van Vranckrijck soude mogen wesen gevallen ende onder-vonden werden, dat de voorgeroerde gedaene renunciatie zy conditionneel ende van de zyde van Spaigne ongeadimpleert gelaeten.

Het voorgeroerde vierde middel is verstaen soodaenich te wesen, dat, by faulte van cantonnement alsboven, den Staet genoegsaem in eene absolute necessiteyt schijnt te werden gebracht, om de saecke by alle bedenckelycke wegen ende middelen daertoe te beleyden, dat men volcomen verseeckertheydt mochte becomen van Vranckrijck noyt te sullen sien in postuyr, om sich van de verschreven Nederlanden meester te maecken, tenzy Haer Hoog Mog. tegelijck haer meester sien offte immers in genoegsaeme seeckerheydt, om meester te sullen werden van die frontieren, steden ende sterckten van Vlaenderen ende Brabant, die, onder de macht van Haer Hoog Mog. wesende, desen Staet souden decken ende, in Fransche handen wesende, desen Staet souden connen helpen ruineren. Ende vervolgens oock overlech gemaect wesende, in wat manieren de verschreven veseekertheit soude connen werden geconsequenceert, is geconsidereert, dat deselve soude connen werden becomen aen de ééne zyde van Spaigne ende aen de andere zyde van Vranckrijck : van Spaigne off met eene reële inruyminge van de verschreven steden ende streckten de presenti off met eene belofte van deselve te sullen inruymen naermaels, als het casus van de successie, by Vranckrijck gepretendeert, soude wesen gevallen ; van de zyde van Vranckrijck door eene suffisante belofte ende verseeckeringe van, 't verschreven recht van successie voor hem geboren zijnde, de verschreven steden ende streckten aen desen Staet te sullen cederen ende Haer Hoog Mog. daarvan ilico de reële possessie te sullen laeten nemen.

Wat belangt de verschreven reële inruyminge der meergeroerde steden ende sterckten, die uut handen van de Spaensche de presenti soude mogen werden geconsequenceert, is geoordeelt, dat de Spaenschen daertoe noyt sullen sijn te bewegen, ende, gevende belofte offte verseeckeringe van deselve te sullen inruymen naermaels, als het casus van de successie voor Vranckrijck soude wesen gevallen, is geconsidereert, dat, offschon de Spaenschen daertoe

souden connen werden gebracht, het in sulcken cas in haer vermogen niet soude wesen die belofte naer te comen ende te voldoen, aengesien, als de prestatie soude moeten geschieden, de Coninck ende de Prins van Spaigne beyde souden wesen overleden ende sulx niemandt overich blyven, daarvan met recht 't accomplissement van soodaenige gedaene belofte soude connen werden geconsequenceert; behalven dat noch 't een noch 't ander van Spaigne kan werden verwacht off met reden geëyscht dan onder eene recipocque belofte, by desen Staet te doen, van daervoren de verdere Spaensche Nederlanden tegens Vranckrijk te sullen defenderen, 't welck aen de eene zyde den Staet in een vervaerlycken oorloch soude inwickelen ende aen de andere zyde oock ondoenlijk schijnt te wesen by faute van sterckte ende vermits de gelegentheyt van de verschreven verdere Nederlanden, voornaementlijk ingesien sijnde, dat de frontieren ende sterckten van deselve naer de Fransche grensen meest alle albereyds by Vranckrijk beseten werden; maer dat het t'eenemaal secur ende eene gewenschte saecke scheen te wesen, soodaenige belofte ende verseeckerheydt in eventum alsboven secretelyck te mogen consequeren van Vranckrijk; ende opdat den appetyt, die men weet by Vranckrijk te wesen, om van de verschreven Nederlanden in 't geheel te mogen meester werden, den Coninck van Vranckrijk daarvan niet t'eenemaal geälieneert houde, dat het oversulx geraeden scheen te wesen, om, op de bequaemste wyse, de Franschen te brengen in ombragie, dat Haer Hoog Mog. geïnclineert sijn, om sich met Spaigne, den Keyser en anderen te verbinden tot defensie van de verschreven Nederlanden tegens Vranckrijk omni casu, opdat den Coninck van Vranckrijk, als 't doenlijk, daerdoor geporteert moge werden, om door desselfs minister alhier eenige smaekelycke ouvertures ende voorslaegen te doen doen, om Haer Hoog Mog. van de voorschreven inclinatie aff te brengen; ende als hetselve mochte wesen van succes, dat men alsdan occasie soude dienen te

capteren, om aen den minister van Vranckrijck ernstelijck voor de oogen te houden de reflectiën van staet, die by de regieringe alhier van ouden tyde sijn gemaect ende alsnoch generaelijck gemaect werden tegens het incorporeren van de Spaensche Nederlanden door de Franschen en dat Haer Hoog Mog., om sulx voor te comen, liever bytijds wat soudē willen hazarderen dan sich naermaels moeten beklaegen, als het te laet soude wesen; dat het oversulx hoochlijck te beduchten stonde, dat, het voorgeroerde geval comende te exteren ende den Coninck van Vranckrijck sich onder decksel van de verschreven successie willende meester maecken van de verschreven Nederlanden, de goede intelligentie ende d'alliancie tusschen Vranckrijck ende desen Staet, nu onlangs met soo vele moeyten opgerecht¹⁾, merckelijck soude comen verstoort, soo niet t'eenemael verbroocken te werden; dat men naer soodaenige discoursen soude mogen uitcomen op eenige expedienten, waerdoor soodaenige inconvenienten ende swaericheden tydelijck geprevenueert soudē connen werden, ende vervolgens daertoe in bedencken stellen, dat men elckanderen van nu aff aen quaeme te verseeckeren van de naervolgende twee voorslaegen gradatim ende by ordre in 't werck te stellen; te weten: dat men vooreerst ten wederzyden de saecke daerhenen soude trachten te beleyden, dat de voorschreven Spaensche Nederlanden quaemen geërigeert ende gehouden te werden tot eene vrye ende independente Republycque, met desen Staet geallieert als een canton catholycque ende geap-puyeert met eene bondige alliancie van Vranckrijck, mits dat, sulx connende uitgewerckt ofte geobtineert werden, soowel Vranckrijck als desen Staet sich daarmede voor altijds soudē vergenoecht houden, wat casus oock mochten voorgevallen sijn off naermaels noch comen voor te vallen; ten tweeden, ingevalle sulx niet soude comen te succederen off uitgewerckt connen werden ende dat, den

¹⁾ De defensieve alliantie van 1662.

Coninck met de Prince van Spaigne beyde comende te overlyden, mitsgaeders de voorgeroerde renunciatie wesende conditionel ende niet geadimpleert, in manniere voren verhaelt, den Coninck van Vranckrijck mochte comen te resolveren, omme in crachte van de voorgeroerde successie de verschreven Nederlanden aen sich te trecken, dat in sulcken cas aen desen Staet souden werden geassigneert ende gelaeten soodaenige van de naestaengeligen frontieren ende sterckten van Vlaenderen, Brabandt etc., als, om desen Staet volcomentlijck te decken ende, naer menschelycke apparentie, in volcomene verseeckertheydt ende gerustheydt te stellen, souden connen dienen; ende ingevalle den Coninck van Vranckrijck daernaer soude willen luysteren, dat men alsdan aen Syne Majesteit ofte desselfs minister, alhier residerende, naeder ouverture soude doen van soodaenige frontieren, steden ende sterckten in 't particulier, als men ten verschreven eynde gaerne soude sien in handen van desen Staet; ten welcken eynde, naer overlech, op de caerte gemaect, ende oock naer genomen informatie ende inspectie door een ingenieur, tot dien eynde expresselijck in loco gesonden geweest sijnde, geoordeelt is, dat men aen de Vlaemsche custe de limiten van desen Staet soude dienen te extenderen niet alleen tot Blanckenberch, gelijk het tractaet ende de partage van den jaere 1635 was medebrengende, maer tot Oostende incluyt, om verscheyden wichtige consideratiën, relatie hebbende soo tot de noodige securiteyt van den Staet, als tot conservatie van de negotie, commercie ende manufactures in dese provinciën en tot voorcominge van alle diversie in deselve, ende dat voorts de limiten tusschen Vranckrijck ende desen Staet mochten werden genomen van Oostende voornoemd op Maestricht, in sulcker voegen dat in besitt ende eygendom aen desen Staet wierden gelaeten de naervolgende plaetsen, te weten : Oostende voornoemd, Plassendael, Brugge, Gent, Dendermonde, Rupelmonde, Mechelen, Aerschot, Sichem, Diest, Haelen, Maestricht ende, was 't doenlijck,

oock noch de plaetsen, boven Maestricht op de Maeze gelegen tot Luyck toe, te weten Navaigne ende Argenteau, met alle 't gene wyders binnen de voorschreven linie ende de jegenwoordige frontieren van desen Staet werdt bevonden; onder reciproque verseeckeringe, van deser zyde te doen, dat, het casus van de verschreven successie, in manniere voorschreven, geboren zijnde, Haer Hoog Mog. de handt daeraen soudén houden, ten eynde (zij) den hoochstgemelden Coninck soudén mainteneren in 't verder gedeelte der verschreven Nederlanden, ende dat men elckanderen ter goeder trouwe soude helpen affwenden en surmonteren d'obstaculen, die men in 't becomen van de possessie der verschreven steden, plaetsen ende landen respectivelijck soude mogen ontmoeten; dat alle 't gene verschreven is op de aldersecreetste wyse soude dienen te werden gedirigeert ende dat, een gewenscht succes daerop volgende, de gerequireerde belofte ende verseeckeringe, van de zyde van Vranckrijck te geven, mede in alle manniere soude dienen secreet te blyven ende niettemin soo solemnel ende bondich wesen, dat men sich daerop in eventum met gerustheydt soude connen ende mogen verlaten; ende in cas dien-aengaende by Vranckrijck niet soude wesen uut te wercken 't gunt daerontrent geoordeelt sal worden tot gerustheydt van den Staet te wesen gerequireert, dat men alsdan syne gedachten naeder soude laeten gaen op de vordere middelen, hierboven aengeroert, ende andere expedienten, die tot securiteyt van den Staet dienthalven naeder bedacht soudén mogen werden.

V. UITINGEN VAN ALGEMEENEN AARD

In dit laatste hoofdstukje zijn eenige typeerende uitingen van De Witt van algemeenen aard bijeengebracht, voor zoover deze niet reeds in de vorige bladzijden voorkomen. Zij behoeven geen nadere toelichting¹⁾.

I, 40: UEd. is bekend, dat in 't stuck van recom-mandatiën diegene, die eerst spreekt ende vroegh op is, dickmaels de meeste avantagie heeft op de ge-moederen dergener, aen dewelcke de recommandatie geschiedt.

I, 61: Dese provinciën en sijn niet tesamen una respu-blica, maer yder provincie *apart* is een *souveraine respu-blica*, ende sulx souden deze Vereenichde Provinciën niet met den naem van *respublica* (in singulari numero), maer veeleer met den naem van *respublicae foederatae* ofte *unitae*, in plurali numero, genoemd moeten worden.

I, 208: In sodaenige saeken is dickmaels tot groote cracht van 't werck dienende, dat yeder daerinne soo wat sijn sinnelijckheyt heeft.

I, 235: UEd. sal ontwijffelijck nevens my oordeelen, dat geene saecke de menschen meerder opweckt tot lieffde ende goede genegentheyt als het gevoelen in de beurse.]

I, 470: Het is mijn humeur ende gewoonte my in saecken van gewichte alles by tijds voor te stellen, dat ick eenichsins can imaginieren, daerontrent ten

¹⁾ De cijfers verwijzen naar het deel en de bladzijden der uitgaven van de Brieven van Johan de Witt in de Werken van het Historisch Genootschap.

alderarchsten te connen voorvallen, omme met des te minder verset ende te meerder promptitude op alle voorvallen de vereyschte beraetslaeginge te connen helpen formeren, ende vooral omme de provincie ofte den Staet niet onbedachtelyck te helpen engagieren tot yets, waeruyt men deselve naederhandt niet als met oneere soude connen redden.

I, 521: Het is eene natie (n.l. de Engelsche), die ten allen tyden haere actiën niet naer reden ende billijckheydt, jae selfs niet naer haer eygen interest, maer alleenlijck naer haer caprice off naer haer gierigheydt gewoon is te dirigeren.

II, 137: Wy sijn menschen ende ons oordeel hier is niet perfect ende goddelijck, maer gebreckig ende aerdsch.

II, 179: Ick vinde meer ende meer by experientie, dat het humeur van onse natie soodaenich is, dat men op eenich goet succes terstondt gewonnen spel reeckent ende dat men sijn eygen macht te considerabel ende sijn vyant te cleyn estimeert.

II, 203: 'T gene men door 't blincken van den degen alleen verkrygen kan, is mijns oordeels niet noodich door het slaen metten swaerde te soecken.

II, 539: In onse Republycque willen alle saecken met sachticheydt gemanieert ende mettertijt gesurmonteert werden.

II, 547: Onses oordeels is seer veel gelegen aen de spoedt ende dat UwEd. in corten moge t'zeil gaen.

III, 21: Ick meyne, dat in saecken van soo hoogen importantie beter is acht daegen te vroeck als een uyre et laet te comen.

III, 66: Over de gepleechde insolentie (moet) exemplaere straffe werden gedecreteert, zijnde van de alderhoochste ende dangereuste consequentie, dat het graeuw toegelaeten soude werden naer haere blinde passie sententie te wysen ende die de facto te executeren.

III, 135: Dat men sich op de alliantie met Godt den heere aldermeest verlaete.

IV, 120: Den aerdt van de Hollanders is soodaenich, dat, als haer de noodt ende de periculen niet seer klaer voor oogen comen, zy geensins gedisponeert connen werden, om naer behooren te vigileren voor haer eygen securiteyt.

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
INLEIDING	V
I DE WITT OP EN OM DE VLOOT VAN 1665 TOT 1667	I
II DE WITT IN 1672	59
III DE WITT IN ZIJN PARTICULIER LEVEN .	93
IV BINNEN- EN BUITENLANDSCHE POLITIEK	117
V UITINGEN VAN ALGEMEENEN AARD. . .	147

